

T.C.

AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜNÜN DOĞMASINDA ve
GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER**

HAZIRLAYAN

İbrahim UZDİLLİ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Utku YAPICI

AYDIN – 2019

T.C.
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ULUSLARARASI İLİŞKİLER

ANABİLİM DALI

İŞİD TERÖR ÖRGÜTÜNÜN DOĞMASINDA ve
GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

HAZIRLAYAN

İbrahim UZDİLLİ

TEZ DANIŞMANI

Doç. Dr. Utku YAPICI

AYDIN – 2019

T.C
AYDIN ADNAN MENDERES ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
AYDIN

Bu tezde sunulan tüm bilgi ve sonuçların, bilimsel yöntemlerle yürütülen gerçek deney ve gözlemler çerçevesinde tarafımdan elde edildiğini, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce, sonuç ve bilgilere bilimsel etik kuralların gereği olarak eksiksiz şekilde uygun atıf yaptığımı ve kaynak göstererek belirttiğimi beyan ederim.

01/ 12 / 2019

İmza

İbrahim UZDİLLİ

IRAK ŞAM İSLAM DEVLETİ (İŞİD) TERÖR ÖRGÜTÜNÜN DOĞMASINDA VE GELİŞMESİNDE ETKİLİ OLAN FAKTÖRLER

ÖZET

Bu yüksek lisans tezinin amacı sınırında bulunması nedeniyle başta Türkiye olmak üzere tüm dünya devletleri için tehdit haline gelen Irak Şam İslam Devleti'nin (İŞİD) doğmasını ve gelişmesini sağlayan dinamiklerin tarihi bağlarıyla birlikte ortaya çıkarılarak incelenmesidir. Temel varsayım, kapitalizmin gelişimiyle bölgesel olmaktan çıkıp küresel ölçekte etkiye sahip olan kültürel ve politik dinamiklerin oluşturduğu iç içe geçmiş ilişkiler sarmalının terörizmin gölgesinde dönüşümüne devam ediyor olmasıdır. Üç bölümden oluşan bu tezin ilk bölümünde terör ve terörizm kavramlarının tanımı yapılmış, tarihsel yörüngede terörün motivasyonundaki değişimler incelenmiş ve kapitalizmin yapısal gelişiminin bölgesel ve küresel ölçekte ürettiği politik dönüşümlerdeki radikal terörizmin tarihi bağları deşifre edilmiştir. Tezin ikinci bölümünde ise kapitalizmin tarihi kökenindeki din gerçeği anlatılmıştır. Böylece küreselleşme süreciyle yeniden anlam kazanan Doğu-Batı temasında dinlerin politik düzlemdeki etkisi ortaya çıkartılmıştır. Tezin son bölümünde ise İŞİD'in, tarihsel süreçte bölgesel ve küresel ölçekte politik, ekonomik, kültürel alanda yaşanan gelişmelerin diyalektiğinde kök salıp serptiği anlatılmıştır. Tezin katkısı ile kapitalizmin sistemsel bileşenlerinin başta ekonomik krizler aracılığıyla olmak üzere öngörülemeyen politik gelişmelere zemin hazırladığı saptanmıştır. Bu bağlamda İŞİD, Orta Doğu'nun sosyolojik yapısından yükselen radikal terörizmin küreselleşme sürecinin katkısıyla devlet kurma yoluna giderek uluslararası sistemde kendisine meşru zemin yaratma girişimi olarak karşımıza çıkmaktadır.

ANAHTAR SÖZCÜKLER

İŞİD, Terör, Terörizm, Kapitalizm, Din, Kriz, Petrol, Modernleşme, Küreselleşme, Fundamentalizm, Orta Doğu, Oryantalizm, İslam.

MAIN REASONS FOR THE EMERGENCE AND THE RISE OF THE TERROR

ORGANIZATION ISIS

ABSTRACT

The main aim of this master thesis is to analyze the historicity of the dynamics providing the rising and growing of Iraq Sham Islamic State (ISIS) threatening most specially Turkey because of appearing in Turkey's border and all governments in the world. The basic assumption is that the entwined relations spiral composed of cultural and political dynamics whose effects have been converted regional into global one with the development of capitalism has been keeping on being changed in the dark shade of terrorism. In the first chapter of this thesis consisting of three chapters, the concepts of terror and terrorism have been described, the changes of terror motivation in the historical connections of radical terrorism in the political transformations generated by the structural improvement of capitalism in a local and global scale have been decoded. As for the second chapter, the reality of religion in the historical origin of capitalism has been explained. By this way, the effect of religions making a new sense with the globalization process connecting East and West has been revealed in the political platform. In the last chapter, it is emphasized that ISIS has taken root and grown up in the local and global scale via the dialectic of developments in political, economic and cultural fields in the historical process. By means of this thesis, it is detected that the systemic components of capitalism have set the stage for unforeseeable political developments due to especially economic crisis. In this respect, ISIS has arisen from the attempt of legal basis for itself through efforts for becoming a state utilizing the globalization process of rising radical terrorism from the sociological structure of the Middle East.

KEY WORDS

ISIS, Terror, Terrorism, Communism, Religion, Capitalism, Crisis, Oil, Modernization, Globalization, Fundamentalism, Middle East, Orientalism.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihiyle yaşıtı olarak değerdendirilen terör kavramının siyasal hedefler için sistematik olarak kullanılması terörizm kavramıyla açıklanmaktadır. Terörizm, tarihin akışında evrilen siyasal, ekonomik, sosyolojik ve kültürel dinamikler eşliğinde motivasyonunda değışimler geçirme karakterine sahiptir. Bu minvalde küreselleşme çağı olarak tanımladığımız günümüz dünya konjonktüründe terörizm, çok boyutlu ilişkiler üzerine kurulmuş dünya siyasetinin güncellenmesi sürecinde de etkiye sahiptir.

Günümüzde insan odaklı siyasal yaklaşımların ön plana çıktığı dünya siyasetinde terörizm kavramının insan hayatını tehdit eden boyutları küresel ölçekte bu kavramın önemini ön plana çıkarmakta ve geçmişteki değerdendirmelerden farklı olarak bu kavramı tekrar sorgulatmaktadır.

Bu yüksek lisans tez çalışmasında terörizm kavramının açıklanması ve değışen motivasyonu üzerine değerdendirmeler yapılarak günümüzdeki radikal terörizmin tarihi bağlarına yönelik bilimsel çözümlenmelere ulaşılmıştır. Bu çalışma, ekonomik konjonktür kökenli politik dönüşümler üzerinden kapitalizm ve terörizm kavramlarının yapısal ilişkisini ortaya çıkarmıştır.

Bu tez çalışmasının danışmanı olmayı kabul etmesinden ve çalışma boyunca ilgilerinden dolayı Doç. Dr. Utku Yapıcı hocama teşekkür ederim. Ayrıca tez çalışmam sürecinde motivasyon yardımı ve Prof. Dr. Kâmil Orhan hocamla tanışmama vesile olan Prof. Dr. Ahmet Can Bakkalcı hocama teşekkürlerimi iletirim.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY SAYFASI	iii
BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	v
ÖZET	vii
ABSTRACT	ix
ÖNSÖZ.....	xi
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM	3
1. TERÖRÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ.....	3
1.1. Terör Kavramı	3
1.2. Terör Sözcüğünün Tarihte İlk Kullanımı	8
1.3. Tarihsel Yörüngede Terörün Motivasyonundaki Değişim.....	8
1.4. Kapitalizmin Gelişimi veKrizleri Ekseninde Şekillenen Politik Dönüşümlerin Terörizm Yaratması.....	23
İKİNCİ BÖLÜM	47
2. KAPİTALİZM VE DİN	47
2.1. Kapitalizmin Kökeni Ve Medeniyetler Arası Etkileşim.....	47
2.2. Küreselleşme Çağında İslam Ve Terörün Birlikte Kullanımı	66
2.3. Küreselleşme Sürecinin İslam Medeniyetinin Geleceğine Etkisi.....	73
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	80

3. İŞİD	80
3.1. İŞİD'in Tarihi ve Lideri	80
3.2. İŞİD'in Doğmasına Ve Gelişmesine Neden Olan Dış Dinamikler.....	86
3.3. İŞİD'in Doğmasına Ve Gelişmesine Neden Olan İç Dinamikler	92
3.4. İŞİD'in 2019 Yılındaki Siyasi Durumu	96
3.5. İŞİD Terör Örgütü'nün Kurulması ve Gelişimi Sürecinde Kapitalizmin Rolü.....	98
SONUÇ	105
KAYNAKLAR	109
ÖZGEÇMİŞ	130

TABLolar DİZİNİ

Tablo 1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Borç Verdiği Ülkeler ve Geri Ödemeleri (Milyon Dolar)	27
Tablo 1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Savaş Tazminatları ve Borç Ödemeleri (Milyon)	29
Tablo 1.3. Seçilmiş Batı Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin Yıllık Büyüme Oranları .	33
Tablo 1.4. Latin Amerika Ülkelerinin 1930'ların Başındaki Borç Servisleri	34
Tablo 1.5.1970-1980 Dönemi Enflasyon (Yıllık %).....	42
Tablo 1.6. 1970-1980 Dönemi İşsizlik Oranı.....	43
Tablo 2.1.Bazı ülkelerin 2005-2013 yılları arasındaki işsizlik oranlarının.....	70

HARİTALAR DİZİNİ

Harita 1.1. Mackinder'in Kavramsallaştırmasındaki İç Kenar-Dış Kenar Hilal Bölgeleri.....	39
Harita 3.1. İŞİD'in 2014 yılında kontrol ettiği petrol sahası.....	96

Harita 3.2. 2015-2018 yıllarında IŞİD'in toprak kayıpları 98

GRAFİKLER DİZİNİ

Grafik 3.1. Avrupa Ülkelerinden IŞİD'e Katılan Militan Sayısı 102

GİRİŞ

Günümüzde terör adını verdiğimiz şiddet insanlık tarihiyle yaşıt olmakla birlikte yoğun bir şekilde politik amaçlar için bilinçli ve sistematik olarak kullanılmaktadır. Aristoteles'in Telos olarak adlandırdığı yaklaşım terör alanında çalışmalarda kullanılabilir nitelik taşımaktadır. Bu yaklaşım, olaylar arasında ereksel bir ilişki kurarak tüm nesnelere varoluştan bu yana belli bir amaca doğru geliştiğini varsaymaktadır. Dolayısıyla geçmişten günümüze uzanan terör kavramı uluslararası sistemin politik, sosyal, ekonomik ve kültürel boyutlarıyla bir bütünlük taşımaktadır. Aristoteles'in yaklaşımına göre terör kavramı varoluştan günümüze kadar değişim geçirerek belli bir amaca yönelik gelişimini sürdürmektedir.

Terörün politik amaçlar için sistematik kullanımı olarak tanımlanan terörizm, tarihsel yörüngede motivasyonunda ve kavramsal boyutlarında değişimler geçirmiştir. İlk aşamada devlet politikası olarak politikada serbestçe kullanılan terörizm zamanla olumsuz anlam kazanmıştır. Bu nedenle teröristler kendilerini özgürlük savaşçısı olarak tanımlamaya başlamış ve terörizm dünya barışının sağlanması sürecinde uluslararası sistemde kullanımına başvurulmuş bir kavrama dönüşmüştür.

Küreselleşme çağıyla birlikte terörizm günlük yaşamlarımıza girmiş ve her an duyulma hatta karşılaşılma potansiyeline sahip olmuştur. Ayrıca medeniyetler çatışması yaklaşımında terörizm kavramının kullanımı taraflı bir hal almış ve tek bir tanıma sığmayan yapısına görecelik de eklemiştir. Bu durum, terörizm kavramının politik yönünü beslemektedir.

Kapitalizmin doğasında krizler kaçınılmaz bir anlam taşımaktadır. Her krizden sonra kapitalizmin küresel ölçekte etkinliğini arttırdığı görülmektedir. Her önemli ekonomik kriz sürecinde politik dönüşümler yaşanmakla birlikte bu değişim rüzgarında terörizm, motivasyonunda değişime uğrayarak adeta küllerinden yeniden doğmaktadır.

Tarihsel yörüngede çok boyutlu dinamikler eşliğinde radikal terörizm politikada önem kazanmıştır. Kapitalizmin gelişimi sürecinde Batı ve Doğu arasında oluşan yakın temas radikal terörizmi beslemektedir.

Üç bölümden oluşan bu tezin birinci bölümünde terör ve terörizm kavramlarının tanımı yapılmış, terörizmin değişen motivasyonları incelenmiş ve kapitalizmin gelişimiyle paralel olarak terörizmin yeni bir anlam kazandığı tespit edilmiştir.

Tezin ikinci bölümünde din ile kapitalizm arasındaki tarihi bağlar ortaya çıkarılmış ve radikal terörizmin kimliğinin kaynağı deşifre edilmiştir. Küreselleşme çağıyla tarihsel süreçte yeniden anlam kazanan Batı- Doğu etkileşimi ekonomik dinamiklerinde dahil edildiği bir ekseninde incelenmiş ve radikal terörizmin kavramsal çerçevesi kültürel ve politik düzlemde değerlendirilmiştir.

Tezin son bölümünde radikal terörizmin devletleşme sürecine evrilme girişimi olarak IŞİD incelenmiş ve bu örgüt tarihsel bağlarıyla birlikte politik, kültürel, sosyal ve ekonomik açıdan bölgesel ve küresel ölçekteki dinamikler ekseninde deşifre edilmiştir.

Sonuç olarak bu yüksek lisans tezi kapitalizmin gelişimiyle kimlik kazanan radikal terörizmi incelemiş ve böylece IŞİD'in doğmasında ve gelişmesinde etkili olan faktörler ortaya çıkarılmıştır. Temel varsayım, kapitalizmin gelişim sürecine ayak uyduramayarak edilgen duruma düşen İslam coğrafyasında, Batı'nın Ortadoğu üzerine politik dönüşümler içeren yaklaşımına karşı yükselen reaksiyonun radikal terörizmi besleyen başat etken olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. TERÖRÜN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. Terör Kavramı

Dünyaya gözlerini yeni açmış bebekler nasıl ilk olarak annelerini tanıyor ve onları kalıcı hafızalarına alıyorsa daha okul çağları gelmeden farkındalıklarının olduğu dönemde çocuklar, televizyon ve kulak misafiri oldukları yetişkinler arasındaki sohbetler aracılığıyla terör kelimesini bir daha hiç unutulmayacak şekilde hafızalarına kodluyorlar. Böylesine yaşamlara kenetlenmiş bir kavramın içeriğini, boyutlarını ve ağırlığını sorgulamak elbette ki siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler açısından kaçınılmazdır.

Son yıllarda dünya siyasetinde sıkça kullanıldığı için ilk bakışta terör kelimesinin modern bir olgu olduğu düşünülebilir (Davies, B., 2006). Ancak terör kelimesinin taşıdığı anlamı tanımlamaya çalıştıkça aslında terörün neredeyse tarih boyunca var olduğu; hatta Habil ile Kabil¹ zamanına kadar uzandığı tespit edilebilir (Caşın,M.,2008:224). Terör teriminin tarihi köklerinin insanlıkla yaşıt olacak biçimde geçmişe uzanmasının paralelinde terörün kavramsal olarak tarihsel yörüngede evrim geçiren yapısı terörü tek bir tanımla sınırlamayı da mümkün kılmamaktadır.

Her an hayatımızın içinde olmasından dolayı sıradanlaştırdığımız ve böylece algılama sürecinde perdelediğimiz terör kavramının net ve genel tanımını yapmak mümkün değildir. Bu durumun sebeplerini bir kez daha terörün karmaşık doğasında aramak gerekir. Dünya siyasetinin değişen dinamikleri çerçevesinde farklı bakış açıları ile olayları çözümleme sürecinde terör kelimesinin kullanımına başvurulması terör teriminin tanımı ve kapsamı konusunda görüş birliğinin sağlanmasını imkansız kılmaktadır (Sever, M, Cinoğlu, H., Başbüyük, O., 2010). Öyle ki bir eylemi resmi kaynaklar terör, bu eylemi gerçekleştireni ise terörist olarak tanımlayabilirken, başka platformlarda bu eylem kutlu,eylemi yapan kişi ise kahraman olarak ifade edilebilmektedir (Arıboğan,D.,Ü.,1997:243-245). Açıkça

---

1 Kabil ile Habil, Tanah'ta, Eski Ahit'te, Kur'an'da ve hadislerde bahsi geçen dini şahsiyetlerdir. Kabil, Âdem ve Havva'nın büyük, Habil ise küçük oğludur. Kabil'in, kardeşi Habil'i öldürdüğüne ve tarihteki ilk katil olduğuna inanılır.

belirtmek gerekirse, bir zamanların ünlü teröristlerinin UNESCO tarafından barış ödülü ile mükafatlandırılması terör teriminin politikadaki enstrüman yönünü ortaya koymakla birlikte terörü tanımlamaktaki farklı yaklaşımların yol açtığı karşıtlıklara örnek teşkil etmektedir (Sever, M, Cinoğlu, H., Başbüyük, O., 2010).

Dilbiliminde terör kelimesi köken olarak Latince'ye dayanmaktadır (Yayla,A.,1990:335). İndo-german dillerine baktığımızda teröre benzer kelimeler bulmak mümkündür (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:8). Örneğin Sanskritçe 'Tras'; titremek, korkmak anlamına, Yunanca 'Treo'; uzaklara kaçmak, çok korkmak anlamına, Rusça 'Tryasti'; titremek anlamına gelmektedir ve terör kelimesi Batı-Avrupa diline ilk olarak Fransızca'dan 14. Yüzyılda keşif Bersue'nin yazılarından dahil olmuştur (Schmid, A., 1983: 64).

Terör kelimesinin tarihsel kökenini ele aldıktan sonra kavramsal olarak terör ve terörizm arasındaki ayrımı vurgulamak, terör kelimesini tanımlama sürecinde görülen farklılıklarda ortak zemin bulma açısından önem taşımaktadır. Terör gayri iradi olarak meydana gelebilen; linç olayı, trafik kazası gibi günlük hayatta görülen şiddet içerikli durumları kapsarken,terörizm; kastedilen, politik² amaç gözetilen ve ideoloji³ temeline dayanan şiddet içerikli durumları kapsamaktadır (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:8). Komünizm, Marksizm, Kemalizm kavramlarında görüldüğü üzere kelimenin sonuna eklenen -izm eki genel olarak bir yaşam yolu, dünyayı algılama ya da bir nevi insanın varoluş nedenlerini yeniden biçimlendirme anlamı taşısa da terör kelimesine eklendiğinde bu anlamların ötesinde, politik düzlemdeki bir silah ve strateji kavramlarını çağrıştırmaktadır (Altuğ,Y., 1995:14). Terör bazı durumlarda irade dışı ortaya çıkabilir. Savaş ve ihtilal amacıyla ortaya çıkan ayaklanmanın kontrol edilemez olduğu kabul görmektedir. Terörizm ise siyasal amaç gözetilerek, bilerek terör yaratmaktır. Belli bir hedefe hizmet edecek şekilde sistematik olarak terörün kullanımına başvurulmasıdır

---

² Politika, yönetme ve yönetim anlamı taşımaktadır. Devlet işlerini düzenleme ve yürütme sanatıyla ilgili özel görüş, anlayış anlamındadır. (Yurtbaşı,M.,2013). Politik amaç ise yönetimin ulaşmak istediği düzeni, durumu ifade etmektedir.

³ İdeoloji, belirlenen politik hedefe ulaşma sürecinde hükümetin, partinin ya da toplumsal sınıfın davranışlarına yön veren siyasal, hukuksal, dinsel, felsefi, ahlaki düşünceler bütünüdür (Yurtbaşı,M.,2013).

(Ündücü,Arıkoğlu,C,2011:3). Terörizm kesinlikle bir felsefeye, teoriye veya ideolojiye dayanır (Yılmaz,A.,1995:18). Boaz Ganor, terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayırarak kavramsallaştırmasını üç faktör üzerinde tanımlamıştır. Birincisi, terörizmin “şiddet kullanma” ya da “şiddet kullanma tehdidi” gibi unsurları içerdiği ve böylece protesto ve grev gibi olgulardan ayırt edilebilir olduğudur. İkincisi, eylemin amacının siyasal nitelik taşıması terörizm tanımlaması için gereklidir. Terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayıran önemli bir özellik eylemin siyasal amaç taşıyor olmasıdır. Üçüncü olarak da “terör faaliyetlerinin sivil insanları hedef alıyor olması” terörizmi diğer şiddet eylemlerinden ayırır (Ganor,B., 2001). Bu bilgiler ışığında terörizm, siyasal amaçlara ulaşmak için sivillere veya sivil hedeflere yönelik şiddet kullanılması veya kullanma tehdidinde bulunulması olarak tanımlanabilir (Ündücü,Arıkoğlu,C,2011:3).

Terörizmi tanımlayan farklı yaklaşımlar olmakla birlikte genel kabul gören bir terörizm tanımı bulunmamaktadır. Bu bağlamda dünyaca tanınan dört uzmanın geliştirdikleri terörizm tanımı üzerine çeşitli görüşlerini vurgulamak yerinde olacaktır.

“Terörizm, politik bir hedefe ulaşmak için masum insanları hedef alan yasa dışı güç kullanmaktır.” Walter Laqueur

“Yeterli bir ahlaki veya yasal sebebi olmayan her türlü politik şiddet, devrimci bir grup veya hükümet tarafından gerçekleştirilmiş olmasına bakılmaksızın terörizm sınıfına girer.” Richard A. Falk

“Terörizm, kısaca bir amacı gerçekleştirmek veya daha geniş bir grubu, teröristlerin hedeflerini yerine getirmek amacıyla korkutarak, bir terör ortamı yaratmak için adam öldürme, yaralama veya tehdit gibi araçların sistematik bir şekilde kullanılmasıdır.” Paul Wilkinson

“Terörizm, politik değişim için güç kullanmak veya güç kullanmakla tehdit etmektir.” Brian Jenkins (Davies, B., 2006:24)

Şiddet eyleminin içinde taşıdığı ideolojinin yorumlanma şeklinin terörizmin tanımlanması sürecinde görülen kavram karmaşasını beslediğini vurgulamak gerekir. Farklı kültürlerle sahip farklı uluslar bir eylemin terörist nitelik taşıyıp taşımadığı konusunda farklı

fikirlere sahiptir (Davies, B., 2006: 25). Bu durum, “Bir kişinin teröristi, diğer birisinin özgürlük savaşçısıdır.” sözünü beslemektedir (Bal, İ., 2006: 352). Hal böyle olunca terörizmi tanımlamak adına atılan her adım havada kalmaktadır.

Entelektüel düzeyde tek bir kalıba girmeyen terörizm, uluslararası hukuk düzeyinde de bağlayıcı bir tanıma sahip değildir. Buna rağmen, bağımsız devletler savaş durumlarında uyulması gereken kurallar üzerinde uzlaşmışlar ve bu kurallara La Haye Kuralları içerisinde ve Cenevre Sözleşmeleri’nde, göreceli olarak Birleşmiş Milletler Antlaşması’nda ve sözleşmelerinde tanımlarıyla birlikte yer vermişlerdir (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:14). Ancak bu uzlaşma, terörizm konusunda ilerlemeyle taçlandırılmamıştır. Bu nedenle uluslararası ceza hukuku açısından tam olarak tanımlanamayan bir suçu cezalandırmak mümkün değildir (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:15).

Uluslararası düzeyde terörizmin tanımlanma çabası çerçevesinde Birleşmiş Milletler örgütü genel bir tanım ortaya koymaktan ziyade spesifik eylemleri terörizm eylemi olarak niteleyip sözleşmecî devletlere yargılama yükümlülüğü getirmiştir (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:17). Bu noktada satır arası olarak ifade edilmesi gereken, uluslararası sistemde genel sulh durumunu korumak ve geçmiş trajedilerin benzerlerini yaşamamak için Birleşmiş Milletler düzeyinde özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrası terörizm konusunda bir çalışma gerçekleşmiştir. Örneğin Avusturya arşidükü Francis Ferdinand’ın Saraybosna’da öldürülmesi I. Dünya Savaşı’nı başlatması açısından terörizmin önemini göstermektedir (Kongar,E.,2007:78,79). Bu eylem ilk aşamada Birleşmiş Milletler gibi örgütlü ve meşru bir oluşum tarafından terörizm kavramıyla dünya siyasetine yansıtılmış olsaydı güçlü devletlerin birbiriyle savaşmak üzere karşılıklı olarak saf tutmasının önüne geçilebilir, Birinci Dünya Savaşı hiç yaşanmayabilirdi. Bu saptamanın da etkisiyle zaman içerisinde terörizm kavramı; aynı masada barış içerisinde oturabilen güçlü devletlerin dünya barışını koruma adına oluşturdukları ortak bir iradenin siyasal alandaki enstrümanı olma özelliği kazanmıştır.

Adrian Guelke (1998), terörizm üzerine çalışmasında meşru güç kullanımının varlığını vurgulayarak her güç kullanımının şiddet barındırsa bile terör durumu olarak tanımlanmadığını ifade etmektedir. Bu kapsamda kriminal suçlarla mücadelede güç kullanmanın meşruluğa sahip olduğu hatırlatılmakla birlikte Max Weber de devletin sınırları

içinde güç kullanma tekelinin sadece devlete ait olduğunun uluslararası sistem tarafından kabul gördüğünün altını çizmektedir. Guelke (1998), polisin toplumsal düzeni ve asayişini sağlama yolunda toplum üzerinde güç kullanma yetkisini vurgulayarak; kurgu olan ‘toplum sözleşmesini’ hatırlatarak şiddet ve baskı kullanımının meşruluk zeminini ortaya çıkarmaktadır.

Diğer taraftan, şiddet içeren bir fiil, korku ve tehdit içeren boyutuyla belli bir politik ideolojiye sınırlı hizmet etmenin ötesinde köklü bir değişim sürecini başarıya taşımış ve istenen politik hedeflerin ulaşılmasında katalizör görevi görmüş olabilir. Bu minvalde, bu süreci başlatan şiddet içerikli eylemin terörizm tanımlamasından çıkarak zafere giden yolda kutlu bir fiil olarak kabul görmesi için politik düzleme sürülmesi ve bu yolla kendine meşru bir zemin sağlaması gerçekleşebilir. Güç kullanmanın meşruluğu sağlandığı sürece şiddet kullanımı terör durumunun dışında tutulacağından, eylemi meşrulaştırıcı her türlü aygıt önceden belirlenmiş politik hedefe yaklaşımda yardımcı rol üstlenir. Din ile terör kavramlarının yolları da bu noktada kesişmektedir. Bu durumu somutlaştırmak için Türkiye politik tarihindeki darbeler ile din arasındaki ilişkiyi inceleyen Ejder Okumuş’un “Darbelerde Dini Boyut: 15 Temmuz Örneği” başlıklı çalışmasına bakmak yerinde olacaktır. 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesi’ne zemin hazırlayan süreç Demokrat Parti ile başta Nurcular olmak üzere dini grupların politik ittifak yaptığı düşüncesiyle gericilik tehdidinin oluştuğunun düşünülmesiydi. Darbeyi meşrulaştırmak için darbecilerin dini izahlara başvurması dinin politikadaki çok yönlü kullanımını göstermektedir. Diğer taraftan 12 Eylül 1980 Darbesi’nin yapılış sürecinde ve sonrasında topluma kabul ettirme çabasında politik alanda görülen dini izahlar mevcuttur. 15 Temmuz 2016 darbesinde ise hem darbeyi yapan askeri kesimin politik bağlantıları hem de darbeyi bastırma sürecinde camilerden yükselen ezan sesleri dinin politikadaki çok yönlü kullanımına örnek oluşturmaktadır (Okumuş, E., 2018:587-606).

Cebri bir eylemin ya da bu girişime karşı kullanılan karşı eylemin terörizm boyutunu gölgelemek sürecinde din meşrulaştırıcı bir rol üstlenmektedir. İşte bu noktada din olgusunun içeriğinin ve çağrışımının tarihi süreç içerisinde etkilenmesi ve değişime uğraması da kaçınılmaz bir hal almaktadır. Daha geniş kapsamda düşünülürse din, içerisinde şiddet eylemi barındıran bir kavramla hizalandığı noktada terör kavramıyla aynı düzleme

gelmektedir. Batılı çevrelerce dinci terör olarak İslam'ın terörizm öğelerini içerdiği yaklaşımı benimsenmiştir. Bu yaklaşım, İslam'daki şehitlik mertebesi ve cihad gibi unsurlardan beslenmektedir (Esposito, J.,L.,2003:45).

1.2. Terör Sözcüğünün Tarihte İlk Kullanımı

Terör sözcüğünün tarihteki yolculuğuna baktığımızda gerek politik gerekse sosyal yaşamda tıpkı bir hayalet gibi onun daima var olduğunu ama isminin uluslararası sistemde kullanımda olmadığını fark ederiz. Böylesine yaşamlarımıza kenetlenmiş bir durumun ifade edilmesindeki boşluk ancak Fransız Devrimi dönemiyle aşılmıştır demek yerinde olacaktır.

Fransız Devrimi'nden önceki terörizm süreçlerini -politik hedefler doğrultusunda sistematik olarak teröre başvuru dönemleri- incelerken eski çağlarda bireysel terörün örneklerinin daha yaygın olduğu belirtilmelidir. Julius Caesar'ın M.Ö. 44 yılında suikasta uğraması bugünün penceresinden bakılırsa terör eylemidir. İslam tarihinde sırasıyla ikinci, üçüncü ve dördüncü halife olan Hz. Ömer, Hz. Osman ve Hz. Ali terörizm kurbanı olmuş liderlerdir. Günümüze daha yakın olan, din motifli terörün politik baskı aracı olarak kullanılmasının ilk örneğini ise 11. yüzyılda Hasan Sabbah'ın liderliğinde örgütlenen "Haşhaşinler"de görmek mümkündür. Ortaçağ Avrupası'nda feodal devletlerin ve din uzantılı kurumların halk üzerinde otorite kurmak için acımasız eylemleri görülmektedir. Yine Ortaçağ Avrupası'nda taht mücadelesi ve prenslikler arasındaki çekişmeler de kanlı mücadeleler olarak tarihe geçmiştir. "Yüz Yıl Savaşları" neticesindeki karşılıklı yıkım, Pavia Savaşı ile 1. François'in esir düşmesi Avrupa tarihindeki kanlı mücadelelere birer örnektir. Ancak bu uzun tarihi süreçte "terör" adlandırılmasıyla bir şiddet eylemi tanımlanmamıştır. Günümüzde kendisine yüklenen anlam çerçevesinde terör kelimesi ilk olarak Fransa'da; Fransız Devrimi'nden sonraki süreç olan 1793 Martı ile 1794 Temmuzunu arası dönemin 'terör rejimi, terör dönemi' olarak adlandırılmasıyla kullanılmıştır (Çaşın, M.,H., 2004: 878).

1.3. Tarihsel Yörüngede Terörün Motivasyonundaki Değişim

Terörizm, tarihsel yörüngede insanlığın değişimiyle paralel olarak farklı konjonktürlere sahip evrelerden geçerek günümüzde kullanılan anlamına kavuşmuştur. Bu

çerçeve de terörizm kavramının geçirdiği değişim sürecini David C. Rapoport'un dalga teorisinin de katkısıyla beş önemli dönüm noktasına ayırmak mümkündür: 1789 Fransız Devrimi dönemi (Bozkurt, E., Kanat, S., 2007:40), 1880'den I. Dünya Savaşı'na kadar olan dönem içerisinde anarşist dalga dönemi, self determinasyon hakkının ortaya çıkmasından dekolonizasyon sürecinin büyük ölçüde tamamlandığı 1960'lara kadar olan antikolonyal dalga dönemi, dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını elde edemeyen grupların Batı bloğundaki devletlere karşı giriştikleri ayrılıkçı eylemlerin komünist sol blok tarafından desteklendiği 1960 ve 1980 arası yeni sol dalga dönemi, son olarak da 1980ler ile birlikte ortaya çıkan dini dalga dönemidir (Rapoport, D.,2004:46-73).

Tarihin ilk zamanlarından Fransız Devrimi'ne kadar olan süreçte meydana gelen terör olayları incelendiğinde bu olayların günümüzdeki terör faaliyetlerinden önemli ölçüde farklılıklara sahip olduğu görülmektedir. Terörizm kavramının tarihsel süreçte beşe ayrılan evriminin ilki Fransız Devrimi ile oluşmuştur. Fransız Devrimi öncesinde terör olaylarındaki görülen şiddet olayları terör adıyla açıklanmamıştır. Bu minvalde Fransız Devrimi terör sözcüğünün ilk kez kullanımıyla dönüm noktası olma özelliğini taşımaktadır (Bozkurt E., Kanat S.,2007).Ancak terör kelimesinin tarihte ilk kullanımına dikkat çekerken, o dönemde terör kelimesine yüklenen anlamın günümüzden farklı olduğunu da vurgulamak gerekir. 1793-1794 yıllarının 'Terör rejimi, terör dönemi' olarak adlandırılmasının sebebi; Jakoben yönetimin, politik rakiplerine idam cezası ve mallarına el koyma yöntemlerini uygulayarak toplum üzerinde baskı kurmasıdır. Bu dönemde terör kelimesine günümüzdeki gibi olumsuz bir anlam yüklenmemiş, yeni kurulmuş Fransız Devrim hükümetinin varlığı ve devamlılığı için teröre başvurulmuştur. İhtilâlden sonra yönetimi ele geçiren cumhuriyetçiler hem ülke içindeki karşı devrimcilerin iktidarı ele geçirmelerini önlemeye çalışmış hem de Avrupa'daki diğer krallıklara karşı kurdukları cumhuriyet rejimini savunmuşlardır. Avrupa'daki diğer krallıklar ihtilalin getirdiği özgürlük, eşitlik, cumhuriyetçilik gibi yaklaşımların kendi krallıklarına meydan okumasını engellemek için devrik kral XVI. Louis'e destek vermişlerdir (Armaoğlu,2006:83-87).Fransız Devrimci Maximillian Robespierre, "Terörsüz erdemacizdir, erdemsiz terör zararlıdır."ifadeleri ile teröre meşru bir zemin oluşturarak terör kelimesine olumlu anlam yükleme girişiminde bulunmuştur (Herbst, 2003:164).

Rapaport'un dalga teorisinin katkısıyla tarihin akışında terörizm kavramının geçirdiği ikinci evre 1880-I.Dünya Savaşı arası dönemi kapsayan anarşist dalga dönemi olarak açıklanabilir. Anarşist dalgada, anarşist gruplar devleti yıkmak amacıyla terörizmin bir araç olarak kullanılmasında aynı görüşe sahiplerdi. Anarşist düşünürlerin bilinen isimlerinden olan Peter Kropotkin 1890 yılında yazdığı "Anarşist Ahlak" isimli kitabında iktidarlara tiranlık olarak görmüş ve terörizm eylemlerinin iktidarlara karşı kullanımının meşruluğunu savunmuştur (Novak, 1954; 176-177). Bu süreç ile birlikte terörizm, kendini ezilen olarak tanımlayan grupların güçlü iktidarlara karşı kullandıkları bir silah haline gelmiştir. Komünist ideoloji de emperyalist ve baskıcı olarak gördüğü iktidarlara karşı terörizmi bir araç olarak kullanmıştır (Kanat, S.,2014;203). Marx, terörü; "devrimin ana lokomotifini" ilan etmiştir (Bal, 2003:51). Lenin komünist felsefe içine terörü teorik, Stalin ve Mao ise pratik olarak yerleştirmişlerdir. Lenin devrim sürecinde terörün aktif kullanımına başvurulmasını şu ifadesiyle desteklemektedir:"Burjuva devletini bastırıp, yerine proleter devletini geçirmek ancak şiddete dayalı bir devrimle mümkündür." (Lenin, 2009:21).

Rapaport'a göre terörizm kavramının günümüz anlamıyla "anarşist dalga" ile 1880'lerden itibaren ortaya çıkmasının "teknoloji" ve "doktrin" olmak üzere iki temel sebebi vardır.

"Teknolojinin gelişmeye başlamasıyla birlikte doğal olarak iletişim yolları da eskiye göre hızlanmaya başladı. Bu da gerçekleşen ufak çaptaki her türlü gelişmenin daha kısa zamanda daha uzak yerleri etkilemesine neden oldu. Kısacası küreselleşme ve "dünyanın giderek küçülme" evresi bu dönem içerisinde başlamıştı. En büyük amacı propaganda olan terörizm de bu gelişme sayesinde yaptığı eylemlerin daha fazla etki oluşturması imkânına kavuştu. Ayrıca teknolojinin gelişmesi ile birlikte bomba yapımı, silah elde etme imkânları da eskiye göre daha fazla gelişti. Bu da terör örgütlerini daha az imkânlarla daha etkili eylem yapma olanağını da geliştirdi. Bu nedenlerle teknolojinin gelişmesi terörizm başlaması ve etkili olması için bir neden olarak kabul edilir.

Diğer bir unsur ise doktrin... Batı'daki Aydınlanma Dönemi ve Fransız Devrimi sonrasında ortaya çıkan ideolojilerin etkili olduğu

dönemde Sergei NECHAEV, Michail BAKUNİN ve Alexeyevich KROPOTKİN tarafından fikrî temelleri oluşturulan anarşizm çerçevesinde terörizmin ilk dalgası olan Anarşist Dalga'nın başladığı kabul edilir. Anarşizm dalgasının etkin olduğu bu dönemde en etkili eylemlerden birisi ABD Başkanı William McKinley'in suikasta kurban gitmesi.”

(Paksoy,E.,2013)⁴

Bu noktaya kadar anarşist akımla birlikte iktidara karşı terörün kullanımı söz konusudur. Bu süreç komünist ideolojinin iktidara gelmesiyle terörün devlet tarafından kullanılması sürecini de beraberinde getirmiştir. İşte bu noktada Fransız Devrimi'nde görülen “terör devleti” uygulamasının benzeri ortaya çıkmaktadır. Lenin, devrim gerçekleştikten sonra devrimi korumanın en önemli yollarından birinin terör olduğunu belirtmiştir(Lenin, 2010:200,201). Lenin'in ölümünden sonra iktidara gelen Stalin ise kendisine muhalif olan Lev Troçki'yi sürgüne göndermiş ve muhaliflerini bastırmada şiddeti kullanmıştır (Kanat,S.,2014:203). İkinci Dünya Savaşı döneminde birçok insan düşman ilan edilmiştir ve İçişleri Halk Komiserliği tarafından 247.157 Sovyet vatandaşı vurularak öldürülmüştür. Sovyet Rusya'da tarımsal anlamda zengin, toprak sahibi anlamına gelen “Kulak” operasyonu ile yüksek Sovyet otoriteleri 1937-1938 yılları arasında 386.798 kişinin ölüm emrini vermiştir (Snyder, T., 2011)⁵. Ölüm tarihi 5 Mart 1953 olan Stalin'in iktidardayken yanlışlar yaptığı 1956 yılında gerçekleşen Sovyet Komünist Partisi'nin XX. Kurultayı'nda ilk olarak Huruşov tarafından dile getirilmiştir (Kurban, 2007:112).

Faşist ve sosyalist diktatörlüklerin ortak özelliklerinin tek bir kavramla anlatılması gerekliliği üzerine; Hitler dönemi Almanya'sının, Mussolini dönemi İtalyası'nın ve Stalin dönemi Rusyası'nın politik düzlemde tanımlanması çerçevesinde “totalitarizm” kavramı kullanım alanı bulmuştur. “Totalitarizm, toplumu bir bütün olarak ele alan, bir bütün olarak dönüştürmek isteyen ve total kontrol sistemi ile toplumu sürekli düzenleyen devlet, ideoloji, siyasal parti ve liderlik olgularının bütünlüğü için kullanılır. Totalitarizmin en önemli

⁴<http://www.derindusunce.org/2013/02/08/terorizmin-tarihsel-sureci/>,08.05.2019.

⁵<https://www.nybooks.com/daily/2011/01/27/hitler-vs-stalin-who-was-worse/?insrc=rel>.
22.07.2019.

özelliği toplumun, siyasal olarak total kontrolünün sağlanmasıdır. Totalitarizm, devlet ve toplumu bir ve bütünlük içerisinde birbirine eklemleyen, birbiriyle uyumlulaştıran ve ortak bir dünya görüşünü topluma dayatan bir siyasal sistemdir.” (Çetin,H.,2002:16). Hannah Arendt’e göre totaliter rejimleri keyfi biçimde işlememekle birlikte bir yasanın rehberliğinde gelişirler (Arendt,H.,1973:461). Ahlaki, dini ya da dünyevi bir kaynağa referansla pozitif yasalar temellendirilerek insan eylemlerinin değişkenliğine karşı siyasal alanda istikrar ve kalıcılık sağlamak amacıyla kurallar bütünü geliştirmek geleneksel siyasal rejimlerin özelliğidir.Totaliter hâkimiyet de pozitif yasaların kaynağına giderek kendini “Tarihin Yasası” ya da “Doğa Yasası” ile özdeşleştirir. Bolşevik rejim Karl Marx’ın sınıf mücadelesinin tarihin devinimci gücünü teşkil ettiğinden yola çıkarak kendisini “Tarih Yasası”nın uygulayıcısı olarak görür. Nazizm, Darwin’in doğanın değişmez bir yasası olarak gördüğü yaşam mücadelesi çerçevesinde hareket eder. Böylece her iki rejim de takipçisi oldukları yasalar çerçevesinde yeni bir insan türü yaratmayı hedefleyerek insanları bu hedefte engel ya da araç olarak görürler. Bu süreçte totaliter rejim, yarattığı düşmanları tarihsel ya da doğal sürecin önünde engel görerek yok edebilmektedir. Dolayısıyla terör, totaliter rejimin kullandığı bir enstrüman olarak belirmektedir. Bunun örneği, rejim düşmanlarını yok etmek için kurulmuş toplama kamplarının SSCB’de 1930’lar sonrasında artmasıdır. Benzer biçimde kısa zamanda Nazi Almanyası’nda yüzü geçen kamp kurulmuştur (Arendt, H.,2005:299). Arendt’in “deney laboratuvarları” ve “yeryüzündeki cehennem” olarak tanımladığı; totaliter rejimlerin ve terörün işleyiş bakımından en etkin olduğu yerler toplama kamplarıdır (Arendt,H.,1973:437).

Fransız Devrimi’nden sonra komünist ideoloji çerçevesinde SSCB’de ortaya çıkan devlet terörü, II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya’da nasyonal sosyalizm, İtalya’da faşizm gibi diğer baskıcı ideolojiler tarafından dünya siyasetinde varlığını arttırmıştır. Almanya’da II. Dünya Savaşı öncesi politik lider Hitler’di ve ilk başlarda azınlık hükümetindeydi. 5 Mart 1933 tarihi Alman halkı için tarihi bir gündü; genel seçim vardı. 27 Şubat 1933 tarihinde Reichstag meclis binası gece yarısı yanmaya başladı. Yangın sebebiyle komünist yayın organlarının ve komünist partilerinin bürolarının kapatılması, gazetecilerin, entelektüellerin, muhalif milletvekillerinin tutuklanması ve yangın soruşturması tamamlanmadan Hitler’in komünistleri hedef alan konuşması bu yangının Hitler tarafından tertiplendiği şüphesini doğurmaktadır. Yangının ertesi günü Cumhurbaşkanı Hindenburg,

Hitler'e anayasal hak ve özgürlükleri kısıtlama yetkisi veren Reichstag Yangını Kararnamesi'ni imzaladı ve böylece Weimar Anayasası askıya alındı. Kanıt ve izin olmadan tutuklama ve gözaltına alma yetkisi polise verildi ve Hitler eline geçen bu güçle Sosyal Demokrat Partisi ve Almanya Komünist Partisi'nin seçim propagandası yapmasını yasakladı. Ülkede seçim propagandası yapma hakkına yalnızca Hitler'in partisi NSDAP⁶ sahipti. Nazi Partisi 1933 seçimlerinde çoğunluğu sağlayamamıştır. Mart 1933 Reichstag oturumunda tutuklamalar nedeniyle komünist ve sosyal demokrat milletvekillerinin olmadığı bir süreçte Nazi Partisi Adolf Hitler'e dört yıl için olağanüstü yetkiler kazandırmıştır (Üste, N., A., 2018: 76). Açıkça görülmektedir ki terör ve baskı kullanılarak Hitler'e Almanya'nın "Führer'i"⁷ olma yolu açılmış ve Yahudilerin de şiddetine maruz kaldığı terör devleti oluşturulmuştur (Hett, B.,C.,2019).

II. Dünya Savaşı öncesi İtalya'da faşizm iktidara gelmiş ve "devlet terörü" olarak değerlendirilen şiddet içerikli baskıcı bir siyaset uygulamıştır. İtalya'da faşizme zemin hazırlayan ekonomik nedenler doğrudan I. Dünya Savaşı ve sonuçlarıyla ilgilidir. 1915 yılında İtalya, imzaladığı Londra Antlaşmasıyla savaş sonunda Almanya'nın sömürgelerinden pay almayı beklerken Amerika Birleşik Devletleri Başkanı Woodrow Wilson Londra Antlaşması'nı tanımamıştır. 1917 yılında İtalya, imzaladığı St.Jean de Maurienne Antlaşması ile Osmanlı İmparatorluğu'nun topraklarından pay almayı beklerken Bolşevik Devrimi'nin ardından Sovyetler bu antlaşmayı onaylamamıştır. Dolayısıyla I. Dünya Savaşı sonunda İtalya istediği ekonomik kazanımı elde edememiştir (Armaoğlu,1993:171). Bu sonuçlar sosyo-ekonomik açıdan İtalya için hayal kırıklığı yaratmıştır (Erdem,D.&Erdem,Ç.,2016:106). Savaş öncesinde İtalya'dan ABD'ye yılda 90.000 kişiye ulaşan göç ABD'nin göçmen alımını durdurmasıyla engellenmiş ve bu nüfus fazlalığı savaş sonrası ekonomik koşulların neden olduğu işsizlikle birleşince İtalya'da "patlayıcı bir demografik-ekonomik yapı" ortaya çıkmıştır. Kaynakların az, nüfusun çok olduğu bir ortamda toplum yapısında "psiko-sosyal" tepkiler baş göstermiştir

---

⁶ Milliyetçi Sosyalist Alman İşçi Partisi (Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei).

⁷1930-1940 yıllarında bazı ülke liderlerine kendi ülkelerinin saygın, sözü daima geçen lideri olduğunu ifade eden ünler verilmişti. Almanya'da Hitler- Führer, İtalya'da Mussolini-Duçe, Türkiye'de İnönü-Milli şef ve İspanya'da Franco- Caudillo (Tekerek,M., 2015:150).

(Erdem,D.&Erdem,Ç.,2016:107). Bu şartlar İtalya'da grev, işgal ve yağmalamalar gibi olayları tetikleyerek kaos ortamına zemin hazırlamıştır. Dükkan sahipleri, apartman sahipleri, küçük esnaf, küçük toprak sahipleri gibi toplumun küçük burjuvazisi bu kaos ortamının sorumlusu olarak sosyalistleri ve komünistleri görmüşler ve bu politik akımlarla çatışma içine giren Mussolini'nin faşist partisi mensuplarını ve vurucu güçlerini bir kurtarıcı gibi görmeye başlamışlardır (Yalçın,A.,1978:55). Toprak işgalleri ve grevlerle çıkarları tehlikeye giren büyük toprak sahipleri ve sanayi burjuvazisi de toprak ve yatırımlarının hukukunu koruyacak ve siyasal istikrar sağlayacak lider profilini Mussolini'de görmüşlerdir (Sander,1998:23). Açıkça görülmektedir ki İtalya'da faşizmin iktidara gelmesinde ekonomik ve politik nedenler iç içedir. İtalya'da komünist akımın politik başarısızlığının bir yansıması olan anarşik ortam halkı yeni arayışlara itmiştir. İtalya'da liberal devletten faşist devlete geçiş 1925-1926 yılları arasında olmuştur. Bu süreç yeni anayasa hazırlanması, eski liberal anayasanın rafa kaldırılması ve partilerin kapatılmasını kapsamaktadır (Yalçın,1978:62,63).1928 yılına kadar politik etkinliğini arttıran faşist iktidar döneminde basın özgürlüğü kaldırılmış, faşist hükümet kararnameler çıkarmada meclisten sınırsız yetkiler almış, bürokrasi faşistleştirilmiştir (Erdem,D.&Erdem,Ç.,2016:113,114). Hükümet Başkanı olarak Mussolini, yasama kuvvetinden ayrı olarak sadece krala karşı sorumlu olduğu bir pozisyona ulaşmış, yerel yönetimlerin özerkliği kaldırılmış ve rejime karşı olanları yargılamak için özel mahkemeler kurulmuştur (Carocci,1965;36,36). Bu değişimle birlikte toplanma-cemiyet kurma hürriyeti sınırlandırılmış, faşist örgütlenme içerisindeki memurlar bireysel hürriyetler üzerinde irade sahibi olmuştur (Prezzolini,1932:67).

Faşizm tecrübesi yaşamış ülkelerin ortak noktası, faşizm öncesinde komünist ideolojinin etkisiyle ayaklanmanın ya da serbest piyasa ekonomisi için komünist tehlikenin ortaya çıkmasıdır. "İtalya ile birlikte, Almanya'da, Japonya'da, İspanya'daki faşizan yönetimler, bu ülkelerin her birinin geçirmiş olduğu iç ayaklanmalar ve güvenlik sorunları karşısında aciz kalan iktidarların yönetimlerinin ardından kurulmuşlardır" (Erdem,D.&Erdem,Ç.,2016:108). "Başka bir deyimle, faşizm, komünizm tehlikesine karşı, ülkeyi koruma yeteneği göstermeyen liberal ve demokratik ülkelerde, bir çaresizlik sonucu başvuru bir yol olmuştur" (Yalçın, 1978: 36-37).Bu süreçte iktidarı ele geçiren yapılar kendi ütopyalarını gerçekleştirmek amacıyla ürettikleri politikayla terörizm yaratmıştır.

Uluslararası ilişkiler disiplininin önemli geleneklerinden biri realizmdir. Realizmin kökeni Niccolo Machiavelli ve Thomas Hobbes'a kadar uzanır. Realizme göre kökleri insan doğasında bulunan objektif yasalar uluslararası siyaseti yönetir (Morgenthau,1970:2). Devlet davranışlarını ve uluslararası ortamı anlamada, anlamlandırmada insan doğası temel alınır. Hobbes'un doğa hali ve doğa halinde yaşayan insan tasviri klasik realist analizlerinin kaynağıdır. Doğa halinde yaşayan herhangi bir otoritenin olmadığı ortamda insan sınırsız bir özgürlük içinde yaşar. Bu özgürlük içerisinde herkesin özgürlükler ve haklar bakımından eşit olma durumu, yarışma ve öne geçme isteğinden doğan bir anarşi halini içinde barındırır (Hobbes,2010:82). Herkesin herkese düşman olduğu bir ortamda hayat dâhil sahip olunan her şeyin her an kaybedilme tehlikesi nedeniyle çalışmanın, geleceğe dair plan kurmanın ve yaşamının bir önemi yoktur. Tam olarak böyle bir anarşi ortamı içerisinde insanların güvenliğinin sağlanması amacıyla insanlar arasında imzalandığı varsayılan bir toplumsal sözleşme ile devlet kurulur. Bu devletin mevcudiyetinin kaynağının güvenliğinin sağlanması olması nedeniyle bu yolda başvurulacak her türlü eylem ve siyaset öncelikli ve meşru kabul edilir (Kanat,S.,2014:197). Toplumsal sözleşme ile kurulan devlette insanların sözleşmeye uymalarını sağlamanın en kolay yolu herkesi saygı ile karışık bir korku içinde tutacak çok büyük bir gücün yaratılmasıdır (Williams,Wright, Evans.,2007:135). II. Dünya Savaşı öncesinde Almanya ve İtalya'daki iktidarlar ekonomik zorluklar ve bunun yarattığı anarşik ortamdan dolayı toplumun belli kesimlerinden destek alarak iktidara gelmişlerdir ve sonra devlet terörizmiyle körükledikleri korkuyu devlet çıkarları için kullanmışlardır (Kanat,S.,2014:203).

Rapoport'un dalga teorisinden yararlanarak oluşturulan terörün geçirdiği üçüncü evre antikolonyal dalga dönemidir. Bu evre, self determinasyon hakkının ortaya çıkmasından dekolonizasyon sürecinin büyük ölçüde tamamlanmasına kadar diyebileceğimiz 1960'lara kadar olan tarihi süreci kapsamaktadır. Bu dönemdeki dalga tam olarak halkların kendi kaderini tayin hakkıyla bütünleşmiştir. Bu süreç iki dünya savaşını kapsayan gelişmelere sahiptir. I. Dünya Savaşı'nın kaybeden imparatorluklarının dağılması amacıyla kendi kaderini tayin ilkesi savaşın kazanan devletleri tarafından uluslararası ilişkiler sahasına sürülmüştür. Böylece Avrupa kıtası haricinde Milletler Cemiyeti mandası altında yeni devletler kurulmuştur. Ancak Rapoport'a göre kazanan devletler bu girişimiyle kendi imparatorluklarını da tehlikeye atmışlardır. Nitekim kendi kaderini tayin ilkesi

doğrultusunda terör eylemlerine başvurulmuş ve İrlanda, İsrail, Cezayir, Kıbrıs gibi yeni devletlerin kurulma süreci hazırlanmıştır (Rapoport,D.,2004:53).

Antikolonyal dalgada görülen terör olayları iki önemli karakter taşımaktadır. Birincisi, terör örgütleri eylemlerinin sansasyonelliğini arttırmak için ufak çapta ama etkili eylem stratejisi geliştirmişlerdir. Böylece eylemler isyan edilen devletin bölgedeki görevlilerine düzenlenmiştir ve eylem yapılacak zaman, mekân ve kişi konusunda seçici davranılmıştır. Ayrıca terör örgütleri vur-kaç taktiği kullanarak gerilla mücadelesine bu dönemde başlamıştır. Bu nedenle yapılan eylemlerin uygulanma sürecindeki gizlilik önem kazanmış ve terör faaliyeti yer altına bu dönemden itibaren girmiştir (Paksoy,E.,2013)⁸.

David Rapoport (2004)'un ikinci dalgada terörün sadece askerleri hedef alan, seçici olduğuna yönelik yaklaşımı, bu dalga döneminde sivilleri ve polis ailelerini hedef alan terör eylemleri örnekleri ile çelişki yaşamaktadır. Kıbrıs'ın Britanya hakimiyetinden kurtarılması için mücadele veren EOKA Britanyalı askerleri ve polisleri, ajan suçlamasıyla Rumları ve Türk kesiminden politikacılar başta olmak üzere masum insanları hedef almıştır. İsrail'in bağımsızlığı için mücadele veren Irgun ve Lehi çok sayıda masum Arap sivili katletmiştir. 1954 yılında kurulan ve Cezayir'in bağımsızlığı için çabalayan FLN binlerce masum Müslüman ve Hıristiyan'ın ölümünden sorumludur. Bu örgütler bu dönemlerde anti-kolonyalizm çerçevesinde mazur görülmüştür (Ökten, T., 2016:19)⁹.

II. Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem iki kutuplu düzene geçmiştir. Hegemon güçler olan ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin sömürge imparatorluklarının dağılmasına yönelik politik yaklaşımları neticesinde savaş sonunda önce mağluplara ait Mançurya, Kore, Etiyopya, Libya gibi sömürgeler dağıtılmıştır. Savaşın galipleri de Hindistan, Pakistan, Burma, Seylan, Tunus, Mısır, Fas, Filipinler, Gana, Nijerya gibi kendi sömürgelerini bırakmışlardır (Rapoport, D.,2004:53).

---

⁸<http://www.derindusunce.org/2013/02/08/terorizmin-tarihsel-sureci/>,08.05.2019.

⁹https://www.academia.edu/34412811/Rapoport_un_Dalga_Teorisi_%C3%87er%C3%A7evesinde_ABD_nin_Ter%C3%B6rizm_Tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n_Evrimi, 19.07.2019.

Sömürgeci güçlere karşı yükselen karşıtlık üç başat akımdan beslenmiştir. Bunlardan birincisi; Asya ve Afrika'daki yerli milliyetçiliği, ikincisi; BM gibi kurumlarda yükselen sömürge karşıtı küresel söylem, üçüncüsü; ABD ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği tarafından dekolonizasyon sürecinin desteklenmesidir (Lee, S.,J, 2014: 371). ABD, Amerikan Devrimi ile kurulduktan sonra ilk anayasasına sömürge karşıtı ideolojisini dahil etmesiyle birlikte emperyalist politikaları sonlandırmalarına yönelik Avrupa devletlerine baskı yapmıştır. Bu ayrışma, 1941 yılında Atlantik Sözleşmesinin “halkların altında yaşayacakları yönetim biçimini seçme hakkını” ilkesini Churchill ile Roosevelt'in farklı yorumlamaları sonucunda yaşadıkları anlaşmazlıkta görülmektedir (Lee, S.,J, 2014: 371). İki dünya savaşının getirdiği yıkımın insan hayatına önem veren ılımlı politikaları öne çıkarması, sömürgeciliğe karşı yükselen ırkçılık suçlamaları ve kaynakların sömürge yatırımlarına aktarılması sonucunda refah devletini tesis etmede görülen zorluklar dekolonizasyon sürecine olan iç politikadaki desteği etkin hale getirmiştir (Lee, S.,J, 2014: 375).

Rapoport'un dalga teorisindeki bu antikolonyal dalga yaklaşımının 3 önemli boyutu vardır. Bunlardan birincisi bağımsızlık mücadelesine girişen grupların terörist kelimesinin yarattığı olumsuz algının farkına varmasıyla kendilerini “özgürlük savaşçısı” olarak tanımlamaya başlamalarıdır (Rapoport, D.,2004:54). Antikolonyal dalga yaklaşımının ikinci boyutu ise terörist olarak tanımlanan grupların sadece antikolonyal dalgada başarılı olmalarıdır. Hem ABD'nin ve Sovyetlerin verdiği destek hem de sömürgeci devletlerin sömürgelerini ellerinde tutmaktaki muğlak ve belirsiz politikaları nedeniyle bu dalga terörizm başarısının görüldüğü ilk dönem olmuştur (Rapoport, D.,2004:48). Bu dalganın üçüncü boyutu ise Birleşmiş Milletler merkezinde şekillenmiştir. Bu dönem Birleşmiş Milletler'e kabul edilen yeni devletlerin tamamına yakını eski kolonilerdir ve Birleşmiş Milletler bu uluslar tarafından antikolonyal mücadelede yeni fırsatlar yaratabilecek bir yapı olarak görülmüştür. Uluslararası çatışmalarda uyulması gereken kuralları düzenleyen 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri'ne ek protokollerin hazırlanma sürecinde eski sömürge devletlerinin Birleşmiş Milletler'deki etkinliği söz konusudur. 1974 Birleşmiş Milletler Konferansı, ağırlıklı olarak sosyalist olan yeni devletlerin eski sömürgeci devletlere karşı tepkili olduğu bir dönemde gerçekleşmiştir (Öktem, E., 2001:70,71). Bu süreçte ortaya çıkan protokoller uluslararası çatışma kavramına yeni içerik getirmiştir. Bu kapsamda 1977

tarihli I. Protokolün 1/4 maddesinde yabancı işgalcilere, ırkçı rejimlere ve sömürge yönetimlerine karşı kendi kaderini tayin kapsamında yürütülen mücadeleler “uluslararası silahlı çatışma” olarak kabul edilmiştir (Vite,2009:70). Böylece Rapoport’un antikolonyal dalga olarak gördüğü terörizm, Birleşmiş Milletler aracılığıyla ulusal kurtuluş mücadelesi adı altında meşrulaşmıştır.

Rapoport’un dalga teorisinin katkısıyla ortaya çıkan terörizmin geçirdiği beş evrenin dördüncüsü; dekolonizasyon sürecinde bağımsızlığını elde edemeyen grupların Batı bloğundaki devletlere karşı giriştikleri ayrılıkçı eylemlerin komünist sol blok tarafından desteklendiği 1960 ve 1980 arası yeni sol dalga dönemini kapsamaktadır. Bu dönem sırasıyla Vietnam Savaşı ve Filistin Sorunu ile tanımlanabilir. ABD’nin Vietnam’da yaşadığı askeri başarısızlık uluslararası sistemin hakim güçlerinin bile başarısız olabileceği fikrini doğurmuş ve bu moral üçüncü dünyada ve Batının kalbinde yeni grupların oluşmasına yol açmıştır (Rapoport,D.,2004:56).Kendisini üçüncü dünya toplumları için öncü olarak gören AmericanWeather Underground, Kızıl Ordu Fraksiyonu, Kızıl Tugaylar, Japon Kızıl Ordusu, Action Directe gibi gruplar küresel çapta bilinen gruplardır. Bazıları SSCB’den aldıkları eğitim, moral ve lojistik destekle etkin hale gelmişlerdir. Diğer taraftan bu dönemde radikalizmi ve ulusalcılığı birlikte taşıyan ETA, ASALA, PKK, IRA örnekleri de görülmektedir. Kendi kaderini tayin hakkı ilkesi bu örgütler tarafından kullanılmak istense de gerek ABD tarafından desteklenmemesi gerekse sömürgeci devlet düzeninin olmaması sebebiyle antikolonyal dalgada terörizmin ulaştığı başarı bu dalga döneminde yakalanamamıştır (Rapoport,D.,2004:56).

1960 ve 1980 arası yeni sol dalga dönemi Vietnam Savaşı’nın 1975 yılında sona ermesiyle Filistin Kurtuluş Ordusu (FKÖ) ile sürecine devam etmiştir. Yapısal olarak ulusalcı görünen ve seküler kimliğe sahip olan FKÖ, ilk aşamada sahip olduğu uluslararası ağ nedeniyle Yeni Sol’un merkezi haline gelmiştir. İlerleyen süreçte de FKÖ yapısından türeyen örgütler son dalga döneminde görülecek terörizme dâhil olmuştur. FKÖ’nün terörizm kapsamında değerlendirilmesi sürecinde ikilem yaratan durum, FKÖ’nün birçok

eylem gerçekleştirmesine rağmen, BM’de resmi statü kazanması¹⁰ ve 100’den fazla devlet tarafından tanınması olmuştur (Rapoport,D.,2004:46-73).

Bu terörizm dalgasının diğer dönemlerle benzerliği olduğu gibi diğer dönemlerden farklılığı da vardır. Bu dönemde, antikolonyal dalga dönemindeki askeri hedeflerin yerine, 1880’den I. Dünya Savaşı’na kadar olan süreci kapsayan anarşist dalga döneminde olduğu gibi teatral hedefler seçilmiştir. Bu yeni sol dalga döneminin ilk on yılında yedi yüz uçak kaçırma vakası görülmüştür. Buna ilaveten rehine krizleri, suikastler ve adam kaçırma eylemleri de bu dönemin karakterini oluşturmaktadır. Bu dönemde terörizmin tanımı yapılamamış ve hava korsanlığı başta olmak üzere tek tek eylemler üzerinden suç tanımına gidilmiştir. Bu şartlar altında “özgürlük savaşçısı” tanımı BM’deki sihrini yitirmiş ve terörizm terimi ilk defa 1997 yılında BM belgesinde kullanılmıştır (Rapoport,D.,2004).

Rapoport’un dalga teorisinin katkısıyla terörizm kavramının geçirdiği değişim sürecinin beşinci ve son dönemi 1980ler ile birlikte ortaya çıkan dini dalga dönemi olarak açıklanabilir. Rapoport bu dönemi, dini temellere dayanan devlet düzenleri kurmak için terör eylemlerine başvurulmuş bir süreç olarak tanımlamaktadır. Rapoport bu dönemi İslam diniyle sınırlamamakla birlikte bu dönemdeki terörizm dalgasının İslam dinini referans gösteren terör gruplarının etkinliklerini arttırmasıyla başladığını belirtmektedir. Bu yaklaşım, tarihteki iki olayın bu dalga dönemi için işaret fişeği olduğunu vurgulamaktadır. Bunlardan birincisi yeni bir İslam yüzyılını başlatan 1979 İran İslam Devrimi’dir. İslami İran rejimi Irak, Suudi Arabistan, Kuveyt ve Lübnan’da Şii terör hareketlerini desteklemiştir. Buna karşın Mısır, Suriye, Tunus, Fas, Cezayir, Filipinler ve Endonezya gibi birçok ülkede Sünni gruplarca terör eylemleri gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Bu terörizm dalgasının ikinci işaret fişeği ise Sovyetlerin Afganistan’ı işgalidir. Sovyetlerin bu hamlesi dünyanın her yerinden insanların cihat amacıyla Afganistan’a gelmesine neden olmuştur. ABD, Pakistan ve Suudi Arabistan aracılığıyla bu insanlar silahlandırılıp örgütlü hale getirilerek Afganistan’da dünya siyasetini etkileyecek düzeyde güçlü bir şebeke oluşturulmuştur. Bu şebeke Bosna, Çeçenistan, Afganistan, Özbekistan, Keşmir gibi

---

¹⁰Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 3237 sayılı karar metni, <http://unispal.un.org/unispal.nsf/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/512baa69b5a32794852560de0054b9b2?OpenDocument&Highlight=0,3237>, 19.07.2019.

bölgelere kadar uzanmış ve çatışma bölgelerindeki faaliyetleri ve eylemleriyle politik platformlarda kendinden söz ettirmeyi başarmıştır. Bu ağın gelişimindeki dönüm noktası, cihatçı grupların çoğunun 1990'ların sonuyla birlikte Usame Bin Laden liderliğindeki El Kaide çatısı altında toplanarak ABD ve Batı dünyasına karşı küresel ölçekte saldırı dalgası başlatmasıdır (Rapoport, D., 2004: 62).

Küresel boyutta faaliyet yürüten İslami terör örgütleri, ideoloji ekseninde eylemler yapan diğer terör örgütleriyle benzer olarak belli bir motivasyon etrafında örgütün birliğini ve etkinliğini sağlamaktadırlar. İslam motivasyonlu terör eylemleri incelendiğinde İslam dininde yer alan ve kutsanan “şehitlik” kavramının terörün önemli bir motivasyonu olarak karşımıza çıktığı görülmektedir.

“İran devriminin ideologlarından olan Ali Şeraiti, şehitliği pasif bir durumdan, aktif bir biçime kaymada seferber edici bir güç olarak görmüş, bunu her yerin Kerbela¹¹, her ayın Muharrem¹², her günün Aşure olduğunu belirten söylemi ile yüceltmıştır. Bu kavramlar Lübnan’da Hizbullah örgütü ve Filistinli militan İslamcı gruplar (Hamas., El-Cihat) ve daha sonra bin Ladin ve El-Kaide ve türevleri olan Sünni örgütler tarafından iç ve dış hedeflere karşı yönlendirilen saldırılarda yoğun bir biçimde kullanılmaya başlamıştır.” (Bodur, H., 2005:85).

Usame Bin Ladin’e göre El-Kaide’nin temel amacı ABD’nin Arap dünyasından çekilmesi, Batı yanlısı Müslüman devletlerin ve sistemlerinin yıkılması ve Orta Doğu’da halife yönetiminde bir İslam devleti kurulması olarak tanımlanabilir. İslami kuralların

---

¹¹Kerbela Olayı veya Kerbela Katliamı, 10 Ekim 680 tarihinde günümüzdeki Irak’ın Kerbela şehrinde gerçekleşmiştir. Kerbela Olayı’nda Hz. Muhammed’in torunu Hz. Hüseyin ve beraberindeki yarenleri, Emevi Halifesi Yezid tarafından şehit edilmiştir (Esir, H., A., 2012:44).

¹²Şehrullahi'l-**Muharrem** olarak meşhur olan, yani Allah’ın ayı **Muharrem** olarak bilinen **Muharrem ayı**, İlahi bereket ve feyzin, Rabbani ihsan ve keremin coştığı ve bollaştığı bir aydır. Aşura Günü ise **Muharrem**’in 10. günüdür. Aşura Gününün Allah katında ayrı bir yeri vardır. Bugünde Cenab-ı Hak on peygamberine on çeşit ikramda bulunmuş ve kudsiyetini arttırmıştır. **Muharrem ayının** bu günlerinde oruç tutmak çok faziletlidir (Bozkuş, M., 2008: 33-61).

istismarı, Batı karşıtlığı ve terörizm El-Kaide örgütünün ideolojisini oluşturmakla birlikte bu ideoloji Selefî İslam yorumunu ve Neo-Marksist yaklaşımları içermektedir. Baas rejimlerinde ortaya çıkan Marksizm-Arap milliyetçiliği etkileşiminin yansımalarını Marksizm-Selefî İslam etkileşiminde görmek mümkündür. Neo-Marksist kurama göre merkez-çevre etkileşiminde, İslam içerikli çevrenin merkeze ve merkezle hareket eden ülkelere karşı tepkisi, merkez konumundaki ülkelerin uluslararası sistemde kurdukları hegemonyaya başkaldırısıdır. Burada merkez konumunda olan ve merkezle hareket edenler; ABD ve Batı hâkimiyetindeki küresel sistem ve bu sistemin parçası olarak ABD ve Batı ile hareket eden İslam ülkeleridir. El-Kaide'nin dini referanslarını Selefîlik ve Vahhabilik anlayışlarından aldığına dair izler görülmektedir. Bin Ladin, ABD'ye savaş ilan ettiği bildirisinde, İbni Teymiye'yi referans göstererek "imandan sonra dini bozan düşmanla savaşmaktan başka görev yoktur" görüşünü açıklamıştır. Bu ifade, gerektiğinde El-Kaide'nin şiddet eylemlerini meşrulaştırmak için herhangi bir ayeti veya dini referansı istismar ettiğini göstermektedir (Swetnam,M&Alexander,Y.,2001:107).

Radikal gruplar kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'in 5. suresi olan Maide suresinin 44, 45 ve 47. ayetlerini öne çıkararak yöneticileri ve kanunları uygulayanları kâfir olarak görmektedirler. Bu ayetlerin mealleri Elmalılı Hamdi Yazır'ın "Hak Dini Kur'an Dili" isimli tefsirine göre bu şekildedir:

"44. Ayet: - İçinde hidayet ve nur bulunan Tevrat'ı, elbette biz indirdik. Müslüman olan Peygamberler, Yahudiler hakkında hükmedenler, kendilerini Tanrıya adanmış zahitler, âlimler de, Allah'ın kitabını korumakla görevlendirildiklerinden o kitaba göre (onunla hüküm verirler) ve onun Allah'ın kitabı olduğuna şahitlik ederlerdi. İnsanlardan korkmayın, benden korkun, ayetlerimi az bir paraya satmayın. Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir.

45. Ayet: - Biz Tevrat'ta onlara, cana can, göze göz, buruna burun, kulağa kulak, dişe diş ve yaralara karşılık kısas (ödeşme) yazdık. Bununla beraber kim kısas hakkını bağışlarsa, bu kendi günahlarına kefarettir olur. Ve kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar zalimlerin ta kendileridir.

47. Ayet:- *İncil ehli de Allah'ın ona indirdikleriyle hükümlerini.*
Kim Allah'ın indirdiği ile hükmetmezse, işte onlar fâsıkların ta kendileridir.”(Yazır, E., H., T.Y., Cilt: 3: 243).

Tarihsel süreçte insanlığın mevcut politik ve toplumsal düzeni değiştirmek için ürettiği yeni değerler iktidarların politikaları üzerinde etkili olmakla birlikte kimi zaman iktidarların değişmesini de sağlamıştır. Fransız İhtilali'nden başlamak üzere Komünist ideoloji temelinde kurulan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği, Hitler ve Mussolini liderliğinde yükselen faşist yönetimler politik, ekonomik ve kültürel alanda yeni vizyon taşımakla birlikte dönemlerinde ortaya çıkan terörizm ile ortak bir hafızada kullanılmaktadırlar. Bu süreç uluslararası sistemin güncellenmesi paralelinde terörün motivasyonu üzerinde değişimi beraberinde getirmiştir. Özellikle ekonomi alanındaki hoşnutsuzluk ekseninde ortaya çıkan ideolojiler kitleleri yeni arayışlara yönlendiren itici güç olmuştur. Kapitalizme tepki olarak ortaya çıkan komünizmi ya da Avrupa'da liberal ekonomik sistemlerin başarısızlığı sonucu yükselen faşizmi bu bağlamda değerlendirmek mümkündür. Yeni toplumsal düzen arayışı sürecinde totaliter rejimlerin ütopyalarını gerçekleştirmek için teröre başvurmaları terörizmin politik alanda bir silah olarak kullanıldığını göstermektedir. Politik dönüşümler Dünya Savaşları'nı ve yeni devletlerin kurulması sürecini beraberinde getirerek uluslararası sistemi yeniden dizayn etmiştir. Soğuk Savaş dönemiyle ortaya çıkan iki kutuplu dünya düzeni beslediği ideolojiler üzerinden küresel ölçekte terörizm yaratarak terörizmin motivasyonu üzerinde dönüştürücü rol oynamıştır. Ekonomi ve ideoloji temelinde uluslararası sistemde yaşanan dönüşümlere 1980lerle birlikte İran İslam Devrimi de eklenmiştir. Bu dönemle birlikte Dünya politikasında yıldızı parlayan ve küresel ölçekte yayılan İslami hareketler terörizmi politik alanda silah olarak kullanarak “İslami terörizm” tanımlamasına örnekler oluşturmuştur. Küresel ve bölgesel ölçekte ortaya çıkan güç mücadelesinde üretilen politikalar ekseninde şehitlik kavramı başta olmak üzere İslam dininde yer alan ayetler ve kutsal değerler kullanılarak insanların terör eylemleri gerçekleştirmesi kolaylaşmaktadır. Bu süreçte başvurulan şiddet Batı siyasetinin “İslami terörizm dalgası” tanımlamasıyla günümüzde etkinliğini sürdürmektedir.

1.4. Kapitalizmin Gelişimi veKrizleri Ekseninde Şekillenen Politik Dönüşümlerin Terörizm Yaratması

Fransız İhtilali süreciyle başlayıp özellikle Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği döneminde, Hitler Almanyası'nda ve Mussolini İtalyası'nda ortaya çıkan devlet terörü uygulaması politik alanda yaşanan köklü değişimlerin sonucudur. Politik alandaki köklü değişimler de ekonomik düzende meydana gelen gelişmelerin dayattığı bir süreç olarak karşımıza çıkmaktadır. Karl Marks ve Friedrich Engels ekonomi düzenindeki köklü değişimin başat aktörünü karakteriyle birlikte şu ifadelerle açıklamaktadır:

“Modern sanayi, Amerika'nın keşfinin temellerini attığı dünya pazarını kurdu. Bu pazar, ticarete, gemiciliğe, kara ulaştırmacılığına büyük bir gelişme kazandırdı. Bu gelişme de, sanayinin yayılmasını etkiledi; ve sanayinin, ticaretin, gemiciliğin, demiryollarının genişlemesine orantılı olarak, burjuvazi de aynı oranda gelişti, sermayesini artırdı ve ortaçağdan kalma bütün sınıfları geri plana itti. Böylece, modern burjuvazinin kendisinin, nasıl uzun bir gelişim yolunun, üretim ve değişim biçimlerindeki bir dizi devrimlerin ürünü olduğunu görüyoruz... Burjuvazi, üstünlüğü ele geçirdiği her yerde, bütün feodal, ataerkil, romantik ilişkilere son verdi. İnsanı "doğal efendiler"ine bağlayan çok çeşitli feodal bağları acımasızca kopardı, ve insan ile insan arasında, çıplak öz-çıkardan, katı "nakit ödeme"den başka hiç bir bağ bırakmadı. Dinsel tutkuların, şövalyece coşkunun, darkafalı duygusallığın en ilâhi vecde gelmelerini, bencil hesapların buzlu sularında boğdu. Kişisel değeri, değişim-değerine indirgedi, ve sayısız yokedilemez ayrıcalıklı özgürlüklerin yerine, o tek insafsız özgürlüğü, ticaret özgürlüğünü koydu. Tek sözcükle, dinsel ve siyasal yanılısamalarla perdelenmiş sömürünün yerine, açık, utanmaz, dolaysız, kaba sömürüyü koydu... Burjuvazi, üretim araçlarını, ve böylelikle üretim ilişkilerini ve, onlarla birlikte, toplumsal ilişkilerin tümünü sürekli devrimcileştirmeksizin var olamaz. Daha önceki bütün sanayici sınıfların ilk varlık koşulu, bunun tersine, eski üretim biçimlerinin değişmeksizin

korunmasıydı. Üretimin sürekli altüst oluşu, bütün toplumsal koşullardaki düzenin kesintisiz bozuluşu, sonu gelmez belirsizlik ve hareketlilik, burjuva çağını bütün daha öncekilerden ayırt eder. Bütün sabit, donmuş ilişkiler, beraberlerinde getirdikleri eski ve saygıdeğer önyargılar ve görüşler ile birlikte tasfiye oluyorlar, bütün yeni oluşmuş olanlar kemikleşmeden eskiyorlar. Yerleşmiş olan ne varsa eriyip gidiyor, kutsal olan ne varsa lânetleniyor, ve insan, kendi gerçek yaşam koşullarına ve hemcinsiyle olan ilişkilerine nihayet ayık kafa ile bakmak zorunda kalıyor.”(Marx, K, ve Engels, F., 1976:118-168).

Burjuvazi üzerine değerlendirmeleri kapsayan bu ifadeler¹³ ışığında Fransız İhtilali incelendiğinde ekonomik alandaki gelişmelerin politik alandaki köklü yapısal değişimlere zemin hazırladığı ortaya çıkmaktadır. Fransız İhtilali; feodal toplum hücreleri içinde gelişmekte olan burjuvazinin, peşine emekçileri ve yoksulları katarak, feodalizmin iktidar kalesi olan mutlakiyetçi devleti yıkarak kaynağını modern mülk sahibi kapitalistte bulan yeni bir devlet inşa etme çabasının tepe noktası olarak tarihte yerini almıştır. Dolayısıyla 18. Yüzyıldan 19. Yüzyıla geçiş dönemi, hem politik hem de sosyoekonomik olarak dünyanın

---

¹³ Marx ve Engels burjuvaziye tarihte süre gelen “kutsalları” yıkan, manevi değerleri göz ardı eden bir karakter olarak lanse etmektedir. Ayrıca Fransız İhtilali’nde görüldüğü üzere toplum, dönemin “kutsallarını” hiçe sayan burjuvaziye destek vermiştir. Sömürü düzenini korumak için üretilen tüm aldatici unsurların “kutsal” kelimesinde sihir kazanmasına tarihi bir tepki miydi toplumun “kutsalları” yıkması? Yoksa burjuvazi merkezli bir yazılımla ortaya çıkan yeni “kutsal”da yükselen yeni aldatici unsurlar sömürü düzeninin işleyişinde topluma daha mı cazip gelmişti? Toplum nezdinde kutsal görülen dini inanışın kurumu olan Katolik Kilisesi’nin politikayla olan yakın bağı bu tezin ikinci bölümünde “Din ve Kapitalizm” başlığı altında belirtilmiştir. Zenginliğin peşinden koşmanın din açısından yanlış olduğunu insanlara öğütlerken çileciliği ön plana çıkararak Katolik Kilisesi’nin zengin bir dini kurum olarak yükselmesi kendi çelişkisini ortaya koymaktadır. Bu durum dinin güvenilirliğini sarsarken bu dini kurumla temas halindeki politik yapılanmaları şekillendiren kültürün ve uygulamaların kutsallığını da sorgulatmaktadır. Diğer taraftan, Fransız İhtilali’nde fakirlerin peşine takıldığı burjuvazinin şekillendirdiği kapitalizmin gelişiminin ilk evrelerinde kötü çalışma koşullarında insan emeğinin sömürüldüğü bilinen bir gerçektir (Lordoğlu, K. Özkaplan, N. ve Törüner, M., 2001: 21).

çehresine burjuvazi tarafından devrimci bir yöntemle operasyon yapılan bir çağ olma özelliği taşımaktadır. Bu dönemde feodal toplum yapısından doğan modern kapitalist toplum çizgileri ortaya çıkarken sınıf yapısı da oluş dönemine girmiştir. (Satılğan, N., Savran, S., Tonak, E., A.,2012:59,60).

Feodal üretim tarzının etkinliğini kaybetmeye ve kapitalist üretim tarzının gelişip yayılmaya başladığı dönem olan 18. Yüzyılın başları aynı zamanda küresel krizlerin de başlangıcı olma özelliği taşımaktadır. Bu açıdan bakıldığında kapitalizm ile krizler arasında yapısal bir bağ olduğu ortaya çıkmaktadır. South Sea Balonu ile başlayan iktisadi krizler birbirine benzeyen yapısal özellikleri ile kapitalist sistemin doğasına ait kronik bir durum olma karakterine sahiptir (Eren, A.,A., ve Saraçoğlu, M., 2017:87). 1711 yılında kurulan South Sea Şirketi, Bank of England'a rakip olarak ortaya çıkar. Devletin borç takası açık arttırmalarında bu şirket hep ön planda olmuştur. Bastığı hisse senetleri ve elde edilen gelirleriyle devlet borçlarını üzerine alarak kar elde etmiştir (Garber,P., M., 2000:118). Hisse senetlerinin verildiği kişiler yeşil deftere işlenir, doğrudan verilmeyen senetler verilmiş gibi yapılırdı. Kişiler hisse senedinin sahibi olmazlardı ama geri iade ettiklerinde kazançları hisse senetlerinin piyasa fiyatlarının yükselmesi oranında gerçekleşirdi. Yeni hisse senedinin fiyatının yükselmesi bir sonraki çıkardıklarının hızla satılmasını sağlamakta ve sermaye kazancı sağlanmaktaydı. Kurulan bu saadet zincirinin devamlılığı hisse senetleri fiyatlarının sürekli yükselmesine bağlıydı. Herhangi bir nedenle hisse senedi fiyatlarının yükselmesinin durması ya da fiyatların gerilemesi krizin habercisi olmaktadır (Eren, A.,A., ve Saraçoğlu, M., 2017:93). South Sea Balonu örneği kapitalist sistemin işleyişindeki sorunları ve kapitalizmin krizlerindeki ortak temelleri ortaya koyması ile önemlidir. Sistemin devamlılığı sermaye birikimine, sermaye birikim sürecinin devamlılığı ise artan karlılığa dayalıdır. Kar oranlarının azalması ise sistemin büyüme dinamiklerini durdurmakta ve krize yol açmaktadır. (Eren, A.,A., ve Saraçoğlu, M., 2017:95).

Tarihsel sürecin krizler hakkında ortaya koyduğu üç temel ortak özellik vardır. Birincisi teoride değişiklik olması, ikincisi hakim güçte değişiklik olması, üçüncüsü ise üniversite sıralarında işlenen müfredatın içeriğinin ekonomik krizlerin yapısı ve krizlerden çıkış için yol arayışları üzerine şekillenmesidir. İkinci ortak özellik olan hakim güçte değişiklik olması, ekonomi ile dünya üzerindeki hegemonik yapı arasındaki ilişkiyi ortaya

koymaktadır. Derin bir küresel ekonomik kriz aynı zamanda sistemin guvernörünün değişmesine ya da dönüşmesine yol açar (Eren, A.,A., ve Saraçoğlu, M., 2017:91). 19. Yüzyılda Sanayi Devrimi'ni gerçekleştiren İngiltere dünya ekonomi sistemindeki egemenliğini 1929 Krizi'ne kadar devam ettirmiştir. 1931 yılında altın standardını terk eden İngiltere dünya ekonomisindeki hakim güç pozisyonundan uzaklaşır. 1944 yılında Bretton Woods sistemi ile İngiltere'nin yerini alan ABD'nin dünya ekonomi sistemi üzerindeki hegemonik konumu, ABD dolarının yönlendirici para birimi olduğu Bretton Woods sisteminin çökmesi ile sarsılır. (Frobel, F., 1983:13).

Satırlarda geçen küresel kriz kelimeleri satır aralarında 'uzun dönem işsizlik sorunu' karşısında çare arayışına giren sessiz yığınların çığlığını, kapitalist çevrelerin birikimlerini korumak ve büyümek üzere politikayı yönlendirme girişimlerini ve politik sahada gerçekleşen değişimlerin yol açtığı insan hayatını ve kültürel değerleri hedef alan yıkıcı sonuçları taşımaktadır. Bu süreçte ekonomik krizler, politik dönüşümler ve terörizm arasında bağlantı ortaya çıkmaktadır. 1929 Ekonomik Krizi'nin bu gelişmeleri taşıyan örneklerle dolu olması bu buhranı hazırlayan temel etkenleri ve bu buhranın tetiklediği politik gelişmeleri açıklamayı elzem kılmaktadır.

Dünya ekonomisi 1850'lerden sonraki 50-60 yıllık dönemde ani ve kısa süreli krizler içeren bir süreçte Birinci Dünya Savaşı'na kadar hızla büyümeye devam etmiştir. 1876 Sanayi Devrimi'nin getirdiği teknolojik ilerleme sürekli ve dengesiz ekonomik büyümeye yol açmıştır. Kontrolsüz büyüme ve teknik ilerlemeler felaketler çağı olarak tarihe geçen 1914 ve 1945 arası dönemin temellerini atmıştır (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:85). Birinci Dünya Savaşı'na taraf olan ülkeler, özellikle kendi topraklarında savaşanlar ekonomik açıdan yıpranırken savaşta tarafsızlığını koruyan İskandinav ülkeleri, Hollanda ve İsviçre zenginliklerini arttırmıştır. Rasyonel olarak bu savaş sonrası fırsattan en çok Amerika Birleşik Devletleri, Japonya ve Latin Amerika ülkeleri kazanç sağlamıştır. Savaş sonrasında mali açıdan ABD'nin dış ticaret fazlalarının arttığı ve dünya altın stokunun ciddi kısmına sahip olduğu görülmektedir. Böylece savaş sonrası ülkelerin yeniden yapılandırılmasında her ülkenin başvurduğu güç olan ABD, hem dünyanın en büyük gücü hem de tüm dünyanın en alacaklı ülkesi konumuna gelmiştir (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:86,87).

Tablo 1.1. Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Amerika Birleşik Devletleri'nin Borç Verdiği Ülkeler ve Geri Ödemeleri (Milyon Dolar)

Borçlular	Anapara	Faiz	Toplam Borç	Geri Ödeme Tarihi
Avusturya	24	1	25	1930 Mayıs
Belçika	377	41	418	1945 Ağustos
Çekoslovakya	92	23	115	1925 Ekim
Estonya	12	2	14	1925 Ekim
Finlandiya	8	1	9	1923 Mayıs
Fransa	3341	684	4025	1926 Nisan
İngiltere	4075	525	4600	1923 Haziran
Yunanistan	15	3	18	1929 Mayıs
Macaristan	2	-	2	1924 Nisan
İtalya	1648	394	2042	1925 Kasım
Yugoslavya	51	12	63	1926 Mayıs
Letonya	5	1	6	1925 Eylül
Litvanya	5	1	6	1924 Eylül
Polonya	160	19	179	1924 Kasım
Romanya	36	8	42	1925 Aralık
Toplam	9851	1715	11563	

Kaynak: Sönmez, S., 1998:74

Birinci Dünya Savaşı'nın yarattığı geçici kesintilerden sonra gerek iş çevreleri gerekse hükümetler ekonomik genişleme beklentisi içerisinde dünya ekonomisinin 1914 öncesi mutlu günlere geri döneceğini düşünmüşlerdir (Albertini, 1983:97). Ancak savaş sonrası oluşan yeni ekonomik koşullara uyum sağlamanın zorlukları ortaya çıkarken beklenen ekonomik genişlemeler 1920'lerde büyük bir çöküşe doğru ilerlemiştir. Bu durum iş gücünü zayıflatmıştır. 1932 yıllarına kadar İngiltere'deki işsizlik oranı %10'un üzerine çıkmış ve 1920-1932 yılları arası dönemde sendikalar üyelerinin yarısını kaybetmiştir. İşgücü piyasalarındaki denge işveren lehine bozulurken refah düzeyinde azalma gerçekleşmiştir (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:86). Dışsal ekonomik şokların da etkisiyle 1922'lere kadar hükümetlerin maliye ve para politikalarını kontrol etmede dünya konjonktürüne ayak uyduramaması neticesinde büyük enflasyonist baskılar için hükümetlerin sıkı para politikaları uygulaması ve para birimi değiştirme kararı son bulmuştur. Dış şoklarla birlikte Birinci Dünya Savaşı'nın sonucunda oluşan dış borç ve savaş tazminatları Orta Avrupa'yı faşizme hazırlamıştır (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:87). Özellikle Almanya çok ağır ekonomik krize sürüklenmiştir. 1923 yılında Alman para biriminin pratikteki değeri sıfıra inmiştir (Foremanpeck,1983:229). Özel tasarruflar iş dünyası için sermaye boşluğu yaratmış ve Alman ekonomisinin dış borçlara olan bağımlılığı artmıştır. Böylece Alman ekonomisi kırılgan yapıya dönmüştür (Carr, E.,H.,1973:134). Tablo 1.2.'de, Birinci Dünya Savaşı sonrası savaş tazminatları ve borç ödemeleri görülmektedir.

Tablo 1.2. Birinci Dünya Savaşı Sonrası Savaş Tazminatları ve Borç Ödemeleri (Milyon)

Tazminat Ödenen ve Savaş Alacaklısı Ülkeler	Almanya'nın Ükelere Göre Tazminat Düzeyleri	Almanya'dan Savaş Alacakları	Avusturya,Macaristan ve Bulgaristan'tan Savaş Alacakları	Toplam Borçlar	Savaş Borcu Ödemeleri
ABD	16700	433400		451100	
İngiltere	121000	71300	200	192500	326200
Fransa	273000	500	200	272700	109400
İtalya	58700	100	1400	60200	31300
Belçika	126200		100	126300	7200
Yugoslavya	34200		2300	36500	1500
Yunanistan	21000		10000	31000	1700
Romanya	5600		200	5800	1800

Kaynak: Sönmez, S., 1998:70

29 Ekim 1929'da New York Borsası'nın çökmesiyle başlayan küresel krizin evrensel sonuçları olmuştur (Galbraith,1975:43,44). 1929-1936 yılları arasında iki güçlü ekonomi olan Amerika ve Almanya'nın resesyona girmesiyle özellikle temel malların üretiminde kriz yaşanmıştır. Bu aksama, 1931 Milletler Cemiyeti tarafından hazırlanan listelerde bulunan dış ticareti birkaç temel mala bağlı olan ülkeleri de krize sürüklemiştir. Bu ülkeler: Arjantin, Avustralya, Kolombiya, Balkan Ülkeleri, Bolivya, Brezilya, Malatya, Hindistan, Kanada, Şili, Küba, Mısır, Ekvator, Finlandiya, Macaristan, Meksika, Endonezya, Yeni Zelanda, Paraguay, Peru, Uruguay ve Venezuela'dır. Büyük Buhran sanayileşmiş ülkelerde kitlesel işsizliğe yol açmakla kalmamış işsizlik yardımı da dahil olmak üzere sosyal güvenlik sisteminin uzun dönemli işsizlik için yeterli olmadığını ortaya çıkarmıştır. Büyük Buhran'ın yarattığı ortamda 1929-1932 yılları arasında dünya ticareti %60 düzeyinde gerilemiştir. Bunun sebebi, dünya ekonomisindeki belirsizlikten ve olumsuz akımlardan ulusal piyasalarını ve paralarını korumak isteyen devletlerin uyguladığı korumacılık anlayışının ekonomileri içe kapalı hale getirmesidir (Flora, P., 1978:461). 1840'lardan beri uygulanan ve İngiliz ekonomi kimliğinin merkezi olan serbest ticaret 1931 yılında İngiltere tarafından rafa kaldırılmıştır (Stewart, M.,1980:60-64). Yabancı rekabete karşı gümrük tarifeleri arttırılmıştır (Thurow, L.,1995:26). Açıkça görülmektedir ki Büyük Buhran'ın yarattığı ekonomik sorunlarla baş etmek üzere başta ABD olmak üzere Batılı ülkeler ekonomik düzenlemeler için ekonomi politikaları üretmeye yoğunlaşmış ve politikacılar kendi gemilerini kurtarmak üzere dikkatlerini kendi ülke sınırlarına vermiştir. Bu konjonktür, Hitler Almanyası'nın savaş ekonomisi çerçevesinde politika üretmesini dış müdahaleye kapatarak insanlık için felaket olan İkinci Dünya Savaşı'na giden yolun taşlarının döşenmesini kolaylaştırmıştır (Schweitzer, A.,1943:322-323).

Büyük Buhran'ın etkisiyle dünya politikasının çehresi değişmeye başlamıştır. 1930-1931 yılları arasında 12 ülkenin 10'unda askeri darbeyle olmak üzere hükümetler ve rejimler yenilenmiştir. Bu süreçte Amerika Birleşik Devletleri'nin 31. Başkanı Herbert Hoover gibi sağ partililer, Avustralya ve İngiltere'deki gibi sol partiler kendilerinin muhalefet partilerine politikadaki iktidarlığı bırakmıştır. Dünya politikasındaki bu girdap

1931 yılında Japonya’da ve 1933 yılında Almanya’da ulusalcı ve savaş taraftarı partileri iktidara taşımıştır (Kegley ve Wittkoff, 1993:82).

Almanya’da Nazi Partisi’ni iktidara taşıyan politik söylemler ekonomik koşulların yarattığı rüzgarı arkasına almıştır. Şu ifadeler bu durumu açıklamaktadır:

“1929 Nazi Almanyası’nda 2 milyon işsiz bulunurken bu sayı 1932’de 6 milyona ulaşmıştır. Artan vergiler ve ödenmekte olan tamirat borçları Versailles Anlaşması’na yönelik nefret söyleminin yeniden parlamasına yardım etmiştir. Nazi Partisi birçok söyleminde Almanya’nın içerisinde bulunduğu olumsuz durumu Versailles Antlaşması’na, komünistlere ve Yahudilere bağlamaktaydı. Almanya’da birçok kesim yaşanan olumsuz ekonomik koşulların da tetiklemesiyle Nazi Partisi’ne üye olmaya başlamıştır. Özellikle Yahudilerle rekabet halinde olan tüccarlar, sanayiciler, iş insanları, bankacılar bu gruplar arasında yer almaktaydı. Ülkede geniş çaplı bir radikalleşme dikkat çekerken merkezi temsil eden lider Heinrich Brüning kabinesi 1930’da merkez partileri güçlendirmek ve bir nevi güven tazelemek için seçime gitmiştir. Ne var ki seçimde Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi 1928’de 12 olan milletvekili sayısını 107’ye çıkartarak çıkmıştır. Oy oranı %18,3’tür... Almanya’da koşulların iyiye gitmeyeceği inancının artması ile merkeze olan inancın azalması arasında bir korelasyondan bahsetmek mümkündür. Merkezin her ne kadar Nazilere yönelik birtakım tedbirleri (SS ve SA örgütlerinin kapatılması gibi) olsa da bunlar toplumda Nazilere yönelik eğilimi azaltacak bir etki yaratmamıştır. Nitekim Temmuz 1932 Genel Seçimlerinde Nazi Partisi 608 üyeden oluşan Reichstag’ın 230’unu kazanarak Almanya’nın en büyük partisi konumuna gelmiştir...Cumhurbaşkanı Hindenburg, 30 Ocak 1933’de başbakanlığı Nazi Partisi lideri Adolf Hitler’e vermiştir. Böylece Nazi Partisi ilk defa iktidara oturmuştur.” (Üste, A., N., 2018:75,76).

Hitler’in politik kariyerinin yükselişi boyunca tüm dünyanın da içinden geçtiği Almanya’da yaşanan ekonomik buhranı bahane ederek, toplumda karşıtlık yaratarak

düşmanca söylemler üzerinden taraftar toplaması İkinci Dünya Savaşı'nı hazırlayan politikaların yansıması olarak öne çıkmaktadır. Hitler, Almanya'nın gerçek düşmanları olarak sosyalistleri, komünistleri ve Yahudileri ilan ederek bu gruplara yönelik verdiği mücadeleyi Almanları aryan olmayan unsurlardan temizleme girişimiyle birleştirerek faşizmin tarihte yankılanan sesi olmuştur (Roberts, J.,M., 2010:655).

Hitler, Büyük Buhran'dan sadece politik alanda hızla yükselme sürecinde ürettiği söylemlerle yararlanmamıştır. Askeri ve ekonomik olarak büyüme politikaları üretmede de dolaylı olarak Büyük Buhran'dan yararlanmıştır. Büyük Buhran döneminde uygulanan başarılı planlı ekonomi uygulamalarının kapitalist sisteme devlet müdahalesine yol açtığı ve kapitalizme alternatif Sovyet sisteminin dünya kamuoyunun dikkatini çektiği gözlenmektedir. 1925-1938 yılları arasında en düşük büyüme hızları 0.4 ile Fransa ve Amerika Birleşik Devletlerinde gerçekleşirken en yüksek büyüme oranı 5.4 ile Sovyetler Birliği'nde gerçekleşmiştir. Yapılan araştırmalar SSCB'nin beş yıllık kalkınma planlarının sistemin temel esası olduğunu göstermiştir. Bu uygulamaya Büyük Buhran'ın etkilediği bazı ülkelerde başvurulmuş ya da önem atfedilmiştir. İngiltere'de saygın kamu görevlisi Sir Arthur Salter planlı bir ekonominin önemini anlatan 'Recovery' isiminde bir kitap yayınlamış, gelecekte başbakan olacak muhafazakar çizgideki Harold Macmillan planlama anlayışını savunmuştur. Naziler ise bu planlı ekonomi fikrini kendilerine mâl ederek 'dört yıllık plan' adı altında ekonomi kalkınma politikası üretmişlerdir (Hobsbawm, E., 1996: 117).Almanya'da savaş ekonomisi çerçevesindeki planlı uygulama kamu harcamalarının genel ekonomi içindeki oranını arttırmış ve böylece geniş ölçekli savaşa hazırlık ve Alman hegemonyasını sağlam temeller üzerine inşa etme süreci yaşanmıştır (Schweitzer,A,1943:322-323). Ekonomik durgunluğun atlatılmasında planlı ekonomi politikalarının reçete olarak sunulması ekonomi teorileri üzerine yapılan çalışmalarda da etkisini göstermiştir. Kapitalizmin işleyişinde pek sıcak bakılmayan devlet müdahalesi Keynes'in¹⁴'General Theory of Employment, Interest and Money' çalışmasında öne çıkmış

---

¹⁴ "Temel sorunu ve bileşenlerini bir analizle ortaya koyan ve müdahaleci devlet anlayışı çerçevesinde toplam talebin artırılmasına yönelik politikalarla krizin aşılabileceğini ileri süren J. Maynard Keynes, klasik iktisadi düşüncenin ilkeleri çerçevesinde hareket eden hükümetlerin ve iktisatçıların depresyonu derinleştirdiğini iddia etmiştir." (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:90).

ve iki savaş arasında kapitalist sistemin işleyişinin problemlili olduğu kabul görmüştür (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:92). Aşağıdaki tabloya bakıldığında SSCB'nin 1923-1925 arası dönemde -2.8büyüme oranından 1925-1938 arası dönemde 5.4 büyüme oranına ulaşarak en çok büyüme oranına sahip olduğu görülmektedir.

Tablo 1.3.Seçilmiş Batı Ülkeleri ve Sovyetler Birliği'nin Yıllık Büyüme Oranları

Seçilmiş Ülkeler	1923-1925	1925-1938
Fransa	2.1	0.4
Almanya	-0.5	3.6
Macaristan	-0.1	3.8
İtalya	0.7	1.1
İngiltere	-0.2	1.5
Sovyetler Birliği	-2.8	5.4
İsviçre	0.8	2.8
Amerika Birleşik Devletleri	2.1	0.4

Kaynak: Foreman-Peck,J., 1983:196

Paul Kennedy, Foreman-Peck James, Nicholas Kaldor gibi bazı siyaset bilimci ve iktisatçılar Büyük Buhran'ın olmaması durumunda Hitler'in, Amerikan Başkanı olan Roosevelt'in politik alanda asla yükselmeyeceğini; Sovyet sisteminin ciddi bir ekonomik rakip ve dünya kapitalizmine bir alternatif olarak görülememesinden dolayı Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin dünya politikasındaki yelpazesini genişletemeyeceğini iddia etmişlerdir (Bakırtaş, İ, ve Tekinşen, A.,2004:83,84). Bu politik dönüşüm süreçlerinde ve sonrasında, bu süreçlerin ürettiği İkinci Dünya Savaşı'nda terör ve terörizm olarak tanımlanan birçok trajik durum yaşanmıştır.Bu durum ekonomik krizler, politik dönüşümler ve terörizm arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarmaktadır.

Tablo 1.4. Latin Amerika Ülkelerinin 1930'ların Başındaki Borç Servisleri

Ülkeler	Borç Servisi/ GSMH			
	1930	1931	1932	1933
Arjantin	18,2	22,5	27,6	30,2
Bolivya	13,5	24,5	50,0	30,2
Brezilya	23,5	28,4	41,0	45,1
Şili	18,0	32,9	102,6	81,9
Küba	14,0	15,6	21,8	29,6
Peru	9,5	16,3	21,4	21,7
Uruguay	9,7	22,4	36,3	31,3

Kaynak: Avromovic, D,1958:194

Latin Amerika ülkeleri de kapitalist sistemin gelişiminden nasibini almış ve Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisiyle politik alanda insan hakları ihlalleriyle dolu bir süreci yaşamıştır. Tablo 1.4.'de görüldüğü gibi dış borç verme süreciyle Amerika Birleşik Devletleri'nin bölge üzerindeki etkisi korunmuştur (Sönmez,S., 1998:84). İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ekonomi temelli politik yayılmacılığına karşın Latin Amerika ülkelerinde ABD kökenli darbeler yaşanmıştır. Böylece Latin Amerika mümkün olduğunca kapitalist sistemin ekseninde tutulabilmiştir (Sağiroğlu,A.,2016: 50). 1960-1980 arasında ortaya çıkan yeni sol dalga döneminde ABD, hinterlandında bulunan Latin Amerika ülkelerinin rejimlerinin kendisiyle uyumlu olmaması ve uzun vadede Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin uyduları olma ihtimaline karşın Latin Amerika politikasında askeri müdahale seçeneğini yaygın olarak kullanmıştır. 1959

Küba Devrimi ve bu devrimin Latin Amerika'ya yayılma ihtimali ABD'nin askeri müdahale politikasını cesaretlendirmiş ve askeri rejimler komünist bloğa karşı duvar oluşturdukları için meşruiyet kazanmıştır. Bu süreçte ülke içi çıkar grubu en baskın olan, yani ülke içindeki en etkili ekonomik ve sosyal güç dinamikleriyle bağlantılı olan, cuntalar ve ülke dışı en yetkin çıkar grupları ekonomik lobiler olmuştur. Bu çıkar grupları ülkenin kapitalist sistemle uyumlu hale getirilebilmesi için gerekli ekonomik ve toplumsal koşulların oluşmasını sağlamışlardır (Sağiroğlu, A., 2016:42,50). Arjantin ve Şili'de gerçekleşen askeri darbeler bu süreci yansıtmaktadır. 1962'de dünyada 13 hükümet darbe ürünüyken bu rakam 1975'de 38 olmuştur. 1970'lerdeki politik değişimleri Eric John Ernest Hobsbawn, 'askeri hükümetlere yönelik görülmemiş bir küresel moda' olarak tanımlamıştır (Meclis Araştırması Komisyonu, 2012:54). 1973-1990 arası devam eden Şili'deki askeri diktatörlük darbe ile iktidara gelmiştir. Darbenin yapıldığı dönemde Şili Ulusal Stadyumu toplama kampına dönüştürülmüş ve 40000 kişi burada tutulmuştur. Augusto José Ramón Pinochet Ugarte (1915-2006)'nin 17 yıllık askeri hükümeti döneminde kaybolan 2279 kişi siyasi nedenlerden dolayı öldürülmüş ve 30000 dolaylarında kişi işkenceden geçmiştir (Sağiroğlu, A., 2016:42,43). Bu işkenceler ve insanlık suçları sol eksenli siyasi parti ve sendika üyelerini, öğrencileri ve Allende sosyalist hükümetinin kamu görevlilerini hedef almıştır (Meclis Araştırması Komisyonu, 2012:911).

Lain Amerika'da görüldüğü üzere 1960'lardan başlayarak dünya genelinde komünist ideolojiye karşı mücadelede şiddete başvurulmasının temel sebebi bu dönemde güç kullanımına başvuran komünist ideoloji dalgaların yayılmasıdır. Fidel Castro önderliğinde 80 kadar devrimci Meksika'dan bindikleri Granma adındaki tekneyle Küba'ya ayak basarlar. 2 yıl dağlarda sürdürdükleri direniş süresince köylülerden de destek bularak taraftar toplamış ve Küba lideri Batista'nın ordusunu yenerek Havana'da iktidarı ele geçirmişlerdir. Bu başarı sol çevrelerce yanlış yorumlanmış ve fokoculuk¹⁵ ortaya çıkmıştır. Küçük grup eylemciliği olarak da bilinen bu girişim sendikal mücadeleye yukarıdan bakarak siyasal mücadeleyi dışlamış; aceleci bir tutumla, adam kaçırma ve banka soyma gibi kitleden kopuk eylemlerle güç toplamaya çalışmıştır. Bu yolla, silahlı mücadele üzerinden

---

¹⁵ Fokoculuk: Kırsal mücadele ve gerilla taktikleri ile kentleri kenardan kuşatarak iktidarı ele geçirmeyi hedefleyen siyasi görüş (Altun,S.,2010:150).

kitleler uyandırılacak ve devrim gerçekleşecekti. Dolayısıyla kır ve kent gerillacılığı ortaya çıktı. Uruguay-Tupamaros, Arjantin-Monteneros, Şili-MIR, Kolombiya-FARC, Brezilya-ALN, Bolivya ve Peru bu hareketlerin etkin olduğu yerlerdi. Banka ve şirket soygunları, hapishane baskınları, Brezilya’da Amerikan elçisini kaçıırarak silahlı propaganda yapmaları, özellikle Arjantin’de sağcı politikacıları, polis şeflerini ve askerleri kaçıırarak bunları infaz etmeleri bu yapılara karşı sert tedbirler alınmasına yol açtı (Akalin, C., 2006)¹⁶. Bu süreçte dünya geneline yayılan sol dalgayı şu ifadeler açıklamaktadır:

“Latin Amerika’da düzen değişikliği talepleriyle anti-emperyalist talepleri birleştiren sosyalist bilincin gelişmesi; Afrika’da komünist partilerin yükselişiyile bağımsızlık yanlısı hareketler; İran ve Irak’ta sosyalist hareket, güçlü militan hareketlere dönüşmüştür. Çin’de Kültür Devrimi özellikle Batılı dünyada güçlü bir dalga yaratmıştır. Hindistan’ın belirli eyaletlerinde komünist partilerin belediye başkanlıklarını kazanmaları; Afganistan’da modernist sol hareketin yükselişi; Vietnam’da anti-emperyalist ve bağımsızlık yanlısı hareketin Pax-Amerikana’ya karşı mücadelesi; Doğu ve Batı Almanya’yı birbirinden ayıran Berlin Duvarı’nın inşası; Fransa ve İtalya’da komünist partilerin seçimlerden birinci parti olarak çıkmaları; 1960’ların başlarında Fransa’nın bütün gücüyle Cezayir’i sömürgesi halinde tutma mücadelesine karşı Ulusalçı hareketin zaferi ve Fransız solunun bu hareketi onaması ve özellikle sanatçılarla aydınların üçüncü dünyanın siyasal taleplerine eğilim göstermesi, 1960’lı yıllarda yaşanan büyük değişimi şekillendiren siyasi olayların başındadır.”(Altun,S.,2010:1,2).

Kapitalizmin doğasında yatan ekonomik krizler beraberinde işsizliği ve belirsizliği getirmektedir. Bu sancılar işçi sınıfının yoğun olduğu; kapitalizmin geliştiği başta ABD olmak üzere Batı’da şiddetli olarak gözlenmiştir. Dolayısıyla Batı’da sol partilerin politik alanda demokratik yollarla iktidara gelmesi, kitlelere politik söylemlerle hitap etmesi mümkün gözükmemektedir. Ancak sanayinin gelişmediği Latin Amerika ülkelerinde işçi

¹⁶<http://oncugenclik.org.tr/latin-amerikada-devrimci-program-ve-siyasetler/> (18.07.2019).

sınıfının yoğun olmaması, sol görüşlü gerilla hareketlerinin köylüleri militarist söylemlerle kapitalist sisteme karşı motive ederek silahlı kalkışma yoluyla devrimi gerçekleştirme eğilimine itmiştir. Bu süreçte ABD'nin hinterlandı olan Latin Amerika'da, kapitalist sistemin kök salmış dinamiklerinin savunma mekanizmaları olarak askeri darbeler ülke yönetimlerini ele geçirmiş, politik ve sosyal alanda sert tedbirlere başvurmuştur. Terörizm, hem kapitalist sistemin kriz sorunsalından beslenerek yayılan komünist hareketin kullandığı hem de kapitalist sistemin kendini koruma refleksi sürecinde başvurulan bir silaha dönüşmüştür.

Latin Amerika ülkeleriyle benzer şekilde işçi sınıfının yoğun olmaması ve diğer taraftan ABD'ye coğrafi uzaklığının ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin etkisi, Orta Doğu bölgesinde sol hareketlerin militan görünümüne bürünmesinin önünü açmıştır. Bununla birlikte sosyalizm yoluyla emperyalizme karşı çıkarak Arap birliğini sağlamayı politik hedefi yapmış Baasçılık fikri Orta Doğu'da 1963 yılında politik alanda karşılık bulmaya başlamıştır. Bunun nedenini şu ifadeler açıklamaktadır:

“Baas'ın ideolojik tanımlaması yapılırken dile getirilen sosyalizme yakınlığı, belki de batılı güçlerin himayeleri altında yaşamış bu ülkelerin hem toplumsal dokusundaki hem de üst yönetim yapısındaki tarihi ve psikolojik bir refleksin ürünüdür. Yani emperyalist batıya olan karşıtlık, (o dönemdeki uluslararası siyasal ortamın doğası da göz önüne alınırsa) Baas'ı sosyalizme, bir başka ifadeyle Suriye ve Irak'ı Sovyetler Birliği'ne yakınlaştırmıştır denilebilir.” (Çağ, G. ve Eker, Sami, 2013:62).

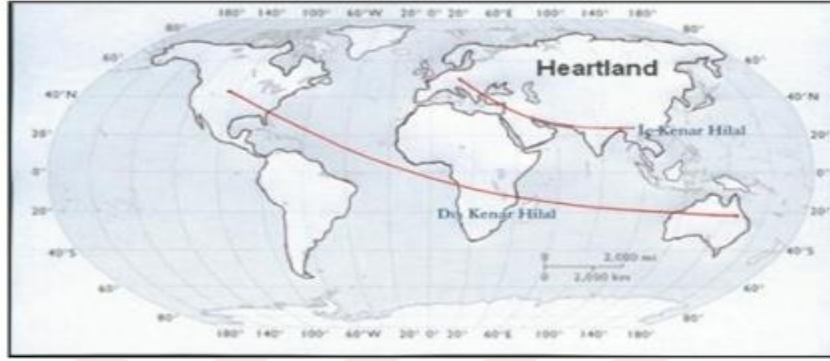
Irak'ta Baas rejimi, Saddam Hüseyin liderliğinde 1972 yılında ülkedeki tüm enerji sektörlerini millileştirerek ülkedeki yabancı güçlerin etkisini kısıtlamak istemiştir (Çağ, G. ve Eker, S., 2013:62). Suriye'deki Baas rejim lideri Hafız Esad da Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile yakın ilişkiler kurarak ordusunu modernize etmeye çalışmıştır (Çağ, G. ve Eker, S., 2013:62). Sosyalizm motifli Baas rejimlerinin Irak ve Suriye'de iktidarı ele geçirmesi ABD'nin bölge üzerindeki politik ve ekonomik etkinliğini kısıtlamıştır (Çağ, G. ve Eker, S., 2013:62). Latin Amerika'dan farklı olarak Orta Doğu'daki ülkelerin borçlanma yoluyla “Pazar” pozisyonunda küresel kapitalist sistemle güçlü bağlar kurmasının Orta Doğu coğrafyasındaki yönetimleri ve sosyalist militan hareketleri ABD

kökenli askeri darbelerden koruduğu görülmektedir. Böylece kapitalist sistem bu coğrafyada kurumsal yapılarıyla gelişmemiştir. Küresel kapitalist sistemde yaşanan krizlerin yarattığı ekonomik yıkım bu bölgelerde görülmezken demokratik yapıdan uzak yönetim sistemleri krizlerin tetiklediği politik dalgalanmalar karşısında devamlılığını sürdürebilmiştir. İran ise bu sınıflandırmanın dışında kalır. Birinci ve İkinci Dünya Savaşları'nda yaşadığı Rus ve İngiliz işgallerinin İran'da bıraktığı kültürel, politik ve ekonomik izler vardır. Bu kapsamda İran petrolünü millileştirmek isteyen milliyetçi, tam bağımsızlık taraftarı ve devletçi Başbakan Musaddık'ın 1953'de CIA-M16 güdümünde "Ajax Operasyonu" adındaki ABD-İngiltere işbirliğindeki darbeyle devrilmesinden sonra İran yarı sömürge durumuna düşmüştür (Arıkan,2016: 21). Böylece İran'ın 1973 Petrol Krizi sonrası küresel kapitalist sistemde oluşan krizden etkilenmesinin önü açılmış ve ideoloji ekseninde politik bir dönüşüm geçirmesi için gerekli toplumsal refleks oluşmuştur (Roy, 1992:225).

Modernleşme kavramı, politik ve endüstriyel devrimlerle yeni bir toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimine geçişi simgelemektedir. Sanayileşme ve endüstriyel gelişim sürecinde de petrol yeri doldurulmaz bir öneme sahiptir. Bu nedenle modernleşme ile petrol arasında güçlü bir ilişki ortaya çıkmaktadır (Emeklier, B., Ergül, N., 2010: 62). 1850 yılının sonlarında ABD'nin Pennsylvania eyaletinde ticari amaçlı ilk petrol arama faaliyetleri "Pennsylvania Rock Oil Company" adlı bir şirket tarafından yapılmıştır. Sonrasında ise bu çalışmalar küresel alana yayılmıştır (Öztürk,S., ve Saygın, S.,2017:1).Petrolü arama ve çıkarmadaki kolaylıkla birlikte petrolde maliyet düşüklüğü İkinci Dünya Savaşı'na kadar gelen süreçte dünya ekonomi politikasında etkinliğini arttırmıştır. Savaş sonrası kabuğundan çıkan ABD uluslararası sistemin başat aktörü konumuna gelirken dünya petrol tüketiminin büyük bölümünü karşılayan Orta Doğu petroleri üzerinde söz sahibi olmaya başlamıştır (Emeklier, B., Ergül, N., 2010: 69). Soğuk Savaş sürecinde Orta Doğu'daki ülkelerin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne eklemleme tehdidine karşın ABD, Orta Doğu'daki petrol sahibi ülkeler üzerine özel politikalar üretmiştir. Sir Halford Mackinder'in İç Hilal adını verdiği Türkiye, Irak, İran, Pakistan, Afganistan, Hindistan, Çin, Kore ve Doğu Sibirya'yı içine alan bölge Nicholas J. Spykman tarafından ortaya atılan Kenar-Kuşak projesinde Dünya'nın en önemli jeopolitik bölgesi olarak değerlendirilmiş ve ABD bu bölgeler üzerinde hakimiyet kurarak Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yayılmasını engellemeye çalışmıştır (Emeklier, B., Ergül, N., 2010: 68). Bu amaçla İç Hilal olan İran,

Irak, Türkiye ve Pakistan'da ABD hava üsleri kurulmuştur ancak Arap ülkeleri bu yapılanmaya katılmamıştır (Karabulut, B, 2005:133).

*Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri:
Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik*

Kaynak: Emeklier, B., Ergül, N., 2010: 67

Harita 1.1. Mackinder'in Kavramsallaştırmasındaki İç Kenar-Dış Kenar Hilal Bölgeleri

Kapitalist Batılı ülkeler geliştirmekte olan veya yoksul ülkelerin ekonomilerini yönlendirmeye yönelik politika üretmek için kendi çıkarlarını doğrultusunda diktatörleri de desteklemişlerdir. Bunun en bilinen örneği İran ve Orta Doğu ülkeleridir (Çakırtaş, H., 2018:22). Uzun yıllar Osmanlı İmparatorluğu hakimiyetinde kalan Orta Doğu'da sanayileşme Batı'daki gibi yeni bir ekonomik sistem inşa edecek boyutta yaşanmamıştır. Dolayısıyla yeni bir toplumsal yaşam ve örgütlenme biçimi olarak tanımlanan modernleşme bu coğrafyada yaygın değildir. Toplumun sosyokültürel genlerinde geçmişten gelen ümmet toplum bilinci hakimdir. Politik alanda modernleşmeye yönelik dönüşümü sağlayacak dinamikler toplum yapısında mevcut olmamakla birlikte demokrasi kültürü yerleşmemiştir. Bu konjonktür diktatörlüğe dayalı rejimlerin Orta Doğu'da yaygın olmasına zemin hazırlamakla birlikte bölgede üretilen politikalarda İslam dini hegemonyasının ağırlığı gözlenmektedir. Batı'da meydana gelen ulus devlet inşası sürecinden farklı olarak Orta Doğu'daki ulus devletler hem iç hem de dış müdahaleler sonucunda oluşmuştur. Tarihsel kökeni M.Ö. 4000 yıllarında Nil Nehri kıyısındaki devletleşmeye dayanan monarşik yapı, ulus devlet inşası sürecinde daha keskin bir yapıya bürünmüş ve alt kültürleri bastırmıştır.

“Arkaik Orta Doğu Devleti” olarak tanımlanan bu devlet biçimi dini meşruiyet alanını da ele geçirerek “Tanrı Kral” şeklinde egemenlik, yönetim ve dini meşruiyet alanlarını birleştirmiştir (Childe, G., 2007: 113,116,117). Sanayileşmemiş Orta Doğu ülkelerinin temel geliri petrol ihracatına dayanmaktadır. Gelişmiş sanayisi sebebiyle Orta Doğu petrolünün tüketicisi Batı’dır. Bu kapsamda Orta Doğu’nun yönetimleri ile Batı arasında ilişkiler gelişmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği’nin de dünya politikasında ABD’ye rakip olması, Batı-Orta Doğu ilişkilerinde Batı’nın 2000’lerde başlayan ve diktatörleri hedef alan benzer politikalarını SSCB döneminde üretmesini engellemiştir.

Petrol İhraç Eden Arap Ülkeleri Birliği, OAPEC, OPEC üyesi Arap Ülkeleriyle Mısır ve Suriye’den oluşmaktadır. 16 Eylül 1960 tarihinde önemli beş petrol üreticisi olan İran, Kuveyt, Suudi Arabistan, Venezüella, Irak tarafından OPEC kurulmuştur. (Demir, İ., 2008:232). 1961 yılında Katar, 1962 yılında Endonezya, Libya, Abu Dabi, 1969 yılında Cezayir, 1971 yılında Nijerya, 1973 yılında Ekvator, 1975 yılında Gabon OPEC’e katılmıştır (Başoğlu, U, Ölmezoğulları, N, ve Parasız İ.,2001: 153). Bu teşkilatın kurulma sebebi petrol fiyatlarının kararlaştırılması ve başka konularda üyelerle birlikte çözüme ulaşmaktı. Kurulduğunda teknolojisinden dolayı tüm petrol kaynakları Batılı ve Amerikan petrol şirketleri tarafından işletilmekteydi (Öztürk, S., ve Saygın, S., 2017:3).

Suriye ve Mısır’ın anlaşmalı olarak 6 Ekim 1973 tarihinde İsrail’e saldırması Arap-İsrail¹⁷ savaşına neden olmuştur. Arap ülkeleri, savaş sonucunda kaybedilen Arap topraklarının geri kazanılması için petrolü politik silah haline getirmiştir. 17 Ekim 1973 tarihinde Kuveyt’te toplanan OAPEC üyeleri, Filistin halkının yasal hakları güvence altına alınması ve İsrail’in ele geçirdiği Arap topraklarından geri çekilmesi için petrol fiyatlarını %70 oranında arttırmaya karar verdiler. Böylece varil fiyatı 2 dolardan 3.4 dolara çıkmıştır (Sayigh, Y., A., 1975:59). 1974 yılındaki %400 oranına varan petrol fiyatındaki artış, ABD

---

¹⁷ Arap toplumunun kökeni Hz. İsmail’e, Yahudi toplumunun kökeni Hz. İshak’a dayanmakla birlikte her iki toplumun da atasının Hz. İbrahim olduğu Kutsal Kitap Kur’an-ı Kerim’de yer almaktadır. İbrahim Suresi 39. Ayet şu ifadeleri içermektedir: “Şu ihtiyarlığıma rağmen bana İsmail’i ve İshak’ı ihsan eden Allah’a hamd olsun.(Hz. İbrahim, İsmail (AS) doğduğu zaman 99, İshak (AS) doğduğu zaman 112 yaşında idi). Gerçekten Rabbim duayı kabul edendir.” (Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, çev. Abdullah Aydın, İstanbul:Aydın Yayınları).

gibi sanayileşmiş ülkelerin ucuz petrole endeksli üretim sistemlerinde kriz yaratmıştır. Karların ve ücretlerin gerçek değerinin altına inmemesi amacıyla petrol fiyatındaki artışlar maliyetlere yüklenerek enflasyon artışına neden olunmuştur. Petrole ayrılan ödemelerin esnek olmayan talep yapısında olması ithalatçı ülkelerin satın alma gücünü zayıflatmış ve böylece diğer mallara olan talebi büyük ölçüde düşürmüştür (Karaaslan, A.,1999: 52). Yaşanan bu gelişmeler petrol ithalatçısı ülkelerin büyüme hızlarında azalmaya neden olarak işsizlik oranında artışa neden olmuştur (Öztürk, S., ve Saygın, S., 2017:4).1973 Petrol Krizi'nin ekonomiye kazandırdığı terim olan stagflasyon kavramı enflasyon ve işsizliğin aynı anda görüldüğü süreci ifade etmektedir (Öztürk, S., ve Saygın, S., 2017:7).

Diğer sayfadaki Tablo 1.5 dikkatle incelendiğinde 1973 yılında enflasyon oranlarında genel olarak yükselme görülmektedir. Bu artışlar en fazla İtalya, Japonya, ABD ülkelerinin ekonomilerinde görülmektedir.

Tablo 1.5.1970-1980 Dönemi Enflasyon (Yıllık %)

	Almanya	Fransa	Birleşik Krallık	İtalya	Japonya	ABD	Hollanda
1970	3.5	5.3	6.4	5	6.9	5.8	3.7
1971	5.2	5.4	9.4	4.8	6.4	4.3	7.5
1972	5.5	6.1	7.1	5.7	4.8	3.3	7.8
1973	7	7.4	9.2	10.8	11.6	6.2	8
1974	7	13.6	16	19.2	23.2	11.1	9.6
1975	5.9	11.7	24.2	17	11.7	9.1	10.2
1976	4.2	9.6	16.6	16.6	9.4	5.7	8.8
1977	3.7	9.5	15.8	17.1	8.2	6.5	6.4
1978	2.7	9.3	8.3	12.1	4.2	7.6	4.1
1979	4	10.6	13.4	14.8	3.7	11.3	4.2
1980	5.4	13.6	18	21.1	7.8	13.5	6.5

Kaynak: OECD

Diğer sayfadaki Tablo 1.6 dikkatle incelendiğinde 1974 yılı ve sonrasında işsizlik oranlarında 1974 yılı öncesine göre ciddi bir artış görülmektedir. Bu durum petrol krizinin ekonomiye etkilerini göstermektedir.

Tablo 1.6. 1970-1980 Dönemi İşsizlik Oranı

	Almanya	Japonya	ABD	Birleşik Krallık
1970	0.43	1.15	4.93	
1971	0.53	1.23	5.96	4.1
1972	0.71	1.42	5.62	4.3
1973	0.78	1.27	4.89	3.7
1974	1.67	1.38	5.59	3.7
1975	3.1	1.89	8.47	4.5
1976	3.09	2.01	7.72	5.4
1977	3.01	2.02	7.07	5.6
1978	2.89	2.24	6.07	5.5
1979	2.53	2.08	5.83	5.4
1980	2.47	2.01	7.14	6.8

Kaynak: OECD

Petrol krizi ve yarattığı koşulların devamında görülen ekonomik zorluklarla mücadele etmek zorunda kalan ABD ve diğer gelişmiş ülkeler ekonomilerini yeniden organize ederek küreselleşmenin önemli dinamiklerini oluşturan liberalleşme ve teknolojik gelişmeler alanında ilerlemeler kaydetmiştir. Japonların ABD pazarı için daha küçük ve az yakıt yakan teknolojide araçlar üretmesi, Avrupa İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı çerçevesinde ortak Pazar ülkeleri Türkiye, Japonya, İspanya, İsviçre, İsveç, Avusturya, Norveç'in katılımıyla 1974 yılında Milletlerarası Enerji Ajansı'nın kurularak ortak planlama çerçevesinde adımların atılması küresel ekonomideki gelişmelere örnektir. Milletlerarası

Enerji Ajansı çerçevesinde atılan adımlar; önce 60 günlük olarak belirlenen ve sonra 90 güne çıkarılan petrol stoklama süresi ve üye ülkelerden herhangi birinin petrol sıkıntısı yaşaması durumunda üye ülkelerin aralarında yardım bağlantısı kurmasıdır. Böylece 1973 petrol krizi benzeri süreçlerin yaşanma ihtimaline karşın önlemlere başvurulmuştur (Öztürk,S., ve Saygın, S.,2017:5). Bu noktada, ekonomik kriz süreçlerinin ekonomik sistemin yeniden güncellenmesi üzerinden yol açtığı kapitalist sistemi küresel ölçekte güçlendirme etkisine ek olarak teknolojik gelişmeler için de bir itici güç olduğu ortaya çıkmaktadır. Teknoloji alanındaki gelişmeler ise küreselleşme sürecini oluşturan temel dinamik olma özelliği taşımaktadır.

1973 Petrol Krizi nedeniyle ortaya çıkan küresel ekonomik kriz Orta Doğu'da politik alanda iki önemli gelişmeye sahne olmuştur. Bunlardan birincisi yeni sol akımların merkezi haline gelen Filistin Kurtuluş Örgütü'nün 1974 yılında BM'de gözlemci statüsüne sahip olmasıdır. Orta Doğu'daki ikinci politik gelişme ise İran Devrimi'nin gerçekleşmesinde küresel kapitalist kriz etkili olmuştur (Çakırtaş, H., 2018: 34). Kapitalist kriz, küresel kapitalist sisteme bağlı İran'da etkisini göstermiş ve İran'da terör eylemlerini içine alan politikadaki dönüşüm sürecini başlatmıştır (Somel, 2016: 415).Dünya savaşı sonrası diğer Arap ülkelerinin bağımsızlıklarını kazandıkları dönemde İran'ın işgal altındaki durumu devam etmiştir. 1979 yılına kadar Batılı şirketlere toprakları üzerinde çeşitli imtiyazlar tanıyarak Batı yanlısı politikalar izleyen İran'ın küresel ekonomik sisteme yarı sömürge ve Pazar özelliğiyle eklemelendiği görülmektedir (Arvasi ve Özsalgır, 2003: 47). 1953-1979 yılları arasında 400 ABD firması İran ekonomisinden pay sahibi olmuştur. Bu süreçte İran petrolünün %40'ı ABD hakimiyetine geçmiştir. Toplam devlet gelirleri incelendiğinde petrolün payı 1954'de %11, 1963'de %45, 1971'de %56, 1977'de %77 oranlarına gelmiştir (Akbulut, 2016: 330-331).Petrol gelirinde görülen artış toplum refahına yansıtılmamış ve toplumun büyük bölümü yoksul durumdan kurtulamamıştır. Sanayi teşviki ile yeni burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla birlikte 150 sayısına ulaşan burjuva aileler tüm sanayi ve mali işletmelerin %67'sine sahip duruma gelmişlerdir (Akbulut, 2016:333). 1973 Petrol Krizi'nin küresel ekonomik kriz yaratması, krizin olumsuz sonuçlarını küresel kapitalist sistemle eklemelmiş İran ekonomisi üzerinde de göstermiştir. Hükümetin toplumun yaşam standartlarına yönelik iyileştirme yapamaması ve politik alanda baskıcı uygulamalar terör olaylarının önünü açmış ve 1979 İran Devrimi'ni hazırlamıştır (Arı, T., 2007/a:341). 1977

yılıının son dönemlerinde öğrencilerin bir üniversitedeki şiir kırar toplantısını dağıtmak isteyen polisler kan dökmüştür. 1978 Ocağında rejimin ulemayı ve sürgündeki Humeyni'yi tahkir etmesi sebebiyle 1978 yılı boyunca gösteri dalgaları görülmüş ve bu süreçte yine polis kan dökmüştür (Somel, C.,2016:415). Grevlerin ve gösterilerin Humeyni'nin çağrısı ile artması üzerine 16 Ocak 1979 tarihinde Şah ülkeyi terk etmiştir (Çakırtaş,H., 2018:23). Devrim, emperyal ülkelerle işbirliği içinde Batı yanlısı politika üreten Şah rejimine karşı yapılmıştır. Bu süreçten sonra da ABD ve Batılı ülkeler İran'daki ekonomik ve politik alandaki etkin konumlarını kaybetmişlerdir.

Humeyni liderliğinde iktidara gelen Şii rejiminin politikadaki temel hedefi İslami dünya düzeni kurmaktır ve yeni rejimin bu hedefi temelinde şekillenen dış politikası devrim fikirlerinin ihracına dayanmaktadır. İran'a komşu ülkeler de dahil olmak üzere birçok İslam ülkesinde Şii nüfus fazladır. Afganistan, Orta Asya Türk Cumhuriyetleri, Kafkasya, Körfez bölgesindeki Suudi Arabistan, Kuveyt, Bahreyn, Suriye, Lübnan, Irak Şii nüfusun yaygın olduğu bölgelerdir. İran İhtilali'nin yayılma olasılığı sebebiyle ihtilal sadece İran ve çevresinin değil uluslararası ilişkilerin de önemli bir gelişmesi haline gelmiştir (Öztürk, M., 2005: 13).

Politik etkinliğini dünyaya yaymak isteyen Şii rejimin İran'da iktidara gelmesi Orta Doğu'da vekalet savaşlarını ve mezhep çatışmalarını öne çıkarmıştır. Irak müdahalesi ile başlayan ABD'nin fiilen bölgedeki dinamikleri yeniden şekillendirme girişimi, ABD'nin İsrail'in yayılmacı politikalarına göz yumması gibi başat sebepler nedeniyle İran Şii rejimi kökenli direniş hareketleri bölgede etkin hale gelerek dünya politikasında İslami terörizm söylemine alan yaratmaktadır.

Batı'nın İsrail'in yayılmasını destekleyen politikalarına karşı Orta Doğu ülkelerinin hamlesi olan 1973 Petrol Krizi sürecinin kaynağı Arap milliyetçiliği ve İslam motivasyonlu dış politikalarıdır. Diğer taraftan İran'da toplumun tüm katmanlarının destek verdiği 1979 İran Devrimi'nde İslam motivasyonu öne çıkarılmıştır. Bu gelişmeler Orta Doğu siyasi tarihinde kökleri olan İslam hegemonyasının bölge politikasındaki baskın konumunu göstermektedir.

Yerel düzeyde olmak üzere burjuvazinin Fransız İhtilali'ndeki rolünden başlayarak,küresel yapıya evrilmesiyle ürettiği küresel ekonomik krizler üzerinden politik alanda dönüşümlere yol açan kapitalizmin, 1973 Petrol Krizi'nde görüldüğü üzere kontrol edilemeyen ve üstünde hegemonya kurulamayan yapısının terörizm yaratarak din, dil, ırk, bölge ayrımı yapmaksızın dünya politikasını yeniden şekillendirdiği görülmektedir. Kapitalizmin petrol ihtiyacı ekseninde Batı'nın Orta Doğu üzerine geliştirdiği emperyalist politikalara karşı yükselen İslami direniş hareketi, Batı'nın tanımlamasıyla “İslami terörizm” olarak dünya politikasında etkin konumdadır. Bu terörizmi kapitalizme karşı yürütülen mücadeleden ibaret görmek, teknolojik gelişmelerle terörizmi besleyen ve ekonomik krizlerle politik dönüşümleri hazırlayan yönü göz ardı edilen kapitalizmi taraflı hale getirmektedir. Kapitalizmin “Batı lehine” sömürü düzeni oluşturarak kültürleri ötekileştirme karakteri, 1979 İran İslam Devrimi için gerekli şartların oluşmasına katkı sağlayan küresel ekonomik krizin kökeninin ve etkinliğinin dikkate alınmasıyla çok yönlülük kazanmaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

2. KAPİTALİZM VE DİN

“Dünya tarihini şekillendiren ve insanoğlunun kendi günlük işlerini yönlendiren iki asli kurum vardır, bunlar din ve ekonomidir.” Alfred Marshall(Marshall, A.,1964:6).

2.1. Kapitalizmin Kökeni Ve Medeniyetler Arası Etkileşim

On ikinci yüzyılda üniversitelerin kurumsal yapıya kavuşması¹⁸, Kiliselerin toplum üzerindeki etkinliğine¹⁹ karşı mücadelenin başlamasında katalizör görevi görmüştür. Rönesansın getirdiği aydınlanma süreci Batıda kanlı mücadeleler sonucu ortaya çıkan yeni politik oluşumların yükselmesini takip etmiş ve yeni politik dinamikler sekülerleşmeyi ön plana çıkararak Kiliselerin toplum üzerindeki baskıcı ve sömürücü üstünlüğünü ortadan kaldırmaya başlamıştır (Karahöyük,M.,2013:193-220). Tarihte uzun bir döneme yayılan bu sürecin Protestanlığın güçlenirken Katolikliğin güç kaybettiği bir dönemi kapsayan özellik

---

¹⁸ “Avrupa’da da ilk yüksek eğitim kurumları (universitas) XII. yüzyıldan itibaren ruhban eğitiminin verildiği katedrallerden dönüşerek yapılanmıştır. Avrupa’daki ilk üniversiteler düzenli, sistematik şekilde yüksek eğitim veren kurumlar olarak inşa edilmekten çok, zaman içerisinde evrilen ve dönüşen müesseseler olarak ortaya çıkmışlardır... XII. yüzyılın sonlarından, XIII. yüzyılın başlarına doğru Salerno, Bologna, Montpellier, Paris ve Oxford olmak üzere farklı alan, yapı ve derecelerde aralıklı olarak beş üniversite teşekkül etmiştir.” (Kenan, S., 2015:333-367).

¹⁹ X. Yüzyıla kadar Kilise Batı Avrupa başta olmak üzere büyük güce sahip olmuştu. İtalya topraklarının önemli bölümüyle birlikte başka ülkelerde de mülklere sahip olan kilise ruhban sınıfı üzerinden okuma-yazmayı elinde bulundurarak kültürel alanda da güçlü konuma gelmişti (Durmaz, S., 2010:94,95).

taşması tesadüf olmamakla birlikte ekonomi ve din arasındaki ilişki tarihte dönüm noktaları olarak tanımlanan süreçleri doğurmuştur. Durkheim ve Marks dinin sosyal bütünleşmeye yol açtığını kabul ederken Durkheim dini toplumun işleyişi için zorunlu olarak görmekte, Marks ise dine sınıfları sömürme ve mevcut düzeni meşrulaştırma aracı olarak anlam yüklemektedir (Tatar Canbay,H.,2012:149-168). Her iki açıdan da Hıristiyanlık dinindeki gelişmeler; sadece toplumların sosyal yaşayışını şekillendirmemiş aynı zamanda bölgesel dinamikleriyle²⁰ küresel yapıya evrilen bir ekonomik sistemin gelişiminde başat faktör olmuştur. Hıristiyanlıktaki temel üç mezhep olan Katolik, Ortodoksluk ve Protestanlığın ayırımının kutsalın anlamlandırılması konusunda olmasının yanında Protestanlığın kapitalizmin gelişmesindeki rolü Max Weber tarafından da kabul görmüştür. Jere Cohen ise rasyonel kapitalizmin gelişimi konusunda Katolikliğin egemen olduğu Reformasyon öncesi İtalya'ya dikkat çekmektedir (Cohen,J.,1993:97-100). Diğer taraftan kapitalizmin kökeninin Hıristiyanlıktan da eski bir din olan Yahudilikten geldiğini iddia eden Werner Sombart'ın çalışmaları vardır (Sombart,W.2005). Bu bilgiler ışığında akademik çalışmalar kapitalizmin ruhunun tanımlanmasında Yahudilik ve Hıristiyanlık dinlerinin baskın olduğunu göstermektedir. Kutsal kitap "Kur'an-ı Kerim"den yola çıkarsak gerek faizin yasaklanması²¹, gerekse İbni Haldun'un Mukaddime isimli serbest piyasa ekonomisi üzerine çalışmalarının²² İslam coğrafyasında pratikte dikkate alınmaması açısından, kapitalizmin kökeninde İslam dinine ait inşa edici değerlere rastlanmadığı görülmektedir. Bu durum, Müslüman coğrafyanın da edilgen olarak parçası olduğu küresel kapitalist ekonomik sistemin kökeninin ve gelişiminin Hıristiyanlık ve Yahudilik tekelinde olmasına neden olmuştur. Böylece küresel kapitalist sistemde siyaset üretim sürecinde ve kullanılan politik terimler üzerinden uluslararası ilişkilerin düzenlenmesinde Hıristiyanlık ve Yahudilik etkin olmuştur. Kapitalizmin gelişme süreciyle uygulanan emperyal politikalar Doğu-Batı ilişkilerini tarihte hiç olmadığı kadar etkilemiştir. Bu süreç, Doğu'nun Batı gözünden yorumu olan Oryantal bakışı doğurmuştur (Sunar,L.,2007:60). Böylece Doğu-Batı teması

---

²⁰ Reformasyon öncesi İtalya'da Floransa, Pisa, Roma, Cenova, Venedik, Siena, Prato, Lucca ve diğer şehirler yüzlerce ticaret şirketi bulunan önemli ticaret kentleri oldular (Cohen,J.,1993:97-100).

²¹ Erdem, E.(2008). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Detay Yayıncılık.,s. 280-281.

²²Haldun, İ. (1991). *Mukaddime II*.(Çev. Ugan, Z. K.). İstanbul: MEB Yayınları. s.289-291.

kültürel bir zemine taşınarak günümüzde medeniyetler çatışması düzleminde gerçekleşen mücadeleye kaynaklık etmektedir (Ertürk,D.,2010:94). Oryantal bakışın da etkisiyle Batı değerlerine düşman olarak Batı'nın Ortadoğu üzerindeki politik planlarını kabul etmeyen²³ ve şiddete başvuran İslami örgütler ortaya çıkmıştır.

Dünya ile ilgili olan değerlere Katolik ve Protestan mezheplerinin bakışları birbirinden farklılık göstermektedir (Karahöyük, M., 2013:193-220). Katolik inancının kapitalizmin temel değerlerinden olan para ve zenginliğe dair yaklaşımını kutsal Matta İncili'nde açıkça görmek mümkündür. "İsa öğrencilerine şöyle dedi: Zengin kişi göklerin hükümlerine güçlüklerle girecektir. Yine size derim ki, bir devenin iğne deliğinden geçmesi, zengin kişinin Tanrı'nın hükümlerine girmesinden daha kolaydır." (Matta:19–23).²⁴Yine kutsal Matta İncili'nden yola çıkacak olursak bu öğüdü veren Hz. İsa, öğrencilerine ellerindeki dünyevi zenginliklerden kurtularak göklerde olduğu düşünülen asıl hazineye ulaşmaları gerektiğini de belirtmektedir (Karahöyük, M., 2013:193-220). Bu kaynaklardan anlaşıldığı üzere, Kilisenin en etkili olduğu dönem olan Orta Çağ'da Katolik Kilisesi insanlara, çalışarak zenginliği amaçlamamalarını ve zenginlik peşinde koşmanın insanı felakete sürükleyeceğini öğütlemiştir. Max Weber de Katolik öğretinin bu sert yaklaşımını aşarak kapitalist ruhun ortaya çıktığını öne sürmektedir. Kapitalizm günümüzdeki gibi kapsamlı olarak var olmasa bile temsil ettiği değerler İlk Çağ'da olduğu gibi Orta Çağ'da da "aşağılık ve şerefsiz" bir düşünce olarak kabul görmekteydi (Weber,M., 2009: 41). Bu noktada dikkat çeken diğer husus, Kilisenin öğretilerinin çiğnenmeye başlandığı 15. Yüzyıl Avrupası'nın ekonomik gelişim göstermesidir. Bu dönem Avrupa'da ekonomik alandaki gelişim "merkantilizm" dönemi olarak iktisat kitaplarında yerini almıştır²⁵.

---

²³GÖLE, Nilüfer. (2000). Melez Desenler İstanbul: Metis Yayınları

²⁴ Cemil Meriç, bu ifadede mütercimim yanlış çeviri yaptığını söyleyerek, Yunanca kamelos (deve) ile kamilos (halat) kelimelerinin karıştırıldığını, iğne deliğinden geçeceğin deve değil halat olduğunu belirtmektedir(Meriç,C,2016:339).

²⁵ Aydemir, C.&Güneş, H., "Merkantalizmin Ortaya Çıkışı", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5/15 (Kış2006):136-158.

Katolik Kilisesi'nin dünyevi hayata bakışına ve öğretilerine değindikten sonra ciddi bir çelişki ile karşı karşıya kalmaktayız. Geçmişte de günümüzde de Katolik Kilisesi zengin bir kurum olarak karşımıza çıkmaktadır. Eski adıyla “Vatikan Bankası” olarak bilinen ve günümüzde “Dini İşler Enstitüsü” unvanına sahip kurum dünyanın en büyük finansal kurumlarından biridir²⁶.

“X. yüzyıla gelindiğinde Kilise Batı Avrupa'nın ekonomik yönden güçlü kurumlarından biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Feodal sistem içinde hem ekonomik hem de kültürel bakımdan imtiyazlı bir konuma sahip olan Kilise, bazı ülkelerde toprağın tek sahibi olarak, toprağın bütün sosyal gücün ve prestijin ölçüsü olarak kabul edildiği bir hayat tarzından olabildiğince yarar sağladı. İtalya topraklarının önemli bir bölümünü elinde tutan Kilise, başka ülkelerde de zengin mülklere sahipti ve bu yönüyle en büyük toprak sahibi kurumdu. Üstelik inananların bağışları ve hacıların zekâtları sayesinde, kıtlık zamanlarında ihtiyaç sahibi sivillere borç verebilecek mali kaynaklara da sahipti. Kilise, sayısız mülkü ile ekonomik güç bakımından olduğu gibi bilgi bakımından da asilzadelere üstün durumdaydı. Öyle ki ruhban sınıfı, genel bir cehalete yeniden gömülmüş olan batı toplumunda, kültürün kaçınılmaz iki aracı olan okuma ve yazmayı da elinde bulunduruyordu. Bunun doğal sonucu olarak imparatorlar, krallar ve büyük lordlar, kendileri için önem arz eden şansölyelerini, sekreterlerini ve noterlerini, kısaca tüm öğrenim görmüş personelini zorunlu olarak kilise adamlarından seçmekteydiler. Çünkü kayıtları hazırlayabilecek, hesapları tutabilecek, fatura ve harcamaları hesap edebilecek ve dolayısıyla bunları denkleştirebilecek yetenekte elemanlar, Kilise'nin tekelindeydi. Bu durum, IX. yüzyıldan XI. yüzyıla kadar eğitim ve sanat alanında olduğu gibi yönetim işinde de Kilise'yi etkin kıldı. Böylelikle Kilise, yalnızca çağın büyük manevi

---

²⁶<https://businessht.bloomberght.com/piyasalar/haber/1083247-vatikan-bankasinin-kri-24e-katlandi> ,

(05.03.2019)

otoritesi değil, aynı zamanda büyük mali gücü olarak da karşımıza çıkmaktadır.” (Durmaz, S., 2010:94,95).

Katolik dünyasındaki çelişkiyi açıkladıktan sonra Weber’in kapitalizmin gelişiminde Protestanlığın önemi üzerine olan tespitine yapılan eleştiriyi vurgulamak yerinde olacaktır. Jere Cohen(1993)’e göre rasyonel kapitalizm söylendiği üzere Katolik inancına protesto olarak ortaya çıkan Protestanlığın etkisinde değil; Katolikliğin egemen olduğu Reformasyon öncesi İtalya’da doğmuştur. Avrupa’da bu dönemi yansıtan sosyo-ekonomik tabloyu şu ifadelerle özetlemek mümkündür:

“Bu dönemde her ne kadar küçük kasabalar ve kırsal kesim geride kaldıysa da, birkaç anahtar ticaret merkezi imalat, ticaret, madencilik ve faizle ödünç vermeye dayalı başarılı bir kapitalist iktisadî düzen geliştirmişlerdi. Floransa, Pisa, Roma, Cenova, Venedik, Siena, Prato, Lucca ve diğer şehirler yüzlerce ticaret şirketi bulunan önemli ticaret kentleri oldular. Çok sayıda bankacılık şirketi vardı ve sanayi de zamanına göre çok ileri idi...Faiz alma biçimleri kilise öğretilerine ters düşen küçük tefeci ve rehincilerin üzerinde kalırken, bankacılar saygın vatandaşlar olarak hayat sürüyorlardı. Burjuvazi dinî hükümetin müttefiki ve kilisenin dostu idi. Mesela Mediciler Papa’nın sarrafi idiler. Dolayısıyla kapitalizm, birkaç marjinal tüccarın ara sıra yaptıkları bir faaliyetten daha fazla bir şeydi.”(Cohen,J.,1993:97-100).

Bu ifadeler ışığında kapitalizmin gelişim sürecinde Hıristiyan dünyasının etkisi üzerine farklı yaklaşımlar bulunduğu anlaşılmaktadır. Bu farklı bakış açılarının somut veriler doğrultusunda harmanlanması, kapitalizm kavramına yönelik yeni değerlendirmelere zemin hazırlamaktadır. Bu bağlamda kapitalizmin kendisini geliştirmek üzere farklı zaman ve mekânlarda farklı dinamiklerden beslenme özelliğini ön plana çıkartmasıyla, Hıristiyanlık dünyasındaki gelişmeleri doğrudan ve dolaylı olarak etkileyebildiği görülmektedir. Ayrıca kapitalizmin değişen şartlara ve dinamiklere göre kendi yapısını daha kapsamlı olarak yeniden dizayn edebildiği de öne sürülebilir.

Katolik inancın değerleri ve öğretilerinden tamamen farklı olan Protestan inancına değinmeden önce kaynağı aynı metinler olan bu iki inancın neden tamamen farklı yaklaşımlar içinde olduğunun açıklanması aydınlatıcı olacaktır. Bu noktada Protestanlığın, Katolikliğin katı yaklaşımlarına karşı “protesto” çerçevesinde doğduğunu belirtmek gerekir. İncillerin yanı sıra Protestanlık, Martin Luther ve Jean Calvin’in öğretileriyle kendi yolunu çizmiştir (Karahöyük,M.,2013:193-220). Mimaride bile farklı bir kilise yapısı ortaya koyan Protestanlık inancı ekonomi alanında da Katoliklerden farklı düşüncelere sahipti. Calvin, tembellik ve israfın günah olduğunu söylerken çalışıp para kazanmanın Tanrı katında olumlu olduğunu belirtmiştir. İbranicesi “aldatmak” anlamına gelen tefecilik Katolik dünyada yasaklı durumdaydı. Calvin doktrini Katolik Kilisesi’nin doktriniyle tezatlık göstermektedir. Örneğin Calvin 1545 yılında tefecilik konusundaki yasağı delerek faizi serbest hale getirmiştir (Canbay Tatar,H.,2012).Sezar’ın hakkını Sezar’a, Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya vermek sözünden yola çıkarak fani olanla ebedi olanın yönetimlerinin ayrımını yapan “çift kılıç” prensibini inanç sisteminin merkezine koyan Katolik teolojisi, toplumsal yaşam ile din arasındaki duvarları yıkarak dünyevi hayatı da merkezine alan Protestanlık inancının meydan okuması karşısında mevzi kaybetmiştir (Özdemir, Ş., 2007:159).

Modern kapitalizmin tanımlanması konusunda en bilinen isimlerden biri Max Weber’dir (Öz,S.,2013:142-169). Weber kapitalizmi; işin ve üretimin rasyonel örgütlenmesiyle oluşan işletmeler üzerinden kazanç ve kâr arzusunun tatmin edilmeye çalışıldığı iktisadi bir düzen olarak tanımlamaktadır (Acar, Mustafa, 1993: 105). Weber’e göre çok sermaye elde etme ve biriktirme güdüsüyle kapitalizmin doğrudan bir ilişkisi bulunmamaktadır. Weber için kapitalizm; sınırsız elde etme güdüsünden tamamen farklı bir düzlemde değerlendirilmesi gereken ve tam olarak bu güdülerin dizginlenerek rasyonel şekilde dengelenmesi olarak tanımlanan iktisadi bir düzendir (Weber,M., 1997: 15). Bu tanımlamayla paralel olarak Weber, Batı Avrupa’nın kapitalist sisteme geçişini de öznel bir durum olarak görmektedir. Weber’e göre Protestanlığın onlara empoze ettiği değerler kapitalistleşmeyi doğuran asıl etkenlerdir. Protestanlık kapitalizmi doğuracak rasyonalizme sahiptir ve diğer toplumlarda rasyonellik kavramı çok kazanma kültürünü barındırmadığından dolayı kapitalizm gelişmemiştir (Şaylan,G.,1974:50).Weber’e göre Protestanlığın empoze ettiği değerler kapitalizmi doğuracak rasyonalizme ve çok kazanma kültürüne sahip olduğu için Protestan ahlak kapitalist ruhun köklerini oluşturmaktadır

(Weber,M., 1997). Weber bir taraftan kapitalizmin sınırsız kazanma açlığından farklı olduğunu söylerken bir taraftan da Protestanlığın öğretileriyle kazanç ve zenginliği özendirerek kapitalizmi doğuran şartları hazırladığını vurgulamaktadır. Burada ortaya çıkan tutarsızlık Protestan hareketinin inanç sistemi ve felsefesinde maddi kazanç ve zenginliğin bir amaç olarak istendiği gerçeğiyle aşmaktadır. Protestan inancına göre insan sahip olduğu zenginlik ölçüsünde Tanrı'ya yakındır (Özdemir,Ş.,2008:51,52). “Hıristiyanları Katolik Kilisesi'nin bağınazlığından ve egemenliğinden kurtarıp Tanrı'nın rahmetiyle buluşturma ve dinsel kurtuluşa ulaştırma gayretinde olan Protestanlık, bu şekilde Tanrı ile kulları arasındaki aracı kurumu ortadan kaldırmış ve onları Tanrı ile karşı karşıya getirmiştir.” (Olgun,H.,2004:116). Protestanlık teolojisi, zenginlik ölçüsünde Tanrı'ya yakın olma yaklaşımı yoluyla üretkenliğe önem atfederken ayrıca tüketimin ve hazzın her çeşidinden uzak durmayı öğütlemektedir (Özdemir,Ş.,2007:159). Bu nedenle Weber, kapitalizm ile Protestanlığın gelişiminin eş zamanlı olmasının tesadüf olmadığını belirtmektedir (See, H., 1970:38).

Kapitalizmin ruhu üzerine yapılan akademik çalışmalarda radikal ve iddialı tespitleriyle dikkat çeken bir diğer kişi ise Werner Sombart'tır (Öz,S.,2013:142-169). Sombart kapitalizmi incelerken birinci etken olarak insanı ön plana çıkartmış; bu noktada kapitalizmin kökenine dair kendine özgü yorumuyla kendi çizgisini oluşturmuştur (Ülgener, Sabri, 1940:354). Sombart, “Kapitalizm ve Yahudiler” adlı çalışmasında Yahudilik dininin kökeninden dolayı Yahudilik ile kapitalizmin ruhunu aynı kavram olarak tanımlamaktadır. Bu çalışma, Yahudilik dinindeki söylemlerden yola çıkarak Yahudi toplumunun kültürünün kapitalizmin ruhuyla tarihsel bağı olduğunu iddia etmektedir. Örneğin; zenginlerin yoksullara egemen olacağını, borç alanın borç verene kul olacağını belirten dini metinler zenginliği teşvik ederken yoksulluğu ise yermektedir. Buna ek olarak, Yahudilik dini, Yahudiler arasındaki borç alışverişinde faiz işletimini yasaklarken; Yahudi'nin Yahudiler dışındakilerle olan borç alışverişinde faiz işletiminin önünü açmaktadır. Böylece, Yahudiler kendi içlerindeki ticarete vicdanlarının sesini dinleyerek birbirlerine karşı adaletli olacaklar, ancak ticari sahada başkalarına karşı olan adaletsiz yaklaşımlarında vicdanları rahat olacaktır (Sombart,W., 2005:220). Ben Zion Bokser ise bir adım öteye giderek Yahudilerin ticaret ile bağının kökenine ve Yahudilerin kar elde etme iznine kutsal Eski Ahit metinlerinde rastlamanın mümkün olduğunu belirtmektedir (Bokser, B.Z., 1951:17). Bu

tespite karşı çıkan Sombart, kutsal olan Eski Ahit'teki metinlerin; uluslararası düzeyde para dolaşımıyla oluşan ve sermaye birikimine yol açan uzmanlaşmış ticareti kapsayamayacağını ve bu modern kapitalizmi oluşturan temel dinamikleri Yahudi ırkının özelliklerinde aramak gerektiğini iddia etmiştir (Tamari, M.,1987:173). Sombart bu çıkışıyla birlikte; Hıristiyanlığın kapitalizmin gelişimine engel olan yoksulluğu, çileciliği öven karakterine karşın; öncesinde zenginliği ve akılcılığı teşvik eden Yahudilik dininin ritüelleriyle kapitalizmin gelişmesi için ortam sağladığını savunmaktadır (Sombart,W., 2005:13). Yine Sombart, modern kapitalizmin doğuşundaki tüm verilerin Yahudileri işaret ettiğini söylemekte, Amerika'nın keşfi başta olmak üzere kapitalizmin gelişmesi sürecinde dönüm noktası olarak değerlendirilen coğrafi keşiflerin gerçekleşmesinde yine Yahudilerin etkisini belirtmektedir (Sombart,W., 2005:47). Ayrıca, modern kapitalizmin geliştiği 1500'lü yıllardan itibaren ticaretin geliştiği kentlerde iş piyasasının başında Yahudilerin bulunduğu ve Yahudilerin göç hareketiyle ekonomik merkezin Güney'den Kuzey'e kayması arasındaki ilişkiye dikkat çekerek kapitalizmin gelişiminin Yahudilikle ortak bir kadere sahip olduğunu iddia etmektedir (Sombart,W., 2005:29). Bu düşüncesine bir kanıt olarak da borsanın ilk oluşumunda Yahudilerin eli olduğuna dikkat çekmektedir (Öz,S.,2013:142-169).

Dinlerin tamamı dünyevi hayatı düzenleyen uygulamalar ve öğütler içermektedir. Bu durum İslam dininde de karşımıza çıkmaktadır. Bunun sebebini köklü kültürün, gelişmiş ticari yapının ve uluslararası sistemde yönlendirici politik dinamiklerin İslamiyet'in doğduğu coğrafyadaki eksikliğinde aramak gerekir. Kanıt olarak, Hz. Musa peygamberin müdahil olduğu toplum Mısır gibi köklü gelenekleri ve değerleri olan bir coğrafyaya aittir ve Hz. İsa peygamberin mücadelesi Roma İmparatorluğu'nun gelişmiş Kudüs şehrinde geçmektedir. Dolayısıyla bu iki inançta da coğrafyalarındaki kadim medeniyetlerin izlerini görmek mümkünken İslamiyet için aynı şeyleri söylemek mümkün değildir (Karahöyük,M.,2013:193-220). Belki de bu nedenle dünyevi hayatı düzenleyen uygulamalara İslam dininde ağırlık verilmişti ve bu durum; İslam dininin kaynağı kutsal kitap Kur'an-ı Kerim'e başlı başına bir medeniyetin ana kaynağı olma özelliğini yüklemektedir. Cemil Meriç'in bu durumu destekler nitelikteki şu ifadesi mevcuttur: "Avrupa Doğu âlemiyle temasa geçmiştir bir kere: Hıristiyanlığın karşısına İslamiyet'i çıkararak, "tek başına" kendi ahlakını, kendi hakikatini, kendi mutluluğunu bulmuş bir başka

dünya”(Meriç,C.,1986:101). Kutsal kitap Kur’an-ı Kerim’in ekonomik alanda faiz ile ilgili kendine özgü yaklaşımı şu ifadelerde görülmektedir:

“Faiz (riba) yiyenler:“Alış-veriş de faiz gibidir”dedikleri için mezarlarından şeytan dokunup çarptığı kimse gibi kalkacaklardır. Halbuki, Allah, alış-verişi helâl, faizi haram kılmıştır. Kime Rabbinden bir öğüt gelir de (o öğüte uyararak faizden) vazgeçerse, daha önce aldığı faiz kendisininindir ve işi Allah’a kalmıştır (Allah onu affeder). Fakat bundan sonra “faiz helâldir” diye yemeğe devam edenler cehennemlik olacaklar ve ebedi olarak orada kalacaklardır” (Bakara 275)²⁷

İfadede görüldüğü üzere İslamiyet faiz uygulamasına açık kapı bırakmamaktadır. Buna rağmen farklı yorumlar ayete yeni anlamlar yüklemektedir. Örneğin Yaşar Nuri Öztürk faiz yasağının nedenini yoksulların durumlarının daha da kötüleşmesini önlemek, zenginler tarafından fakirlerin kanının sömürülmesini engellemek olarak açıklamaktadır (Öztürk,Y.,N.,2008:176,177). İslam dinindeki bu faiz yasağının İslam coğrafyası üzerindeki asıl sonucu,Batının ekonomik sistemiyle uyumu sağlayacak finansal kurumsallaşmanın İslam ülkelerinde gerçekleştirilememesi olarak belirtilmektedir (Erdem,E.,2008:280,281).Uluslararası düzeyde gelişmiş ticaretin kültürel etkileşimi sağlayarak başka medeniyetlere de yön verdiği bir gerçektir. Batı’da kapitalizmin gelişmeye başladığı dönemlerde modern finansal kuruluşlardan yoksun İslam medeniyetinin kendi içinde gelişiminde ve başka medeniyetleri etkileyebilmede kanadının kırık olduğunu ve bu durumun tarihsel yörüngedeki medeniyet sahasındaki gelişmelerde İslam coğrafyasını etken değil edilgen bir role mahkûm ettiğini öne sürebiliriz.

Modern kapitalizminin gelişiminden önceki dönemde medeniyetler arası etkileşimde İslam dünyasının önemi şu ifadelerde görülmektedir: “Aristo şarihlerinin (açıklayanlarının) en büyüğü olan” İbn Rüşd’ün düşüncelerini zaman zaman anlatan Quadri, şu neticeye varır: “Rönesansla gelişen insanlık bu düşüncelerden doğmuştur. Bütün Ortaçağ’ın felsefesi olan Arap felsefesi, mistik alanda olduğu gibi akli alanda da, Batı dünyasının tazelenmesinde,

---

²⁷ Kur’an-ı Kerim ve Yüce Meali, çev. Abdullah Aydın, İstanbul:Aydın Yayınları.

sanıldığından daha büyük bir etki yapmıştır. Hem de Batı'nın henüz kendi kendini aradığı bir dönemde”(Meriç,C.,1986:236). İslam medeniyeti bu yönlendirici rolü uzun süre devam ettirememiştir. Bunun sebebini modern finansal kuruluşların yokluğuna ilaveten Cemil Meriç şu ifadelerle açıklamaktadır: “Hıristiyanlık, Kilise Büyüklerinin içtihatlarına rağmen her devirde o devrin görüş ve düşünüşüne uymuştur... İslamlık, son yüzyıllardaki ulemanın egemenliği altında durgun bir hale geldi. İchtihat kapıları fiilen kapandı. Zamanın tebeddülü ile ahkâmın da değişeceği düşünülmedi. Eski fetvalara zincirlenip kalındı. Ruh-u İslamiyet köreltildi... Dinde görenek, Müslüman âleminin yenilikleri benimsemesine engel olmuştur. Fikren ilerleyen bir Müslüman, mensup olduğu câmiadan ahlak ve maneviyatça da kopuyor. Oysa bu surette ilerleyen bazı Hıristiyanlar, serbest düşündükleri halde, yine kiliseye bağlı kalıyorlar”(Meriç,C., 1986:152).

Cemil Meriç, Andre Miquel'in İslam ve Medeniyeti eserinin giriş kısmını takdim ederek İslam medeniyetinin Dünya tarihindeki önemini Avrupalı gözünden de tasdik ettirmektedir. Meriç, eserin giriş kısmında şu ifadelerle yer verilmektedir: “ Azametli bir tarih, İslam tarihi. On dört asrı kucaklıyor. Sekiz asır boyunca-büyük keşiflere kadar-bilinen dünyanın üçte biri İslam. On dört asır, beş yüz sayfaya sığar mı? Kitabımız bir taslak bile değil, biliyoruz”(Meriç,C.,1986:191).İslam medeniyetinin tarihte geniş bir süreci kapsadığını ve bu nedenle İslam medeniyetinin bütünü tek bir döneme bakarak yargılamanın adaletsizlik olacağını da göz önünde bulundurmak gerekir. Bu uzun tarihsel süreçte İslam medeniyetine katkıda bulunan önemli kişilerden biri olan İbn Haldun, “Mukaddime” adlı eserinde ekonomi üzerine çağını aşan tespitlerde bulunmaktadır (Öz,S.,2013:145).İbn Haldun'a göre insanın iktisadi faaliyetlerden ayrı düşünülemeyeceği gibi iktisadi faaliyetlerde bulunması Allah'ın emridir²⁸. Ancak İbn Haldun ekonomik düşüncesini şekillendirirken, insanların ihtiyaçlarını tek başına karşılayamayacağı ve bunun için başkalarının ürettikleri mal ve hizmetleri satın almak zorunda kalacağını dikkate almakta ve böylece toplumsal iş bölümünün kaçınılmazlığını vurgulamaktadır.²⁹İbn Haldun'un kapitalizm ile olan dirsek teması, “Mukaddime” adlı eserinde mülkiyetin ve ticaretin serbest bir piyasa içerisinde özelleşmesi gerektiğini söylemesinde ve devletin ticari

---

²⁸İbn Haldun, Mukaddime, II, s. 327.

²⁹İbn Haldun, Mukaddime, çev. Z.Kadiri Ugan,MEB Yay., İstanbul 1991, II, s. 100-103

faaliyette bulunmasının bilinen kapitalist koşulların sağlanmasını engelleyeceğini açıklamasında ortaya çıkmaktadır³⁰. Açıkça görülmektedir ki İbn Haldun kapitalizmin adını kullanmadan günümüz modern kapitalizminin ruhuna dair tespitlerde bulunmuştur. Ancak bu görüşlerin dönemin politik dinamikleri tarafından ne derece dikkate alınıp uygulanmaya çalışıldığı sorusunun cevabını vermek İslam coğrafyasının günümüzdeki durumuna bakılırsa çok da zor değildir.

İbn Haldun'un "Mukaddime" eseri İslam medeniyetine dair iki önemli durumu ortaya çıkarmaktadır. Birinci durum, İslam medeniyetinin toplumun ve devletin yapısal dönüşümü ve gelişimi üzerine fikir, siyaset üretebilmesi ve bu üretim süreci için gerekli koşulları sunmasıdır. Gazneli Mahmut'un sarayının incisi diyerek Biruni'ye çalışma ortamı sunması İslam medeniyetinde bilimsel çalışmaların en tepeden desteklendiğini gösteren önemli örneklerden biridir. Fârâbi, İbn-i Sina, Hârezmi, Uluğ Bey, Ali Kuşçu, El-Cezeri gibi bilim ve ilim alanındaki çalışmalarıyla tarihte önemi olan isimler yine İslam medeniyetinde ortaya çıkmıştır. İkinci durum ise uzun bir tarihsel süreci olan İslam medeniyetinin dünya tarihinin gelişiminde üstlendiği başrolde süreklilik gösterememesidir. Bu durum İslam medeniyetinde ortaya çıkan İbn Haldun'un "Mukaddime" eseri gibi çağını aşan fikirlerin, Cemil Meriç'in öne sürdüğü Ruh-u İslamiyet'in köreltilmesine zemin hazırlayan uygulamalar nedeniyle dikkate alınmamasıyla açıklanabilir. İbn Haldun'un "Mukaddime" eserinin İslam medeniyetinde yapıcı bir rol üstlenememesinin en önemli sonucu modern kapitalizminin Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin ekseninde ortaya çıkıp yükselmesi olarak görülebilir. Diğer taraftan, "Mukaddime" çalışmasından yararlanarak serbest piyasa ekonomisi ve minimum devlet müdahalesi gibi modern kapitalizmin temellerini atacak uygulamalar İslam coğrafyasında hayata geçirilmiş olsaydı bile sosyolojik engellerle karşılaşmak kaçınılmazdı. Ümmet toplum bilincinden ve biat³¹ kültüründen beslenen iktidar, ortaya çıkacak burjuvazi

---

³⁰İbn Haldun, Mukaddime, II, s. 289-291

³¹ Bu kültürün kaynağı yine Kutsal Kitap Kur'an-ı Kerim'e dayanmaktadır. Bakara Suresi 285. Ayeti şu ifadeleri içermektedir: "Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamamı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler." (*Kur'an Yolu Tefsiri Cilt: 1 Sayfa: 454-456*).

benzeri sınıfların toplumla güçlü bağlar kurmasına engel oluşturmaktadır. Bu durumu şu ifadeler özetlemektedir:

“On dokuzuncu yüzyıl biterken artık bir yarı sömürge durumuna gelmiş bulunan Osmanlı monarşisi sanayi ve ticari burjuvazisinin önünü açıp üzerinde yükseldiği “feodalleşmiş” tarım toplumundan sanayi toplumuna geçişi hızlandıracak devlet kurumlarından ve araçlarından yoksundur. Osmanlı burjuvazisini emperyalist burjuvaziler karşısında zayıf bir konuma iten yalnızca bu sınıfın imparatorluğun asırlardır izlediği (izlemeye zorlandığı) serbest ticaret siyasetinin yol açtığı düşük sermaye birikimi düzeyi değil, aynı zamanda bu sınıfın kendi içinde ulusal, etnik ve dini olarak bölünmesidir. Bu iki koşulun varlığında burjuvazinin sivil temsilcileri yoluyla çok-dilli, çok-dinli ve çok-etnisiteli Osmanlı toplumunun alt sınıfları üzerinde siyasi ve kültürel bir liderlik inşa ederek, sosyal bir devrim örgütleyebilme girişimi bir hayli gecikmiştir. Bu durumun doğrudan bir sonucu olarak burjuva devletinin oluşumu burjuvazinin mevcut feodal devlet yapısında reformlar yoluyla açtığı gediklerle uzun bir döneme yayılmak zorunda kalmış; çoğu zaman da bu süreç feodal sınıf ve katmanların karşı saldırılarıyla ulaşılan noktadan geri düşülmesiyle sekteye uğramıştır.” (Öncü, A.,2008: 125).

Bu ifadelerden anlaşıldığı üzere, Fransız İhtilali süreciyle başlayan köklü politik dönüşümler kapitalist sistemin Batı ekseninde gelişmesine ivme kazandırmıştır. Bu süreçte yükselen sınıf bilinci politik alandaki dönüşümü devam ettirerek modern kapitalist toplumu oluşturmuştur. 1377 yılındaki Mukaddime çalışması dikkate alınsaydı bile Muharrem Ayı ve Aşure günü gibi manevi değerleri ön planda tutarak güçlü feodal yapısıyla toplumsal yaşayışına devam eden İslam coğrafyasında yapıcı ve dönüştürücü sosyal bir devrim hareketinin dipten gelen dalgalarla desteklenmesi teknik olarak mümkün gözükmemektedir. Feodal yapının beslediği kültürel değerlerin toplum yaşayışında vazgeçilmez öneme sahip olması, sosyal yaşayışa ve kültüre yönelik tepeden inme değişimleri toplumun özümsemesi önünde de engeller oluşturmaktadır. Toplum ve devlet düzeninde Batıdan ilham alarak dönüşümler yapan padişah İkinci Mahmut “gavur” padişah lakabıyla tarihte yerini

almıştır.Bu bağlamda kapitalizmin günümüze uzanan sistemsel ve kültürel gelişiminin tarihi köklerini Batı'nın öznel dinamiklerine atfetmek yerinde olur.

Kapitalizmi tarihsel ve ekonomik bir toplumsal sistem olarak tanımlamak mümkündür (Fülbert,G.,2008:17). Tarihin herhangi bir döneminde o dönemden önceki ve sonraki dönemlerin öğeleri karışık olarak bulunur. Tarihsel süreç neden sonuç ilişkisi çerçevesinde birbiriyle bağlantılı gelişmelerle süreklilik sergiler. Bu nedenle kapitalizmin tam olarak ne zaman doğduğu sorusuna kesin yanıt vermek mümkün değildir. Ancak kapitalizmin sistemsel değerleriyle 16. Yüzyıldan itibaren oluşmaya başladığı kabul görmektedir (Erdendoğdu, F.,2013)³². 16. Yüzyılın ikinci yarısında İngiltere'de kendi evlerinde çalışan zanaatkârlar “dışa iş verme sistemi” yoluyla kapitaliste bağlandıkları az gelişmiş ilişki biçimi ile sermayenin üretim alanına büyük ölçekte nüfus etmeye başlamasına ön ayak olmuştur (Dobb, M.,2000:18). Diğer bir değişle sermaye yeni üretim kaynaklarına ulaşarak yaptığı yatırım ile kapitalizmin gelişimine ivme kazandırmıştır. Karl Marx da kapitalizmin 16. Yüzyılda doğduğunu düşünmektedir. Kapitalizm öncesinde 14. Ve 15. Yüzyıllarda bazı Akdeniz kentlerinde kapitalist üretimin arızı başlangıçlarının görüldüğü geçiş dönemi söz konusudur. Ancak kapitalizmin tarihteki gerçek doğuşu Rönesans ve Reform yüzyıllarıyla olmuştur (Febvre,L.1995:73).

16. Yüzyılın başlarıyla birlikte Avrupa ticareti yeni büyüme çizgisiyle günümüze kadar uzanan ekonomik başarı hikâyesi yarattı. Bu yeni büyüme dalgasının itici gücü okyanusa, yenedünyaya ve doğuya doğru bölgesel yayılmaydı ve 16. Yüzyıl uluslararası ticarete karşı dünya ticaretinin başlangıcı oldu (Landes, D.,1998:11). Başta sınır komşuları olmak üzere birbirine coğrafi yakınlığı olan ülkeler arasında yaygınlaşan ticari ilişkiler artık mesafe tanımadan okyanus ötesindeki ülkeler arasında gelişmeye başlamıştı.

18. Yüzyılda uluslararası sistemde üç tüccar ulus öne çıkmıştı ve birbirleriyle rekabet halindeydiler. En zengini Hollanda, en aktifi İngiltere, en çok nüfusa sahip olanı Fransa'ydı (Sedillot,R.,1983:310). 18. Yüzyılın son çeyreğinden başlamak üzere sanayi tarihi; kömür

---

³²https://www.academia.edu/5389488/Kısa_Kapitalizm_Tarihi, 15.03.2019.

ve sermayeden yana zengin olan Britanya’da büyük küçük her türlü icadın nasıl değerlendirildiğini açıkça anlatmaktadır. John Kay’ın dokuma mekiği, 1765 yılında James Watt’ın buharlı tulumbası, James Hargreaves’ın mekanik dokuma tezgahı, Arkwright’ın örgü makinesi, Trevivithick ve Stephenson’un lokomotifleri sanayi tarihinin ilk sürecini tanımlamaktadır. Aynı dönemde odun kömürünün yerini katı yakıt olarak bilinen kok, dövme demirin yerini dökme demir almış, çelik yapımı yaygınlaşmış, demir yolları ulaşımı ve taşımacılığı gelişmiş, kurşun karbonatı kap kakak yapımında ve katran tersanelerde kullanılmaya başlanmıştır (Sedillot, R.,1983:359). Bu dönemde ortaya çıkan teknolojik gelişmeler yeni sanayi yaratmış, yeni malların yapımını sağlamıştır. Britanya ile rakipleri Almanya ve Birleşik Devletler 19. Yüzyılın sanayi güçleri haline gelmiş; binlerce kilometrelik demiryolları döşeyerek ulaşım ve taşımacılıkta fiziki engelleri en aza indirmişlerdir. Dev fabrikalar kurmuşlar, sermayeyi bankalara çekmişler, kömür tüketip, çelik işleyip maden çıkarmışlardır (Appleby,J.,2012:213). Tüm bu gelişmelerle paralel olarak yükselen ham madde ve doğal kaynak ihtiyacı ülkeleri yayılcı siyaset üretmeye itmiş ve sömürgecilikten emperyalizme uzanan yeni bir çağ başlamıştır.

16. Yüzyılda başlayan ve 19. Yüzyılda kemale eren Avrupa’nın dönüşümü tüm dünyanın kaderini şekillendiren bir önem kazanmıştır. 19. Yüzyıl Avrupası’nın modern değerlerini oluşturan iktisadi, politik ve insani dönüşümlerinin üzerinde yükselen bir dönem olarak Emperyalizm Çağı ortaya çıkmıştır. Bu çağda yayılma ve şiddet artarken ekonomik, siyasal ve kültürel alanda dünya hızlı bir değişim sürecine girmiştir (Sunar,L,2007:58). Lenin kolonilerle Batı arasındaki farklı şartların emperyalizmi yarattığını söylemektedir. Lenin’e göre finans kapitalizmi ve sanayileşme nedeniyle Batı’da sermaye fazlalığı varken kolonilerde sermaye yerine insan ve emek fazlalığı mevcuttur. Batı’da bulunan yüksek miktardaki sermayenin değerlendirilmesinde emek gücüne gereksinim vardır. Bu ilişki bağlamında Batı’nın dışında yer alan gelişmemiş toplumlar üzerinde hakimiyet kurma durumu ortaya çıkmaktadır. Böylece Dünya’nın finans kapitalistleri tarafından sömürülmeye başlanması Lenin tarafından “emperyalizm” olarak adlandırılmıştır (Loomba, A., 2000: 22, 23). John Eaton’a göre; ekonomi politikte kapitalizmin gelişimi sürecinde belirli bir aşamayı tanımlamak için Emperyalizm terimi kullanılır. Eaton’a göre Emperyalizm, “16. ve 17. yüzyılın sömürge imparatorluklarından (tüccar sınıflarının servetlerini kapitalizm yoluyla çoğaltmaları henüz çocukluk çağındaydı) ve kölelik üzerine

kurulu eski dünyanın imparatorluklarından (Atina İmparatorluğu, Büyük İskender'in imparatorluğu veya çok geniş vergi gelirlerine silah yoluyla sahip olan Roma) tamamen farklıdır.”(Eaton,J.,1966:183). Eski imparatorluk yapılarında yönetici sınıfların zayıf kesimleri sömürme olgusu Emperyalizm döneminde görülse de her bir dönemin ekonomik temelleri ve sömürü şekilleri birbirinden farklıdır (Sunar,L,2007:58).

“Yıllar süren emperyal yayılma sırasında Avrupa kültürünün merkezinde, önüne geçilemeyen ve aralıksız bir Avrupa merkezilik yatmıştır. Bu süreç, deneyimleri, toprakları, insanları, tarihleri çoğaltıyor, inceliyor, sınıflandırıyor, doğruluyor ve Calder'in söylediği gibi, ‘Avrupalı iş adamına büyük plan yapma’ olanağı sağlıyordu; ama boyunduruk altına alma işini her şeyden önce kimliklerini (düşük düzeyde bir varlık olma dışında) kültürden hatta beyaz Hıristiyan Avrupalı kavramından sürgün etmek yoluyla gerçekleştiriyordu. Bu kültürel süreç, emperyalizmin maddî merkezindeki iktisadî ve siyasal mekanizmanın, yaşamsal, etkileyici ve güç kazandırıcı karşılığı olarak görülmelidir. Söz konusu Avrupa merkezci kültür, Avrupalı olamayan ya da çeper dünyada yer alan her şeyi hiç durmadan kodlamış ve gözlemiştir; öylesine baştan aşağı ve ayrıntılı bir biçimde ki, dokunulmamış pek az şey, incelenmemiş pek az kültür, üstünde iddiada bulunulmamış pek az halk ve toprak parçası bırakmıştır.”(Ferro,M,2002:333-334).

Bu bilgiler ışığında, basit bir birikim ve ele geçirmeden öte; sömürgecilikten farklı olarak tahakküm altına almak ve bu tahakkümle ilgili bilgi biçimlerini oluşturmak şeklinde emperyalizm tanımı ortaya çıkmaktadır(Sunar,L,2007:60).“Klâsik XIX. yüzyıl emperyal kültürünün sözcük dağarcığı, aşağı ya da tâbi ırklar, ikincil halklar, bağımlılık, yayılma ve otorite gibi sözcük ve kavramlarla doludur.” (Ferro,M.,2002:48).Dolayısıyla bu süreç oryantalist bir bakışı doğurmuştur.

Edward Said oryantalizm kavramına çok geniş anlamlar yüklemiştir. Şu ifadeleri bu durumu açıklamaktadır:

“Oryantalizmden söz açmak genelde İngiliz ve Fransız uygarlığının bir hareketi, zaman zaman insanların hayal güçlerini dahi aşabilen davranışlar, Hind ve tüm Doğu ülkelerinin yaşadıkları çağlar, kutsal kitaplarda adı geçen ülkeler, baharat ticareti, sömürgelelerde kullanılan silahlar ve uzun sömürgecilik yüzyılları, şaşırtıcı bir bilimsel araştırmalar kitaplığı, oryantalizm konularında sayısız bilim adamı, profesyonel oryantalistler topluluğu, “Doğu” fikirlerinin bir araya gelişinden doğan karışık bir düzen, Doğu despotizmi, Doğu’nun duyarlılığı gibi çelişkili kavramlar, sayısız tarikat ve yollar, felsefe akımları, Avrupa’nın günlük yaşamı içinde faydalanılmaya çalışılan Doğu hikmeti ve düşüncesi gibi konulardan söz açmak demektir.” (Said,E.,1998:111-112).

Bu yaklaşımlarına ilaveten Said’e göre oryantalizm, Doğu’da yaşayan insanlığın bir kısmını 19. Yüzyıl kültürü içinde Batı için yeniden keşfetmeye gayret gösteren bir çalışmanın adıdır. Bu çalışma 20. Yüzyıla birlikte Batı’nın Doğu’yu kendi menfaatleri yönünde analiz etme ve yorumlama kuralı haline dönüşmesiyle bir siyaset vasıtası içeriği kazanmıştır. Böylece modern oryantalizm, Batı’da İslam karşısında ortaya çıkan büyük korku ve çekingenlik anlamı taşımaktadır (Said,E.,1998:343). Said’e göre oryantalizm; Batı’nın bilinçaltı kültüründe öteki olarak gördüğü İslamiyet’e, Araplar’a ve tüm Doğu’ya karşı oluşturduğu korku, peşin fikir, yanlış yönlendirme ve şüphelerin birleştiği bir ruh yapısına sahiptir. Bu yaklaşımını ise Said, kitaplarda, belgesellerde, romanlarda ve hatta üniversitelerde Doğu’nun kötü bir imajla sunulmasına dair örneklerle destekler.

“Kamunun bilinçaltı kültüründe İslâmiyet’e, Araplar’a ve genel olarak Doğu’ya karşı, oryantalizm olarak adlandırıldığım bir tavır zaten vardı. Yakın zamanlarda yayınlanan V. S. Naipaul’un A Bend in the River ve John Updike’nin The Coup adlı romanlarında olduğu gibi, orta öğretim tarih kitapları, çizgi romanlar, televizyon dizileri, filmler, karikatürlerde sergilenen Müslüman ‘tipi’ değişmiyordu. Bu ‘tip’ her zaman sinsiydi ve tiptemenin malzemesi yılların getirdiği Müslüman imajı, yani, petrol müteahhiti, terörist ve (son zamanlarda) kana susamış ayak takımı. Ayrıca, genel olarak kültür hayatında (ya da Batılı olmayanlar hakkında

tanıtıcı bilgi, konuşmalar ve hatta düşüncelerde) İslâmiyet veya İslâmiyet'in herhangi bir unsuruna ilişkin, anlayışla ele alınan hemen hiçbir şey yoktu... Uzmanlık sahaları İslâmiyet olan öğretim üyelerine gelince, onlar da İslâmiyet'i ve onun çeşitli kültürlerini kendi icatları veya kültür birikimlerinin sonucu oluşan ideolojik bir çerçeve içinde değerlendirdiler. (Said,E.,1984:40,41).

Kapitalizmin gelişme istenci paralelinde ortaya çıkan Emperyalizm Çağı, oryantalist bakışı doğurmuştur. Bu tarihi süreçte ortaya çıkan “öteki” yaklaşımının politik düzlemdeki etkinliği günümüze kadar uzanmaktadır. Modern kapitalizmi oluşturamamış ve dönüşememiş İslam toplumlarının kendisine en başından beri yukarıdan ön yargıyla bakan Batı'nın modern değerlerini reddedişinde, iki kutuplu düzen sonrası Batı'nın öteki yaratma siyaseti çerçevesinde ortaya çıkan “medeniyetler çatışması” yaklaşımında ve Ortadoğu siyasetine müdahaleyi meşrulaştırıcı İslami terörizm algısı yaratmada oryantalist izlerini görmek mümkündür.

Dünya düzeninde sömürülmeyi ve ezilmeyi ekonomi politikalarıyla çözemeyen az gelişmiş ya da üçüncü dünya ülkeleri dini değerlere sarılma politikası izlemeye başladılar. Bu süreç İran İslam Devrimi ile simgeleşmiştir. Bu eğilim aslında modern olana ve kapitalist olana bir reaksiyondur ve bu noktada modern olan Hıristiyan kapitalist ülkelerken modernin dışında kalan ülkeler çoğunluğu İslam olan ülkelerdir (Göle,N.:2000). Gerek tarihsel tecrübelerinin ve alt yapılarının olmayışı gerekse iç dinamikleri nedeniyle modernleşemeyen, kapitalizmle bütünleşme sürecinde müdahalelere maruz kalan az gelişmiş ülkeler gelişmiş Hıristiyan Batı'ya bağımlı durumdaydı. Bağımlılık zincirini bir türlü kıramayan; Batı'nın sanayi, teknoloji ve ekonomik gücü karşısında uygulamaya koyduğu ekonomi politikalarında hüsrana uğrayan üçüncü dünya ülkeleri insanları, içinde buldukları hoşnutsuzluğu modern kapitalist dünya sistemine aktarmaya başladılar. Bu süreçte işçi sınıfı ve burjuva ideolojilerinin kendi kültürüne uygun olmadığını bilen az gelişmiş ülkeler çareyi geçmişte kendilerinde var olanda aradılar ve böylece din adına savaş “cihad” yeniden canlandırıldı. Modern seküler ideolojilere bir reaksiyon olarak İslam dininin siyasallaştırılmasıyla İslam fundamentalizmi doğdu ve İslam ülkeleri arasında hızla yayılarak bir kurtuluş kodu olarak algılandı (Özerkmen,N.,2004:260). Mustafa Sönmez'e

göre ise İslami terör olarak adlandırılan bu duruşun arkasında ilkel sömürgecilik dönemine dayanan öfke ve nefret vardı. 1980’ler öncesinde Batı ile çatışma Sosyalizm ve Arap milliyetçiliği formatında sürmüştü. Fakat bu formatlar dünya ölçeğinde etkisini yitirince Ortadoğu yorumlu bir İslam formatı üretilerek öne çıkarıldı. Filistin ve Afganistan gibi Müslüman nüfus ağırlıklı bölgelerde üretilen siyasetin gölgesinde yaşananlar bununla ilgilidir (Sönmez,M., 2003)³³.

Üçüncü dünya ülkelerinde dini değerlere sarılma siyaseti yayılırken modern kapitalist ülkeler de ürettikleri politik planlarıyla bu reaksiyona karşı hamlede gecikmediler. Sovyetler Birliği’nin süper güç olarak dünya siyasetinden çekilmesiyle birlikte küresel dönüşümün geleceğini öngörmeyi hedefleyen teoriler artmıştı. Bu süreçte ortaya atılan bir teori dünya çapında büyük kabul görmüştü. Huntington’un “Medeniyetler Çatışması” ismiyle ortaya koyduğu tez büyük beğeni toplamıştı. Bu çalışmaya göre yeni ortaya çıkacak olan düzen toplumsal bir düzeni öngörmekten ziyade düzen çatışma üzerine inşa edilecekti. Çünkü çağdaş Batı hep öteki üzerinden konum belirlemesi yapıyor, politika üretiyordu. Sosyalist rejimlerin çökmesiyle birlikte düzeni yeniden belirleyecek bir noktaya ihtiyaç vardı. Bu nokta yine çatışma temelli medeniyetler çatışması olarak ortaya çıkmıştır. İki kutuplu dünyanın ardından yeni düzen çok kutuplu ve çok medeniyetli bir yapıya evrilmekteydi. Dolayısıyla artık bu medeniyetlerin dünya siyasetinde ağırlıklarının hissettirmeleri dünya siyasetine yön verecek başat etken olacaktır. Böylece çatışmalar iki kutup arasında değil medeniyetler arasında ortaya çıkacaktı (Huntington,2015: 23-51). “İslam nüfusundaki artış, Batı’ya göç eden işsiz nüfus, İslami diriliş söylemleri, Batı’nın liberal demokrasisini İslam ülkelerinde yayma isteği ve buna tepkiler, komünizmin çöküşü sonrası ortak düşmanın ortadan kalkması ve İslam ile Batı’nın fay hattı oluşturması, Müslüman ve Hıristiyan nüfusun giderek kaynaşmasıyla oluşan farklılık duygusu, bu çatışmaların en önemli sebepleridir.” (Huntington,2015:305). 11 Eylül 2001 tarihinde İslam motivasyonu ile örgütlenmiş El Kaide’nin Amerika Birleşik Devletleri’ne düzenlediği saldırılardan sonra Başkan Bush’un “Haçlı Seferi” deyimini kullanması “Medeniyetler Çatışması” tezi çerçevesinde yeniden bir ortak düşman yaratmanın önünü açmıştır. 11 Eylül saldırılarıyla birlikte ABD’yi sarsan korku dünyaya yayılarak dünya devletlerinin kişisel hak ve

³³<http://arsiv.ntv.com.tr/news/245944.asp> 15.07.2019

özgürlükleri kısıtlamaya gitmesine yol açmıştır. Bu süreçte de Batı’da Müslümanlara karşı daha yoğun bir biçimde hissedilen bir yabancı düşmanlığı ortaya çıkmıştır (Ertürk,D.,2010:94). Ayrıca 11 Eylül saldırıları sonrasında kendini kurban rolünde göstermeye çalışan ABD, Afganistan ve Irak’ı işgal ederek “Büyük Ortadoğu Projesi” ile enerji kaynaklarını doğrudan kontrol etmeyi amaçlamıştır. Ortadoğu’daki egemenliğini ve politik hedeflerini de din kaynaklı terörizm mücadelesi kılıfıyla sürdürülebilir kılmaktadır (Ertürk,D.,2010:94).

Modern kapitalizmin İslam coğrafyasında oluşturulamaması sonucunda İslam medeniyetinden yükselen toplumlar medeniyetlerin etkileşimi sürecinde edilgen duruma düşmüştür. Bu bağlamda kendi değerlerini korumak adına ve modern dünya karşısındaki hoşnutsuzluğa, çaresizliğe karşı mücadele çerçevesinde İslam coğrafyasında modernleşememiş toplumlar İslam motivasyonlu terörizme yönelmektedir. 1979 İran İslam Devrimi ile İslam dünyasında radikal yapıların yayılarak çağdaş dünya ile çelişen cahiliye dönemiyle paralel uygulamaların kendine yaşam sahası bulması hız kazanmıştır. Dünya politikasındaki dönüşümü tanımlayan Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle, Batı’nın Orta Doğu üzerine ürettiği yeni politikalarının İslam ile terörizm kavramlarının yan yana gelmesinde katalizör etkisi yaptığı öne sürülebilir. Ayrıca bu süreçte ön plana taşınan medeniyetler çatışmasında, kapitalizmin doğmasında ve gelişmesinde başat aktör olan Hıristiyanlığın ve Yahudiliğin politik terimleri araçsallaştırmadaki tarihi tecrübesi³⁴“terörizm” kavramına yeni bir kullanım sahası açmaktadır.İslam motivasyonunda ortaya çıkmış grupların “İslami terörizm” tanımlamasıyla politik sisteme sürülmesi terörizmle mücadele çerçevesinde özelde ABD’nin genelde Batı’nın Orta Doğu’ya askeri müdahalelerde bulunmasının önünü açmaktadır.

---

³⁴ Sömürge imparatorlukları dönemlerinden gelen politik tecrübe, İkinci Dünya Savaşı sonrası Dünya siyasetine yön veren ABD ve Batı ülkelerinin politik tecrübesi (Avrupa Birliği’nin kurulması sürecinde ortaya çıkan prensipler, NATO’nun oluşumu, küresel kapitalist sistemin yeniden yapılanmasında ortaya çıkan ekonomik anlaşmalar ve bunların bölgesel ve küresel ölçekteki siyasi yansımaları vb..) politikada yeni kavramlar üretilmesinde yönlendirici olmaktadır.

2.2. Küreselleşme Çağında İslam Ve Terörün Birlikte Kullanımı

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında bilişim ve teknoloji alanında ortaya çıkan gelişmeler günümüz modern dünyasını şekillendiren başat olgulardır. Bu bağlamda küreselleşme sürecini başlatan dinamikler aynı zamanda terör kavramının motivasyonu ve terörizmin siyasal düzlemdeki özgül ağırlığı üzerine de etki yapmıştır. Bu çerçevede küreselleşme kavramına yönelik çalışmalar aynı zamanda yükselen İslam motivasyonlu terörizm dalgasını da kapsamaktadır. Necmettin Özerkmen'in "Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör" başlığı altında küreselleşme ile İslami terörizm arasındaki ilişkiyi deşifre eden akademik çalışması oldukça aydınlatıcı bilgiler içermektedir.

Özellikle 1960'lı yıllardan itibaren bilgi ve iletişim teknolojileri alanında görülen ilerleme, devletlerin politik ve ekonomik sınırları arasındaki geçirgenliğini arttırmıştır. Böylece dünyanın bir tarafında yaşanan olay başka bölgelere de ulaşarak, olumlu veya olumsuz olmak üzere siyasal ve iktisadi boyutlarıyla dünya çapında sonuçlar ortaya çıkarmaya başlamıştır (Kim,M.,1997: 239-377). Kendini var eden ve besleyen dinamikleriyle bu yeni düzenin kapsadığı gelişimleri; uydu enformasyon sistemlerinin kurulması, ulusal kültürlerin kendi kapalı sınırlarını zorlaması, küresel tüketim ve pazarlama kalıplarının ortaya çıkması, kolektif yaşam tarzlarının gelişmesi, Milletler Cemiyeti ve Birleşmiş Milletler gibi küresel ölçekte siyasal örgütlerin kurulması, insan hakları kavramının kapsam alanının genişlemesi, ekonomilerin birbirine daha bağımlı hale gelmesi, Soğuk Savaş dönemindeki politik kutuplaşmaların ortadan kalkması ve hemen her alanda liberal eğilimlerin güçlenmesi olarak özetlemek mümkündür (Çapcıoğlu,İ.,2008:153-154). Tüm bu gelişmeler ışığında akademik platformlarda küreselleşme süreci dünyanın "büyük bir köye" dönüşmesi olarak tanımlanmaktadır (Acar,M.,2002: 105).

Küreselleşme kullanım alanı olarak iki karşıt durumu kapsamaktadır. Bunlardan birincisi; küreselleşme kavramı, toplumlarda birbirine benzeme eğiliminin başlamasıyla tek bir küresel kültürün ortaya çıkma sürecini tanımlamaktadır. Küreselleşme kavramının kapsadığı ikinci durum ise küreselleşme sürecinin bilişim ve teknoloji alanındaki enstrümanları aracılığıyla toplumlara kendi farklılıklarını ifade etme imkânını sunmasıdır (Keyman, Sarıbay,2000:1). Bu karşıt durumun birlikteliği küreselleşmeyi tanımlayan temel

dinamizm olmakla birlikte küreselleşme; evrensellelikle yerelliğin eş zamanlı birlikteliği olarak nitelenmektedir (İçli,G.,2001: 163).

Küreselleşme kavramı üzerine yapılan kapsamlı çalışmalardan biri de Peter Berger'e aittir. Berger (1997), küreselleşmenin dört yüzünü tanımlayarak farklı etki alanlarına değinmektedir. Bunlardan biri; küreselleşmenin ekonomik temelli bir sürecin kültürel ayağı olarak tanımlanmasına dayanan "Davos Kültürü"dür. Bu kültür,"yuppie" hayat tarzı tanımlamasıyla ifade edilen elit kültürdür.Küreselleşmenin bu yüzü elit kültürünü de kapsayan bir anlam ifade etmektedir. Küreselleşmenin ikinci yüzü ise; vakıflar, akademik haberleşme ağları, sivil toplum kuruluşları, çok uluslu örgütler gibi oluşumların yarattığı ve Berger tarafından "Faculty Club Culture" olarak isimlendirilen bir kültür biçimi olarak tanımlanmaktadır. Berger çevreciliği ve feminizmi bu kültür biçimine örnek olarak göstermektedir. Küreselleşmenin üçüncü yüzü Benjamin Barber'ın kullandığı "Mc World Culture" ifadesi ile açıklanmaktadır. Bu ifade tam olarak Amerikan değerlerini taşıyan kıyafetlerin giyilerek, Amerikan filmlerinin seyredildiği ve Amerikan "fast food" tüketiminin yapıldığı bir kültürü yansıtmaktadır. Küreselleşmenin son yüzü; çoğulculuk, Pazar ekonomisi ve demokrasi yanlısı söylemin Latin Amerika'dan başlayarak dünya geneline yayılması şeklinde kökeni Batı olan politik ve ekonomik sistemin kabul ettirilme süreci olarak değerlendirilmiştir (Berger,P,1997:23-29).

Benjamin Barber, küreselleşme çağını şekillendiren kültürel dinamikleri deşifre ederek aralarındaki diyalektik bağı tanımlamaktadır. Bu yaklaşım çerçevesinde Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılmasıyla bir dönem uluslararası sistemin tek hegemon gücü haline gelen ABD'nin küreselleşme süreciyle dünyaya pazarladığı ekonomik, politik ve sosyal değerlerinin tümünü temsil eden Mc World ifadesine karşı, yerel düzeydeki gelenekçi değerleri tanımlayan Cihad kavramı karşımıza çıkmaktadır. Benjamin Barber "Cihad" kelimesini,İslam geleneğiyle bütünleşmiş "din adına savaş", inananların kâfirlere karşı verdikleri ahlaki veya silahlı mücadele ya da "nefsi terbiyeleme" gibi anlamlarından farklı olarak, yerel düzeydeki gelenekçi değerleri tanımlayan; çoğu dünya dinlerinde bulunabilen moderniteye karşı köktenci bir muhalefetin genel bir biçimine atfen kullanmaktadır (Barber,B.,2003:224). Cihad yaklaşımı İslam medeniyetinin şemsiyesi altında değişime kapalı kültürel değerleri de kapsamaktadır. Bu noktada da Mc World ve

Cihad'ın birbirini besleyen diyalektik ilişkisi İslam kültürü ekseninde de ortaya çıkmaktadır. İslam'ın beş şartlarından biri hacca gitmektir. Bu süreçte Mc World'ün kapsamında değerlendirilen; kapitalizme ait değerleri taşıyan özel tur şirketleri maddi kazançlarını düşünerek daha fazla hac yolcusu sağlamak için çeşitli kampanyalar sunarak ve haccın dini önemini canlı tutarak maddi kazançlarını sürekli hale getirmektedirler. Hac yolculuğunda gerek kutsal topraklarda gerekse insanların konakladıkları otellerde dini değerleri ön plana çıkaran semboller ve anlatılar Mc World'ün Cihad ile olan yakın bağına örneklendirmektedir. Bu durum küreselleşme çağının, İslam kültürünün canlı tutulmasını sağlayan dinamikleri içerdiğini göstermektedir.

Küreselleşme süreciyle birlikte dini kültürü de kapsayan yerel değerlerin ve mikro kültürlerin toplumsal temsiliyette yer bulmaya başlaması, şiddet eylemlerindeki kimlik ögesinin ön plana çıkmasını sağlayarak terörizm tanımlamasıyla uzun dönemli bir sürece yayılan siyasal alanda değişimler için katalizör görevi görmektedir.

“Kültürel canlılık ve farklılıkların birer siyasal olgu ve süreç olarak değerlendirilmesi/sunulması kültürel içerikli siyasal şiddet hüviyeti kazanarak ulus devleti içeriden/aşağıdan zorlayabilmektedir. Yerel olana yapılan vurgularla küresel akış karşısında ulusal duruş ve direncin kırılması da kolaylaşmaktadır. Bir başka ifadeyle, yerel kültür ve dinsel dokulara birer siyasal ayrışma noktası olarak yapılan vurgularla küreselleşme arasında siyasal-sosyal bir ilinti bulunmakta; zedelenen ulus dokusuna karşın küresel süreç hız kazanmaktadır. Siyasal bir içeriğe bürünen yerel-kültürel ve dinsel talepler şiddet içeren eylemlerle birlikte diğer kültür dokularını ve tabi ki ulus-devleti tehdit eder bir nitelik kazanabilmektedir. Küresel süreç içerisinde yerel değer ve dokuların/kültürlerin siyasal bir nitelikte öne çıkartılması ulus-devlete karşın mikro-milliyetçilik akımları açısından siyasal bir zemin olabilmektedir. Bu sosyal-siyasal süreç, küreselleşmenin sosyal, siyasal ve ekonomik aktörleri tarafından alınan sürekli etkin kararlarla bilinçli bir etkiye tabi tutularak sürecin sürekliliğinin sağlanılmasına çalışılmaktadır. Dünyanın birçok bölgesinde ulus-devlete yönelik siyasal nitelikli etnik ve

dini- (şiddet) hareketlerinin ulus devleti alttan zorladığı bilinen bir durumdur. Bu sürecin ulus-devletin üniter siyasal örgüt yapısını zorlayacağı ve bütüncül bir siyasal bilinç dokusunu sarsacağı açıktır.” (Gürsoy,Ş.,2003:303,304).

Başka bir yaklaşım da yerel kültürlerin küreselleşmenin evlere kadar getirdiği Batı kültürüne karşı direnç gösterdiğini vurgulamaktadır. Bu durum, küreselleşmenin çok boyutlu etkisini törpülemektedir. Küreselliğin içeriğinin öne çıkan yapısı Batılı normları, değerleri ve büyük çoğunluğu Batılı ve Amerikan kökenli sermayeyi kapsamaktadır (Türkdoğan,B.,2002:368). Bu nedenlerle Batı'nın durduğu yerin insanlığın varacağı son nokta olarak görülmesi eğilimi ortaya çıkmaktadır. Bu yaklaşım insanlığın izlemesi gereken evrensel yol haritası olarak Batılı süreci işaret etmektedir (Gürsoy,Ş.,2003:299). Küreselleşmenin yerel kültürleri öne çıkartmasının yanında yerel kültürleri de etkilemesi ve değişimin önünü açması söz konusudur. Ancak yerel kültürler küreselleşmenin Batı yanlı aktarımına karşı direnç göstererek küreselleşmenin Batı kültürüyle yoğrulmuş evrensel bir kültür oluşturmasını engellemektedir. Modernleşme teorisi bu süreçle yakından temas kurmaktadır. Modern dünyanın parçası olarak kabul gören Batı'nın dışındaki ülkelerin; gelişmiş, sanayileşmiş ülkelerin daha önceden geçtiği aşamalardan geçerek modern yapıya sahip olabilecekleri düşüncesi modernleşme teorisinin çıkış noktasıdır (Wallerstein, I.,2000: 209-211). Merkez-çevre kuramı ise Batı modernitesinin gelişim sürecinin az gelişmiş ülkelerde Batıdan farklı olduğunu; çevre ülkelerin tüm yapı ve kurumlarının aynı anda modernleşmesinin mümkün olmaması üzerinden anlatmaktadır. Bu yaklaşım; geleneksele ait yapı ve kurumların bir kısmının toplumsal bütünlüğü korumak adına tampon kurum haline geldiğini ve bu tampon kurumların eski ile yeni arasındaki farklılaşmaların ayrıştırıcı etken olduğu dönemlerde toplumsal bütünlüğü koruyucu görev üstlendiğini ifade etmektedir (İçli,G.,2001: 167). Bu yaklaşım, İslam medeniyetinin kültürel uygulamalarıyla toplumda ve devlette kökleşmiş karakterinin Batı değerlerini içeren formattaki yapısal değişimlere direnç gösteren özelliğini ortaya çıkarmaktadır.

Karl Marx'ın ifade ettiği gibi finans kapital belli ellerde toplanmıştır ancak zaman içinde uluslararası olma yapısı değişmiş ve uluslarüstü bir özellik kazanmıştır. Üretimin bileşenlerinde değişim başlamıştır ve küreselleşmeyle birlikte emek yoğun üretim yerini

sermaye ve teknoloji yoğun üretime bırakmaya başlamıştır. Küresel ölçekte serbest piyasa ekonomisi kuralları kapsamında sermaye küreselleşmiş ama emek yerelleşmiştir. Ulus devletlerin egemenlikleri yıkıcı tehdit altına girerken özelleştirme artmıştır. İstihdamın daralması beraberinde işsizliği, yoksulluğu ve açlığı getirmiş ve bunlar dünyanın en önemli sorunları haline gelmiştir (Özerkmen,N.,2004:259).

Tablo 2.1 dikkatle incelendiğinde işsizlik oranlarının yıl bazındaki artışının en çok Yunanistan, İspanya, İtalya, İngiltere ve Danimarka'da olduğu görülmektedir. İspanya ekonomisinde 2009 yılında işsizlik oranlarında diğer ülke ekonomilerine göre ciddi bir yükseliş olmakla beraber 2009 sonrası yıllarda Yunanistan, İspanya ve İtalya ülke ekonomilerinin işsizlik oranlarında devam eden bir artış meydana gelmiştir.

Tablo 2.1.Bazı ülkelerin 2005-2013 yılları arasındaki işsizlik oranlarının³⁵

Ülkelere göre 15-24 yaş grubu işsizlik oranları (%)									
Ülke	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Japonya	8,7	8,0	7,7	7,3	9,1	9,3	8,2	8,1	6,8
Almanya	15,6	13,8	11,9	10,6	11,2	9,9	8,6	8,1	7,9
Avusturya	10,3	9,1	8,7	8,0	10,0	8,8	8,3	8,7	9,2
Hollanda	9,4	7,5	7,0	6,3	7,7	8,7	7,6	9,5	11,0
Danimarka	8,6	7,7	7,5	8,0	11,8	13,9	14,2	14,1	13,0
ABD	11,3	10,5	10,5	12,8	17,6	18,4	17,3	16,2	15,5
Türkiye	17,5	16,5	17,3	18,6	22,9	19,9	16,8	15,8	17,1
Finlandiya	20,1	18,7	16,5	16,5	21,5	21,4	20,1	19,0	19,9
İngiltere	12,8	14,0	14,3	15,0	19,1	19,6	21,1	21,0	20,5
AB-28	18,9	17,6	15,7	15,8	20,1	21,1	21,5	23,0	23,5
İsveç	22,6	21,5	19,2	20,2	25,0	24,8	22,8	23,7	23,6
Fransa	21,0	22,0	19,5	19,0	23,6	23,3	22,6	24,4	24,8
İtalya	24,0	21,6	20,3	21,3	25,4	27,8	29,1	35,3	40,0
İspanya	19,6	17,9	18,1	24,5	37,7	41,5	46,2	52,9	55,5
Yunanistan	25,8	25,0	22,7	21,9	25,7	33,0	44,7	55,3	58,3

Kaynak: Eurostat

Küreselleşme süreci ekonomi alanında temel değişimleri de beraberinde getirmiştir. Bunlar; üretim biçiminin, üretim ilişkilerinin, iş bölümü ve tüketim kalıplarının değişmesi ve yerel pazarların dünya pazarlarına açılması, Fordist üretim biçiminin esnek üretime dönüşmesi, sermayenin en ucuz emeğin ve en ucuz maliyetin olduğu ülkede üretimini

³⁵<http://www.hurriyet.com.tr/egitim/istatistiklerle-genc-issizlik-27275308>, 03.05.2019

yapabilmesi olarak sıralanabilir (Keyder,Ç,2003)³⁶. Sermayenin üstünlüğü dünya ölçeğinde iş gücünü birbiriyle rekabete sürükleyerek emeğin pazarlık gücünü aşındırmakta ve sendikaları güçsüzleştirmektedir. Dünya ölçeğinde iş bölümünün ve uluslararası iş gücü piyasalarının oluşmasına ilaveten esnek üretimin yaygınlaşması nedeniyle emeğin toplu direniş ve toplu pazarlık imkânları kaybedilmiştir. Bu gelişmeler doğrultusunda sömürülen, işsiz, aç ve yoksul kitleler kurtuluşu örgütlenmeler yerine dini değerlerde aramaya başlamışlardır (Özerkmen,N,2004:259.260).

İslamcı hareketlerin yapısı 1980’li yıllarda gözle görülür bir değişime uğramıştır. Bu süreçte İslamcı hareketteki kırsal ve taşralı köken, yeni kentleşen genç orta sınıflardan, düzenle bütünleşemeyen aydınlardan, yoksullaşan orta sınıflardan ve hükümetler ile sorun yaşayan gruplardan destek bularak evrim geçirmeye başlamıştır. İslamcı hareketler, somut politik ve toplumsal proje sunamadıkları için adaletli bir düzenin kurulacağına inanmış İslamcı gençleri hayal kırıklığına uğratmaları nedeniyle 1990’lı yılların başında düşüşe geçmiştir. Mısır ve Tunus gibi birçok Müslüman ülkede hükümetlerin İslamcıları sindirmek için uyguladığı siyaset İslamcı grupları sistemle uyumlu olmaya zorlamıştır. Bazı gruplar siyasetten çekilerek mevcut burjuva sınıfına paralel bir burjuvazi ve aydın sınıf yaratabildiler. Bazıları ise radikal bir anlayışla hareket ederek yer altına çekildiler ve uluslararası İslamcı dayanışmayı güçlendirdiler (Özerkmen,N,2004:257,258).İslamcı dayanışmanın ve İslamcı hareketlerin en yaygın olduğu yer Mısır’dır (Başer, A., E.,2000:233). Bunun nedeni, İslamiyet’in önemli kültür alanı olarak Mısır’ın Muhammed Abduh, Cemalettin Afgani, Reşid Rıza ve Seyyid Kutup gibi birçok Müslüman ideoloğu yetiştirmiş olmasıdır.Mısır’da İslami gruplar kendi içlerinde çekişen ve farklılık gösteren yapılarda olsa da ana eğim “ılımlılık” olarak karşımıza çıkmaktadır. İhvan, en önemli örgütlü güç olarak İslami grupların başında gelmektedir (Çelik, S., 2015: 78).

Küreselleşme süreci İsrail-Filistin, Hindistan-Pakistan, Irak ve Suriye gibi örneklerde bölgesel çatışmaların engellenememesi, Batı ile ekonomik rekabetin sağlanamaması,toplumsal dönüşümün gerçekleşmemesi, işsizlik gibi yapısal sıkıntıların önlenememesi gibi süreçlerdeki etkisi nedeniyle özellikle gençleri radikal yollara iterek

---

³⁶<http://dtcfdergisi.ankara.edu.tr/index.php/dtcf/article/view/835/1246> 22.07.2019

tekrar İslam hareketini ön plana çıkarmıştır. Başta El Kaide örgütü olmak üzere radikal örgütler seslerini dünyaya çok çarpıcı bir şekilde duyurmaya karar vermiş yığınların varlığını örgütlenme düzeyi yüksek bir projeye dönüştürerek uluslararası terör örgütleri yaratmışlardır. Yer altında örgütlenmiş radikal grupların eylem sahasını genişleten küreselleşmenin fiziki engelleri aşındıran velinimetleri küresel İslami terör algısını beslemektedir (Özerkmen,N,2004:257).

Bu anlayışın yerleşmesinde çağdaş oryantalistlerin de etkisi vardır. Oryantalist gelenekte var olan Doğu ile ilgili ön yargılar ve emperyal güce yol gösterme, onun siyasetini meşrulaştırmaya yönelik bilgi akışı ile akademik alt yapı hazırlama tutumu günümüz modern oryantalizminde de görülmektedir. Herhangi bir İslami terör olayından söz ederken camide namaz kılan insanların görüntülerinin ya da ezan seslerinin görsel medyaya taşınması ya da Hamas, Hizbullah gibi terör örgütlerinin intihar saldırılarının sürekli olarak Batılı basın-yayın kuruluşlarının gündeminde olması bu tezi doğrulamaktadır (Seydi,S.,2003:5). Hâlbuki küreselleşmenin yarattığı eşitsizliklere ve politik hoşnutsuzluklara terörle yanıt veren birçok Hıristiyan, Budist veya Ateist örgüt bulunmaktadır. 2017 yılında Mısır'ın Ariş kentinde bir camiye düzenlenen saldırıda “309” kişi hayatını kaybetmiştir ve saldırıyı “İsa'nın Oğulları” isimli Hıristiyan bir terör örgütü üstlenmiştir³⁷. Arakan'da Budistlerin ve Myanmar ordusunun Müslümanlara yaptığı zulüm hafızalarda tazeliğini korumaktadır³⁸.

Küreselleşme çağında Batı ile Doğu arasında ortaya çıkan sıcak temas toplumların birbiriyle iç içe geçmeye başlayan kültürel ve ekonomik dinamikleri aracılığıyla kapitalist ekonomik sistemdeki yapısal dönüşümlerin önünü açmaktadır. Dünya politikasını yeniden şekillenmeye iten bu sürecin lokomotifini ise terörizm olarak karşımıza çıkarmaktadır.

Gerek politik yapısını korumak üzere ulusal kültürlerin kendini koruma mekanizmasını harekete geçirmesi gerekse küreselleşme sürecinin toplumdaki farklılıkları

---

³⁷<https://www.star.com.tr/dunya/misirdaki-saldiriyi-hristiyan-teror-orgutu-isanin-ogullari-ustlendi-haber-1282039/>, 02.05.2019.

³⁸<https://www.mepanews.com/arakanda-muslumanlara-yonelik-budist-zulmu-birinci-yilinda-18750h.htm>, 02.05.2019.

mikro milliyetçilik üzerinden ortaya çıkararak toplumsal bütünlüğü ve ulus devlet bilincini tehdit etmesi terörizmi besleyen temel dinamikler olarak karşımıza çıkmaktadır. Terörizmin belli bir politik amaç doğrultusunda masumları hedef alan şiddet eylemleri aracılığıyla toplumlar üzerinde korku yaratarak politik karar mekanizmalarına etki etme karakteri vardır. Küreselleşme Çağı sahip olduğu iletişim teknolojisi ve internet gibi enstrümanlarıyla terörizmi besleyen dinamikleri içinde barındırmaktadır. Dünyanın bir ucunda yapılan terör eylemi tüm dünyaya anında servis edilerek tek bir eylem üzerinden siyasal amaç kitlelere duyurulmaktadır. Bu tablo küreselleşmenin çok yönlü yapısını gözler önüne sermekte ve küreselleşme, tek bir kültürün hegemonyasını yine kendi dinamikleriyle kırmaktadır. Küreselleşme sürecinde İslam ile terörizmin birlikte kullanımını bu çerçevede değerlendirmek günümüzün terörizm sorununun kökenine inmek açısından yerinde olacaktır. Küreselleşme sürecinin İslam ve terörü yan yana getiren dinamikleri beslemesi, İslam dininin eklemlendiği bir terörizm tanımının küresel ölçekte insanlığın kabulüne sunulmasına zemin hazırlamaktadır.

2.3. Küreselleşme Sürecinin İslam Medeniyetinin Geleceğine Etkisi

Küreselleşme çağı, kendisini oluşturan dinamikleriyle Dünya politikası üzerinde dönüştürücü rol oynamaktadır. Küreselleşmenin velinimetleri her ne kadar yerel kültürlerin yaşaması ve gelenekçiliğin devamı için fırsatlar sunuyor gözükse de küreselleşmenin bu kavramlar üzerindeki yıkıcı etkisini de görmek gerekir. Nihayetinde küreselleşme sürecini var eden dinamiklerin kapitalizmin tarihsel yolculuğunun bir ürünü olduğu ve kapitalizmin gelişim sürecindeki başat aktörlerin köklerinin Hıristiyanlık ve Yahudilik dinlerinden geldiği dikkate alınırsa, uluslararası sistemdeki var oluş mücadelesinde İslam coğrafyasının çok yönlü bir kuşatmayla karşı karşıya kaldığı fark edilebilir. Birinci kuşatma ekonomik kuşatmadır. Batı, pazarladığı liberal ekonomi modeli üzerinden borçlandırma ve pazar haline getirme politikasıyla ekonomik olarak gelişmemiş coğrafyalara nüfuz etmeye çalışmaktadır. İkinci önemli kuşatma ise kültürel alandadır. Modern kapitalist toplumun kültürel değerleri, sanayileşme süreciyle toplumsal dönüşümü yaşayamamış bölgelere küreselleşmenin dinamikleri ve ulusüstü sermayenin ekonomik faaliyetleri üzerinden

pompalanmaktadır. Buna ilaveten küreselleşme sürecinin körüklediği modernite düşmanlığı, işsizlik ve silahlı çatışmalara politik çözüm getirilememesi gibi olumsuz sonuçların kitleleri eskiye dönük yeni bir dinsel uyanışa sürüklemesi evrensel bir ümmet kavramının inşa sürecini başlatmıştır. Tarihsel sürecin çizdiği tablo İslam dininin bugünü ve geleceği üzerine farklı yorumları da beraberinde getirmektedir.

Cemil Meriç İslam'ı dört çağa ayırmaktadır (Meriç,C,1986:196). Küreselleşme çağıyla birlikte İslam'ın beşinci bir çağa girdiği söylenebilir. Cemil Meriç birinci çağı, İslamiyet'in ortaya çıktığı 610 yılından sekizinci asrın ortalarına kadar alarak genişleme devri olarak değerlendirmektedir. Meriç bu süreçte İslam'ın Arapların etkisinde olduğunu ve dünya tarihinin gelişiminde Doğu'nun baskın olduğunu belirtmektedir. İkinci çağı sekizinci asırdan 1050'ye kadar olan dönem olarak değerlendirmektedir. Cemil Meriç'e göre bu çağın dört belirgin özelliği vardır. Birincisi, bu çağda İslam coğrafyası adıyla bütünleşmiş kara sınırları oluşmuştur; İslam toprak bakımından istikrara kavuşmuştur. İkincisi, İslamiyet kültür bakımından yabancı medeniyetlerle temas yüzünden oluş halindedir. Üçüncüsü, bu çağın hakimi olarak İran'ı görmekte ve dünyanın kaderinin hâlâ Doğu'nun elinde olduğunu söylemektedir. Son olarak ise bu çağda denizlerde Avrupa'nın uyanışının başladığını ifade etmektedir. Cemil Meriç İslam'ın üçüncü çağını ise 1050 ve 1800 arası dönem olarak değerlendirmiştir. Bu çağın en belirgin özelliği ise İslam'ın Orta Asyalıların, Moğolların ve Türklerin etkisinde olmasıdır. Osmanlıların Avrupa'ya yayılışı, İslam'ın Afrika'da, Orta Asya'da, Hindistan'da, Malezya'da, Endonezya'da ilerleyişi bu çağın özellikleri olmakla birlikte Cemil Meriç, Osmanlı ilerleyişini durduran Avrupa ile bu çağda karşılaşıldığını belirtmektedir. İslam'ın dördüncü çağını ise Cemil Meriç on dokuzuncu ve yirminci asırda yeni bir mayalanma devri olarak değerlendirmekte ve bu çağda yeni bağımsızlıklarla siyaseten İslam'ın yenilendiğini; yüzyıllar sonra İslam dünyasının şampiyonluğunun tekrar Araplara geçtiğini söylemektedir. Cemil Meriç'e göre bu çağın üç önemli boyutu vardır. Birincisi, bu devirde çoğunlukla Avrupalılardan gelen tarihi hamleler emperyalist fetihleri kapsamaktadır. İkincisi ise, bu emperyalist fetihlerin İslam'ın kültürel ve siyasal uyanışına zemin hazırlayarak yarattığı reaksiyonun uzun dönemde politik değişimlerde rol oynamasıdır. Üçüncü boyutu ise İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra sömürgeleşen Arap ülkelerinin bağımsızlığa kavuşmasıdır. Tam da bu noktada Cemil Meriç, bir yanda zengin milletler, öte yanda Üçüncü Dünya'nın fakir

milletleri olmak üzere Avrupa ile İslam'ın kendilerini aşan bir kavganın içine girdiğini söylemektedir (Meriç,C.,1986:197).

Cemil Meriç'in dört çağa ayırdığı İslam'ın, küreselleşme dönemi ile beşinci çağına girdiğini söyleyebiliriz. Ne var ki Cemil Meriç'in dördüncü çağda vurguladığı Avrupa ile İslam arasındaki kavga küreselleşme çağının kendisine özgü dinamiklerinde devam etmektedir. İslam ile Batı arasındaki makasın 11 Eylül³⁹ saldırılarından sonra iyice açıldığı bir gerçektir (Boase,R.,2005:132-137). Batı dünyasının Orta Doğu üzerine geliştirdiği siyasetin askeri ve ekonomik boyutuna, küreselleşme çağına girilmesiyle birlikte Batının dünyaya empoze ettiği değerleriyle kültürel boyutu da eklenmiştir. Irak'ın bölünmesinde, Arap Baharı süreciyle İslam coğrafyasındaki politik sistemlere karşı demokrasi adı altında yürütülen mücadelenin etkinliğini arttırmasında, Suriye'de iç savaşın çıkmasının yanında bu savaşın ekonomik ve politik boyutlarının yol açtığı açlık, göç, ölüm gibi çok yönlü trajik sonuçlarda Batı'nın politikalarının izini görmek mümkündür. Örneklerde belirtildiği üzere yaşanan kaos ortamı İslam coğrafyasında politik istikrarsızlığı besleyerek terörizme alan yaratmaktadır. Bu çerçevede İslam ile terörizm kavramları aynı coğrafyada ortak bir hafızayla kullanıma girmektedir. Modern dünyada İslami toplumlar içinden çıkan şiddet ve terör yanlısı gruplar “medeniyetler çatışması” algısına katkı sağlamaktadır (Boası,R.,2005:179-187). Batı ve İslam medeniyetleri arasında ortaya çıkan bu medeniyetler çatışmasında Batı önemli avantajlara sahiptir. İlber Ortaylı, Hıristiyanlığın Avrupa kültürünü ve medeniyetini şekillendirmesini ve Avrupa'nın bu dine sahip çıkmasını Avrupa kültürünün kaynakları olarak görmektedir. Ortaylı'ya göre Kiliseye gitmeyen ve vaftiz yaptırmayan Avrupalılar kendilerini Hıristiyan olarak tanımlarken kendilerini o kültür coğrafyasına ait hissetmektedirler. Ancak Müslümanların ortak kavramlarının, ortak edebiyatlarının, ortak ekonomilerinin olmayışı nedeniyle İslam dünyasında bu durumu görmek mümkün değildir. Müslümanlar Müslümanlığı dini ritüellere indirgemişlerdir. Farklı fraksiyonlara ait kesimler kültürel olarak Müslüman kategoride değillerken Avrupa Hıristiyan insanı inşa etmiştir (Ortaylı,İ.,2010:209-228).

İslam coğrafyasının küreselleşme çağında kültürel ve siyasal kuşatmalara maruz kalması ve İslam kavramının uluslararası sistemin işleyişinde terörizmle birlikte

---

³⁹ Lideri Usame Bin Laden olan El Kaide örgütü 2001 yılında kaçırdığı uçaklar ile ABD'de dünya ticaret merkezi ikiz kuleler ve Pentagon olmak üzere kritik hedeflere saldırı düzenlemiştir.

kullanılması İslam medeniyetinde reform hareketini başlatacak dinamiklerin oluşma ihtimalini akla getirmektedir. İslam medeniyeti uzun tarihsel süreç boyunca kültürel açıdan çok değer üretmiş olmakla birlikte Batı'da yükselen modern toplum formatında kalıcı toplumsal düzen kurma açısından başarılı bir tecrübeye sahip değildir.

Cemil Meriç medeniyetlerin gelişimi üzerine tespitlerde bulunmaktadır. Bu tespitlere göre medeniyetler tek doğrultuda gelişme göstermez; her medeniyet kendine has değerleri gerçekleştirerek insanlığın ortak hazinesini geliştirir. Bir medeniyet başka medeniyeti bütün unsurlarıyla benimsemediği gibi medeniyetler üç yoldan aktarılabilir. Birinci yol, kolonileşmedir. Fenikeliler Kartaca'ya, Yunanlılar Güney İtalya'ya ve Sicilya'ya, İngilizler Kuzey Amerika'ya ve Avustralya'ya kültürlerini kolonileşme yoluyla yaymıştır. İkinci yol; aşılama. Bu yolun tehlikeli olduğunu belirten Meriç, aşının her zaman tutmaması ihtimalinin yanında tutsa da gövdeyi felce uğratacağını belirtmektedir. Boy atanın, meyve verenin yeni kültür olduğuyla devam eden Meriç, Helenleşen İskenderiye'yi örnek göstererek Mısır ağacına yapılan kültür aşısına değinmektedir. Üçüncü yol ise bir kültürün kendi değerlerini inşa ederken başka bir kültürden malzeme almasıdır. Bu türlü gelişmeler daha çok ilim ve teknoloji alanında geçerlidir. Yabancı medeniyetten sadece besleyici malzeme olarak dini, felsefi, içtimai ve ahlaki unsurların alınabileceğini belirten Meriç, Hint medeniyetini örnek göstermektedir (Meriç,C,2016:109). Bu yaklaşım çerçevesinde medeniyet aktarımının üçüncü yolu olan başka kültürden malzeme alınması, küreselleşme sürecinde İslam medeniyetinin Batı ile olan temasında akla gelmektedir. Bu girişim, kültürel değişim yoluyla radikal grupların beslendiği dinamikleri sarsarak terörizmin dini dalga dönemini frenleme yolu sunmaktadır. Böylece medeniyetler arası çatışma sürecinde ortaya çıkan "terörizm kavramının İslam medeniyeti ekseninde kullanım siyaseti" nin kırılması da hedeflenir. Elbette İlber Ortaylı'nın da vurguladığı gibi İslam medeniyetinin bir bütün olmayışına İslam ülkeleri arasındaki politik güç mücadelesinin eklenmesi medeniyet aktarımı önünde ciddi engeller doğurmaktadır (Ortaylı, İ., 2010:209-228). Bu durum İslam medeniyetinde köklü reform hareketini engellediği gibi radikal grupları cesaretlendirmekte ve vekâlet savaşları üzerinden İslam coğrafyasını terörizm bataklığına sürüklemektedir.

Medeniyetlerin ölümü üzerine Cemil Meriç önemli tespitlerde bulunmuştur. Meriç'e göre çöküş her medeniyetin önüne geçilmez kaderidir. Çünkü her kültür insanlığın büyük değerlerinden bazılarını gerçekleştirir ve görevini tamamlar. Örneğin Yunan medeniyeti

“güzel” i yaratır; Roma “hukuk”u, Sâmi medeniyetinin katkısı “din”, Çin ise “faydalı” yı gerçekleştirir, Hind “hayal” ile “tasavvuf”, Avrupa medeniyeti ise “ilim” üzerine yoğunlaşmıştır. Medeniyet, üzerine yoğunlaştığı değerlerin gelişme sınırına varınca görevini bitirmiş olur ve ölüme yol alır. Medeniyetlerin çöküşü hemen fark edilmediği gibi bir anda olmaz; gurup uzun sürer (Meriç,C., 2016:109-110). İslamcılık günümüzde modernliğe bir tepki olarak ortaya çıkarak yayılmış olmakla birlikte dini motivasyon içeren bir toplumsal hareket özelliği taşımaktadır. Bu noktada asıl önemli olan, İslamcılığın diğer toplumsal hareketleri motive eden ideolojiler gibi ileri bir toplum düzenini ütopyik olarak göstermediğidir. Çağdaş toplumsal hareketler gibi gelecekte yaşanabilecek bir “altın çağ”ı hedef göstermek yerine İslamcılık geçmişte Hz Muhammed zamanında yaşanmış ideal bir toplum modelini “ümme toplumu” olarak sunmaktadır. Bu durum gerçekleşme ihtimali açısından seslendiği insan kitlelerine daha kabul edilebilir gelmiştir (Özerkmen, 2004:260). Bu değerlendirmeler ışığında ortaya çıkan tespit; günümüzde İslam medeniyetinde var oluş mücadelesine ait ortaya çıkan tablonun yeni değerlerin üretimi için tarihte bir silkiniş olmaktan ziyade Cemil Meriç (2016)’in vurguladığı gurup süreci olduğudur. Bu yaklaşım, İslam adı altında ortaya çıkan “terörün” İslam medeniyetinde gerçekleşecek bir dönüşüm yolunda araç değil, İslam medeniyetinin tarihsel süreçte vardığı son nokta olduğunu göstermektedir. Böylece Batı karşıtlığı; modern kapitalist toplum karşıtlığı üzerinden İslam dini motivasyonu beslenen cihadın modern toplum dinamiklerini hedef alarak terörizm yaratması kolaylaşmaktadır.

1990 yılı sonrasında radikal düşünce ve hareketlerin dünyada aldığı pozisyonu ifade etmek için “dinsel fundamentalizm” kullanılmaktadır. Küreselleşme süreciyle fiziki engeller aşınmış ve terör örgütleri küresel ölçekte etki alanına sahip olmuşlardır. Köktenci terör örgütleri kendilerini küresel şartlara uyarlayarak küresel ölçekte ses getirecek eylemleri kolaylıkla gerçekleştirmişlerdir. Uluslararası egemenlik ilişkilerinin yeniden düzenlenmesinde ortaya çıkan İslami terör olgusu ulusal sınırları aşarak “küresel İslam” diye adlandırılan yeni bir olgunun doğmasına neden olmuştur. Dolayısıyla İslam motivasyonlu terör, küresel çağda bazı Batılı kaynaklarda “küresel İslam” kavramıyla ifade edilmiştir. Bu yeni olgu, küresel sürece uyum sağlamış bir köktencilik ifade etmektedir (Roy, O.,2004:234).

Mevcut kültüre muhalif olan ve kendilerini ona alternatif olarak gören köktendinciler, küreselleşme sürecinin ulusal kimlikleri aşındırmasını fırsat bilerek bu süreçte evrensel bir ümmet kavramının inşası yönünde siyaset üretmişlerdir. Bu nedenle küreselleşme süreci köktendinciler için bir kayıp dönemi değil, Batılılaşmanın toplumun her alanına yayılma siyasetine karşı bir panzehir olarak değerlendirilmiştir. Köktendinci akımlar açısından küreselleşme süreci insanları köklerinden kopartan bir kültürsüzleşme süreci olarak görülmüştür (Roy, O.,2004:264,267). “Dünyadaki ekonomik ve sosyal modernleşme süreci, beraberinde insanların eski coğrafi kimliklerinden kopmasını getirmekte, bu da devletin bir kimlik kaynağı olarak zayıflamasına yol açmaktadır. Buna karşılık din bu boşluğu doldurmakta, dinsel uyanış ulusal sınırların ötesine uzanan bir kimlik kazandırmaktadır” (Karksson, I.,2005: 16). Küreselleşme süreciyle, dünya nüfusunun kolay yer değiştirmesi, uluslararası alanda yaşanan göçler ve farklı inançlara sahip insanların kendi kültürüne yabancı coğrafyalarda yaşaması gerçekleşmiştir (Ertürk, D.,2010:85). Oliver Roy da bu durumu topraksızlaştırma kavramı ile ifade etmekte; fundamentalist akımların ırk, etnisite, toprak ve kültürden vazgeçerek belli bir coğrafyada ortaya çıkmış kültür öncülüğünde hayali bir ümmet kavramını ortaya çıkardığını vurgulamaktadır. Böylece “gerçek İslam”ın uygulandığı yer tarihten ve coğrafyadan bağımsız olarak devlet haline gelmektedir. Fundamentalist akımlar için vaat edilmiş bir toprak yaklaşımı yoktur ve bütün dünya vaat edilmiş topraktır (Roy, O.,2004:272,273). Bu yaklaşım değerler bakımından eskiye ait motifleri taşımaktadır ancak küreselleşme sürecinde evrensel ümmet bilinciyle Müslümanlıkların yeniden keşfedilmesi bakımından “yeni” bir anlam ifade etmektedir ve bu durum köktencilerin post modern yönünü ortaya koymaktadır (Roy, O.,2004:308).

El Kaide ve bu örgütle bağlantılı oluşumlar devlet kurmak yerine politik amaçları doğrultusunda din adına küresel ölçekte terör eylemlerine girişmişlerdir. Irak ve Suriye’deki otorite boşluğundan ve ABD’ye karşı olup, politik dinamiklerden hoşnut olmayan toplumun muhalif kesimlerinden beslenerek El Kaide tecrübesinden ortaya çıkan Irak Şam İslam Devleti (İŞİD), İslami terör olarak adlandırılan oluşumların izledikleri siyasetin aksine devlet kurma yoluna gitmiştir (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:277-292). İŞİD, fundamentalist akımların küresel ölçekteki etkisinden de beslenerek dünya çapında kendisine taraftar toplayabilmiş, evrensel ümmet anlayışı aracılığıyla dünya üzerinde

Müslüman nüfus için bir çekim merkezi olmayı hedeflemiştir⁴⁰. Tüm bu süreçte IŞİD'in yaptığı katliamlar ve zorla alıkoymalar gibi insanlık suçları⁴¹ İslam ile terörizmin birlikte kullanımının Batı siyasetinde yaygınlaşmasına neden olmuş, İslamafobi'yi beslemiş ve Batılı devletleri siyasal İslam'a ve İslami teröre karşı yeni önlemler almaya itmiştir⁴². Küreselleşme sürecinde terörizm, ekonomik sıkıntılar ve göçler vasıtasıyla toplumsal yaşamları yeniden şekillendirmektedir. Bu ekseninde İslam dini, kitleleri yönlendirmede üstlendiği farklı rollerle Dünya politikasındaki dönüşümü etkilemeyi sürdürmektedir.

---

⁴⁰<https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fid-hilafet-devleti-kurdu/a-17746309>, 02.05.2019.

⁴¹<https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45056882> , 02.05.2019.

⁴²EURONEWS, “Fransa'dan Sonra Almanya'da Burka Yasağı Gündemde”,
<https://tr.euronews.com/2016/08/19/fransa-dan-sonra-almanya-da-burka-yasagi-gundemde>,
02.05.2019.

<http://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupa-terore-karsi-boyle-onlem-aldi-40561042>, 02.05.2019.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. İŞİD

3.1. İŞİD'in Tarihi ve Lideri

Kısaltması İŞİD olan Irak ve Şam İslam Devleti'nin Arapça adı "Ad-Davla Al-Islāmiyya fī al-'Irāq wa-sh-Shām"dır. Örgüt kuruluş süreciyle birlikte farklı isimleri kullanmıştır. "Tevhid ve Cihad Örgütü" ismiyle kurulan örgüt, 2004 yılında "Irak El Kaidesi" ismini kullanmıştır. Bazı küçük radikal gruplarla birleşmesiyle birlikte 2006 Ocak ayında "Mücahidin Şûra Konseyi" ismini almış ve 2006 Ekim ayında ismini "Irak İslam Devleti" olarak deklare etmiştir. 8 Nisan 2013'te "Irak ve Şam İslam Devleti" adını alarak İŞİD olarak hafızalarda kalmıştır (Duman,,B, 2013)⁴³. Adnani'nin, sözcüsü olduğu İŞİD'in lideri Ebu Bekir el-Bağdadi adına hutbe okutup Hilafeti ilan etmesiyle birlikte örgütün ismi "İslam Devleti" olarak kalmıştır (Lister,C., 2014: 4). Ancak akademik kaynaklarda ve dünya siyasetinde Islamic State of Iraq and Al-Shamyani ISIS, Türkçe'de İŞİD olarak yaygın kullanıma sahiptir (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:277-292).

İŞİD'in kurulma aşamasında öne çıkan isim Ebu Musab el-Zerkavi 1966 yılında Ürdün'de dünyaya gelmiştir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin Afganistan'ı işgali sebebiyle genç yaşlarda Afganistan'a gitmiştir. Savaşın bitimiyle ülkesine dönen el-Zerkavi 1993 yılında sinema salonunda sivillere karşı düzenlediği terörist saldırı sebebiyle tutuklanarak 6 yıl hapse mahkûm edilmiştir. Küçüklüğünden beri yakın olduğu şiddet yanlışı Cihad anlayışından hapisane yıllarında daha da etkilenmiş, hapisaneden çıktıktan sonra Usame Bin Ladin ile görüşmek için Afganistan'a gitmiştir. Ancak maddi açıdan El Kaide'ye yardımı olacak bir serveti olmadığı için Bin Laden tarafından kabul görmemiştir. Filistinli, Ürdünlü ve Suriyelilerle Afganistan'da bulunan Herat kampında 2000 yılında Tevhid ve Cihad Örgütü'nü kurmuştur (Kirdar,M.,J., 2011; Friedland,F.,E., 2015;

---

⁴³<https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/>, 22.07.2019

Zelin,A.,2013)⁴⁴. ABD'nin Irak'a işgali ile oluşan otorite boşluğunu fırsat bilen el-Zerkavi 2001 yılında Irak'ın kuzeyine gelmiştir (Laub, Z., 2016)⁴⁵. Burada ABD güçlerine karşı savaşmıştır (Acun,C., 2014: 1-6). Nisan 2004'te Zerkavi liderliğindeki direnişçiler Felluce çatışmasında ABD askerlerini tek taraflı ateşkes ilan ederek geri çekilmeye zorlamıştır. Bu başarı Zerkavi'nin liderliğini güçlendirmiş ve çok sayıda direnişçinin "Felluce İslami Halifeliği"nin emiri olarak Zerkavi'ye biat etmesini sağlamıştır. Zerkavi de 17 Ekim 2004'de Usame Bin Ladin'e bağlılığını ilan etmiş ve Tevhid ve Cihad Örgütü'nün adını "İki Nehir Topraklarındaki El-Kaide" olarak değiştirmiştir (Güler,R.,E.,&Özdemir,Ö.B.,2014:117). Zerkavi 12 Haziran 2006 tarihinde ölmüştür (Tran,M.,2007)⁴⁶. Ekim 2006 yılında ise örgüt "Irak İslam Devleti" adını almış ve liderliği Ebu Ömer el-Bağdadi devralmıştır (The National Counterterrorism Center, 2014)⁴⁷. 2010 yılında El-Mısri ve Ebu Ömer el-Bağdadi öldürülmüştür (Arango,T.,2014)⁴⁸. Son olarak da örgütün lideri Ebu Bekir el Bağdadi olmuştur (Friedland,F.,E., 2015)⁴⁹. 2011 yılında ABD'nin Irak'tan çekilmesinden sonra örgüt tekrar güçlenmiş ve toprak kazanmaya başlamıştır (Gürler,R.,T.&Özdemir,Ö.,B., 2014: 113-155). 8 Nisan 2013 tarihinde Ebu Bekir el-Bağdadi Irak ve Şam İslam Devleti'ni kurduğunu ilan etmiştir (Duman,B,2013)⁵⁰. 9 Nisan 2013 tarihinde ise El Nusra Cephesi ile IŞİD'in müttefik olduğunu duyurmuştur. Bunun üstüne El Nusra'nın lideri Ebu Muhammed Colani her iki örgütün tek bir isim altında toplanması gerektiğini değerlendirmesi ile El Kaide'ye bağlılığını açıklamıştır. El Kaide ise 2014 yılının Şubat ayında yaptığı açıklama ile IŞİD'i tanımadığını, IŞİD'in

⁴⁴<https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-return-of-sunni-foreign-fighters-in-iraq>, 15.07.2019.

⁴⁵<https://www.cfr.org/backgrounder/islamic-state>, 15.07.2019.

⁴⁶<https://www.theguardian.com/world/2007/may/01/iraq.alqaida>, 15.07.2019

⁴⁷<https://www.brookings.edu/events/a-national-counterterrorism-center-threat-assessment-of-isil-and-al-qaeda-in-iraq-syria-and-beyond/>, 15.07.2019

⁴⁸https://www.nytimes.com/2010/04/20/world/middleeast/20baghdad.html?_r=0, 15.07.2019.

⁴⁹<https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158>, 15.07.2019.

⁵⁰<https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/>, 15.07.2019.

Suriye’yi terk etmesi gerektiğini ve Suriye’de El Kaide’nin temsilcisinin El Nusra Cephesi olduğunu duyurmuştur. Bu açıklamadan sonra IŞİD ve El Nusra Cephesi arasında şiddetli çatışmalar yaşanmıştır (Cengil M.&Aydın, A., 2014: 51-63; Friedland,F.E., 2015). Ebu Bekir el-Bağdadi ise 29 Haziran 2014 tarihinde halifeliğini ve İslam Devleti’nin kurulduğunu ilan etmiştir (Friedland,F.,E., 2015; Aljazeera, 2014)⁵¹.

IŞİD terör örgütü lideri Ebu Bekir el-Bağdadi’nin kim olduğuna yönelik detaylı çalışmalardan biri “IŞİD Kıyameti” isimli kitabın yazarı William McCants’a aittir. Bu çalışmaya göre Ebu Bekir el-Bağdadi 1971 yılında Irak’ın Samarra kentinde alt orta sınıf bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelmiştir. Ailesi dindar bir yapıya sahip olmakla birlikte ailesinin parçası olduğu aşiret kendilerinin Hz. Muhammed Peygamberin soyundan geldiğini iddia etmektedir. Bu kültürel iklimde Bağdadi küçük yaşlardan itibaren kutsal kitap Kuran-ı Kerim okuma merakıyla birlikte şeriat kurallarına da uymayı benimsemiştir. Dolayısıyla üniversite eğitimi için ilahiyat alanını seçerek 1996 yılında Bağdat Üniversitesi’nin İslami Çalışmalar bölümünden mezun olmuştur. Saddam İslami Çalışmalar Üniversitesi’nde Kuran çalışmaları alanında 1999 yılında yüksek lisans, 2007 yılında doktorasını tamamlamıştır. Lisans eğitimi sonrası 2004 yılına kadar Bağdat’ın Tobçi mahallesinde iki eşi ve altı çocuğu ile zaman geçirmiştir. Bu süre içerisinde yerel bir camide mahallenin sakinlerine Kuran-ı Kerim okumuş ve caminin futbol takımında başarıyla mücadele etmiştir. Amcasının telkinleriyle Müslüman Kardeşler hareketine katılmıştır. Bu hareket içerisinde bulunan şiddet yanlısı az sayıdaki ultra muhafazakârdan etkilenmiş ve Selefi cihatçılığı benimsemiştir. Bu noktada belirtmek gerekirse Selefilik, altın çağ ve altın nesil özlemiyle tarihin belli bir dönemini kutsallaştırarak geleneğe yapılan bütün yeni eklemeleri yozlaşma ve sapıklık olarak gören muhafazakâr bir yaklaşım olarak tanımlanmaktadır (Koca, F., 2016:7). Bu gelişmeler doğrultusunda Ebu Bekir el-Bağdadi, siyasi eylemcilikten isyancılığa doğru yönelerek IŞİD liderliğine uzanan sürece ilerlemiştir (McCants, W., 2017)⁵².

---

⁵¹<https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/07/islamic-state-caliph-lauds-iraq-rebellion-20147512574517772.html>, 15.07.2019.

⁵²<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40292346>, 19.10.2019.

Irak'ın 2003 yılında ABD öncülüğündeki güçler tarafından işgal edilmesiyle Ebu Bekir el-Bağdadi siyasi yelpazesini oluşturmaya ve geliştirmeye başlamıştır. Bağdadi, bu işgalden birkaç ay sonra Ceyş Ehl el-Sünni ve el-Cemah adlı isyancı örgütün kurulmasında rol oynamıştır. Şubat 2004'te Bağdadi, ABD güçleri tarafından Felluce kentinde tutuklanarak Bucca Campı'nda tevkif merkezine götürülmüş ve burada on ay boyunca kalmıştır. Bu süre boyunca Bağdadi dini konulara yönelmiş, Cuma hutbesi okumuş, mahkûmlara namaz kıldırılmış ve onlara dersler vermiştir. Tevkif evlerinde Saddam'a sadık insanlarla cihatçılar karışık kalmaktaydı. Bu ortamda Bağdadi, rakip gruplar arasında faaliyet gösterme becerisi göstermiştir. Rakip gruplar arasında ittifaklar kurmuş ve Kasım 2004'te serbest bırakılmasından sonra bu gruplarla iletişimini devam ettirmiştir. Bu süre içerisinde Bağdadi, El Kaide'nin yerel ayağı olan, Ürdünlü Ebu Musab El-Zerkavi'nin başında olduğu Irak El Kaidesi'nin sözcüsü ile temas kurmuştur. Bağdadi'nin dini donanımından etkilenen sözcü, ultra muhafazakâr İslam'ın ilkelerine bağlı kalması koşuluyla Irak El Kaidesi'nin propagandasını yapması için onun Şam'a gitmesine onay vermiştir. Haziran 2006'da ABD hava saldırısında Zerkavi öldürülünce yerine Mısırlı Ebu Eyyüb El-Masri geldi. Ekim 2006'da Masri, Irak El Kaidesi'ni dağıtmış ve yerine Irak İslam Devleti örgütünü kurmuştur. Bu örgüt El Kaide'ye bağlılığını bildirmeye devam etmiştir. Gerek dini konulardaki bilgisi, gerekse örgüt içindeki farklı gruplar arasında diyalog kurulmasına katkıları sebebiyle Bağdadi, örgüt içerisinde hızla yükselmiştir. Önce örgüt bünyesinde Şeriat Komitesi'nin yöneticisi olmuş, sonra örgütün koordinasyon komitesine atanarak grubun Irak'taki komutanlarının iletişimini takip etmiştir. Örgütün kurucusunun ve emirinin Nisan 2010 yılında ölmeleri üzerine Şura Konseyi Ebu Bekir el-Bağdadi'yi yeni emir seçmiştir (McCants, W., 2017)⁵³.

2011 yılında Bağdadi, Suriye'deki iç çatışmalardan yararlanarak Suriye'deki kendi örgüt üyelerinden birine Suriye'de gizlice Irak İslam Devleti'nin bir kolunu kurmasını istemiştir. Bu örgüt sonra Nusra Cephesi ismiyle kamuoyu tarafından bilinecektir. Nusra Cephesi lideri Ebu Muhammed el- Colani'nin Suriye Devlet Başkanı Beşar Esad'a karşı savaşı ana akım Sunni muhaliflerle işbirliği yapmak istemesi üzerine el-Bağdadi ile el-Colani anlaşmazlığa düşmüştür. Bu anlaşmazlığın nedeni, el-Bağdadi'nin Esad ile savaşa

⁵³<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40292346>, 19.10.2019.

girmeden önce devlet kurarak daha sistemli bir örgüt oluşturmak istemesiydi. 2013 yılının baharında Bağdadi, Nusra Cephesi'nin Irak İslam Devleti'ne katıldığını açıklamış ve yeni örgütün adı IŞİD olmuştur (McCants, W., 2017)⁵⁴.

IŞİD lideri el-Bağdadi'nin dünyaya servis ettiği görüntülü ve sesli mesajlar bulunmaktadır. Bu mesajlardaki açıklamalar şunlardır:

“4 Temmuz 2014: Musul Ulu Cami’de toplanan kalabalığa hutbe veren el-Bağdadi, kendini İslam Devleti Halifesi ilan etti ve dünyadaki Müslümanların desteğini istedi.

13 Kasım 2014: Musul’daki konuşması sonrasında Bağdadi’nin ilk sesli mesajı, bir ABD bombardımanı sonrasında Musul’da öldüğü söylentileri üzerine geldi. IŞİD lideri bu söylentilere değinmedi fakat konuşmasının odağında bombardımanlar vardı: “Obama 1,500’den fazla askerin, ‘askeri danışmanlar’ adı altında (Irak’a) gönderilmesini buyurdu çünkü Haçlıların gece gündüz sürekli devam eden bombardımanları İslam Devleti’nin ilerleyişini önleyemediği gibi kararlılığını da zayıflatmadı.”

14 Mayıs 2015: Toprak kazanımlarının devam ettiği dönemde gelen mesajda Bağdadi, kitleleri İslam Devleti’ne hicret etmeye ve savaşa katılmaya çağırırdı: “Herhangi bir Müslüman’ın İslam Devleti’ne hicret etmemesi ve savaşa katılıp görevini yerine getirmemesi için hiçbir bahane yoktur. Sizleri ya burada ya da her neredesiniz silahlanıp mücadele etmeye çağırıyoruz. Bu İslam Devleti’nin savaşı değildir, bu tüm Müslümanların savaşıdır fakat savaşta başı İslam Devleti çekmektedir. Bu Müslümanlarınkâfirlere karşı savaşıdır.”

---

⁵⁴ A.g.e.

26 Aralık 2015: İslam Devleti'nin karşılaştığı baskı artar, askeri başarısızlıklar sıklaştıkça yeni bir sesli mesaj yayınlayan Bağdadi, kararlılık mesajı verdi: "Emin olun ki devletinizin durumu iyi ve Allah kullarını zafere ulaştıracaktır. Savaş ne kadar yoğunlaşırsa, devletimiz o kadar daha güçlü ve temiz hale gelmektedir."

2 Kasım 2016: Koalisyon güçleri, SDG ve Irak ordusuyla aynı anda savaşan IŞİD'in toprak kayıplarının arttığı dönemde gelen Bağdadi mesajında öne çıkan tema, savaşçılara yönelik cesaret ve dirayet ifadeleriydi. Irak ordusu 17 Ekim 2016'da Musul'a karşı geniş çaplı bir harekât başlatmıştı ve el-Bağdadi'nin amacı toprak kayıpları ve kaybedilen çarpışmalara karşı savaşçılara moral vermektir: "Geri çekilmeyin. Bulduğunuz mevziyi onurlu bir şekilde savunmak, utanç içinde geri çekilmekten bin kat kolaydır. Ninova halkı, özellikle de savaşçılar; düşmanlarınızla karşı karşıya geldiğinizde zayıflıklara kapılmamaya dikkat edin."

28 Eylül 2017: İslam Devleti'nin Suriye ve Irak'taki topraklarını büyük ölçüde kaybettiği dönemde, Bağdadi yaklaşık bir yıllık aradan sonra yeni bir sesli mesaj yayınladı. Bağdadi mesajında çatışmaların kaybedilmesi veya toprakların kontrolünün kaybedilmesinin kendilerini amaçlarından uzaklaştırmadığını vurguladı ve özellikle Batı devletlerinde yaşayan takipçilerine savaşı buldukları ülkelere taşıma çağrısı yaptı: "İslam Devleti'nin liderleri ve askerleri zafere giden yolun sabırdan ve kafirlere direnmekten geçtiğini biliyor. Ey Halifelğin askerleri, savaşın alevlerini düşmanlarınıza taşıyın. Onları her köşede kuşatın."

23 Ağustos 2018: Birkaç küçük bölge dışında, Suriye ve Irak'taki toprak egemenliğini neredeyse tamamen yitiren grubun lideri Bağdadi son açıklamasını bir adım ileri götürerek takipçilerine dirayetli olma çağrısı yaptı ve buldukları yerlerde eylemler gerçekleştirmelerini istedi: "Mücahitler için zaferin ya da yenilginin büyüklüğü bir şehrin, kasabanın

ele geçirilmesiyle, hava üstünlüğünün kimde olduğuyla, kimin kıtalararası ya da akıllı füzelerinin olduğuyla ölçülemez. Ey Halifeliğin askerleri, zorluklarla birlikte çıkış yolları ve ferahlık da gelir. Kanada, Avrupa ya da diğer yerlerde, Haçlıların topraklarında yaşayan yalnız kurtlar! Bir bıçak ya da kurşun veya bir bomba binlerce operasyona eşittir.”

29 Nisan 2019: 4 Temmuz 2014'ten sonra ilk defa IŞİD lideri el-Bağdadi'nin görüntüleri yayınlandı. Bir odada kurmaylarıyla konuşan el-Bağdadi, küresel gelişmelerden ve IŞİD'e dünyanın farklı yerlerinden gelen biatlardan bahsederek, “Artık mücadelemiz düşmanı yıpratma savaşıdır. Bilmelidirler ki cihad kıyamete kadar sürecektir.””(Eroğlu,D., 2019)⁵⁵.

Bu ifadelerde Haçlı vurgusu yapılarak hafızalardaki Haçlı-Hilal savaşı üzerinden Batı'ya karşı şiddet teşvik edilmektedir. Batı'ya ait tüm değerlere karşı savaş ilan ederken Batı'ya ait değerleri de taşıyan televizyon, akıllı telefon, sosyal medya gibi kapitalizmin ürünlerinin kullanılması İslam motivasyonlu terörizmin çelişkisini ortaya koymaktadır.

3.2. IŞİD'in Doğmasına Ve Gelişmesine Neden Olan Dış Dinamikler

Uluslararası sistemin çok boyutlu yapısından kaynaklı olarak IŞİD'in doğmasında ve gelişmesinde rolü olan birçok etken sayılabilir. Bu süreçte beş başat dış etken ön plana çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Suriye ve İran'ın El Kaide unsurlarını desteklemesidir (Khedery,A.:2014)⁵⁶. İkinci dış etken Obama'nın emriyle ABD askerlerinin Irak'tan çekilmesidir (Merry, R.,2014)⁵⁷. Üçüncü dış etken ise uluslararası sistemin çok kutuplu bir

⁵⁵<https://medyascope.tv/2019/09/19/isis-lideri-bagdadinin-yeni-ses-kaydi-turkiye-endiselenmeli-mi-dogu-eroglunun-analizi/>, 20.10.2019.

⁵⁶<http://www.theguardian.com/world/2014/aug/22/syria-iraq-incubators-isis-jihad>, 15.07.2019

⁵⁷<http://nationalinterest.org/feature/who-more-responsible-the-rise-isis-bush-or-obama-11296>, 15.07.2019

yapıya doğru evrilmesidir (Litovkin N.&Surkov N., 2014)⁵⁸. Dördüncü dış etken küreselleşme çağında medeniyetler çatışması düzleminde ortaya çıkan fundamentalist akımların hedeflediği evrensel ümmet anlayışıdır (Roy, O.,2004:308). Son olarak da kapitalizm kökenli üç gelişme olan El-Kaide'nin oluşumu, ABD'nin Irak müdahalesiyle başlayan Orta Doğu haritasını şekillendirmeye yönelik dış politikası ve kapitalizmin beslediği teknolojik gelişmelerin haberleşme ve medya ayağındaki rolü IŞİD'in doğmasında ve gelişmesinde önemli rol oynamıştır.

IŞİD'in doğmasında ve gelişmesindeki beş dış etkenden birincisi, ABD'nin Irak'ı işgali üzerine Suriye lideri Esad'ın ve İran'ın, El-Kaide yapısını Irak'ta ABD askerlerine karşı desteklemesidir. Özellikle 2005 yılından ABD'nin Irak'ı askeri anlamda işgalinin sona ermesine kadar geçen sürede Suriye ve İran El-Kaide'ye finansal ve askeri destekte bulunmuştur. Amerikalı General David Howell Petraeus ve diğer Amerikalı yetkililer Suriye lideri Esad'ı uyararak tutuşturduğu ateşin sonunda dönüp dolaşp gelip kendi evini yakacağını söylemiştir (Khedery,A.:2014)⁵⁹.

IŞİD'in doğmasında ve gelişmesindeki ikinci dış etken ise Obama'nın Ortadoğu'dan çekilmeyi hedefleyen dış politika izlemesidir. Bu politika doğrultusunda ABD askerleri Iraktan çekilmeye başlamıştır. Bu girişim Irak'ta otorite boşluğuna sebep olmuş ve IŞİD'in güçlenmesine zemin hazırlamıştır. Bu noktada Jean Jack Rousseau'nun "toplum sözleşmesi" yaklaşımının önemi ortaya çıkmaktadır. Toplum kendisini gerçekten koruyacağına inandığı, ortaya koyduğu kanunları uygulamaktan çekinmeyen oluşumu, IŞİD'i, devlet olarak kendi iradesinin üstüne koymuştur.Bu nedenle Obama izlediği dış politikadan dolayı çok eleştirilmiş ve Obama öncesi ABD başkanı Bush'un Ortadoğu stratejisinin IŞİD istilasını gibi hareketlere karşı başarılı olduğu gündeme gelmiştir (Merry, R.,2014)⁶⁰.

---

⁵⁸<http://rbth.com/international/2014/10/29/time-to-establish-a-new-world-order-says-putin-40973.html>, 15.07.2019

⁵⁹<http://www.theguardian.com/world/2014/aug/22/syria-iraq-incubators-isis-jihad>, 15.07.2019

⁶⁰<http://nationalinterest.org/feature/who-more-responsible-the-rise-isis-bush-or-obama-11296>, 15.07.2019

Üçüncü dış etken ise uluslararası sistemin çok kutuplu bir yapıya doğru evrilmesidir. Rusya lideri Putin, yeni bir dünya düzeni inşa etmek gerektiğini vurgulayarak ABD hegemonyasında bir dünya düzenine karşı olduğunu belirtmiştir (Litovkin N.&Surkov N., 2014)⁶¹. Kapitalist sistemde hızla gelişen Çin'in ve Putin liderliğinde askeri ve ekonomik açıdan toparlanan Rusya'nın, dünyaya demokrasi yayma hedefiyle perde gerisinden dünya siyasetinde köklü değişimler yapmak isteyen ABD ve Avrupa ülkelerine karşı dünya politikasında birlikte saf tutmaya başlamaları Suriye krizinde belirgin hale gelmiştir⁶². Batı dünyası Suriye lideri Esad'a karşı Suriyeli muhaliflerin ayaklanmasını desteklerken Rusya ve Çin Birleşmiş Milletler'deki görüşmelerde Esad'a destek vermiştir. Rusya, Esad rejimi kontrolündeki Lazkiye gibi çeşitli bölgelere askeri üs kurarak Esad'a olan desteğini masadan sahaya taşımıştır⁶³. Bu süreçte IŞİD tek hedef olmaktan, dikkati üzerine çekmekten kurtulmuş ve uluslararası sistemdeki güç mücadelesi süreciyle zaman kazanmıştır.

Dördüncü dış etken ise fundamentalist akımların hedeflediği evrensel ümmet anlayışına göre nerede gerçek İslam uygulanıyorsa orası Müslümanların evidir yaklaşımıdır. Bu bağlamda isminde de İslam vurgusu olan IŞİD, halifelik ilan ederek dünyadaki Müslüman nüfusu kendisine çeken bir devlet olmayı hedeflemiştir ve bunda da kayda değer başarı sağlamıştır⁶⁴.

Son dış etken olarak değerlendirilen kapitalizm tüm etkenlerin gelişmesinde dolaylı etkiye sahip olmakla birlikte üç temel açıdan IŞİD'in doğmasında ve gelişmesinde etkin olmuştur. Bunlardan birincisi El-Kaide'nin oluşumudur. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler

---

⁶¹http://rbth.com/international/2014/10/29/time_to_establish_a_new_world_order_says_putin_40973.html, 15.07.2019

⁶²<https://www.aydinlik.com.tr/lavrov-tek-kutuplu-dunya-duzeni-sona-erdi-dunya-eylul-2017>, 03.05.2019

⁶³<http://irdiplomacy.ir/en/news/1952194/russia-ready-for-multi-polar-international-system>, 03.05.2019

⁶⁴https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141007_isid_batili_musluman_kadin, 03.05.2019

Birliği'nin Afganistan işgali sonrası ABD tarafından El-Kaide desteklenmiştir. Kapitalizmin gelişimi ekseninde Batı ile Orta Doğu arasında kurulan temas radikal İslami terörizmi yükselterek politik bir silah haline getirmiştir. El-Kaide, IŞİD'in yapılanma ve politika üretme sürecinde başvurduğu bir kaynak olmuştur. Ayrıca IŞİD, El-Kaide'nin İslami terörizm ünüyle dünya ve bölge politikasındaki kazanımlarından yararlanmıştır (Çiftçi, A.,E.,B., 2017: 44-58).

Kapitalizmin IŞİD'in doğmasında ve gelişmesindeki ikinci önemli rolü ise Ortadoğu politikasını da şekillendiren bir başat aktör olarak ABD'nin dünya politikasındaki etkinliğidir. Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin yıkılarak kapitalist sistemin komünizm karşısında zafer ilan etmesi akabinde ABD Dünya siyasetinde hegemonya haline gelmiştir. ABD, Huntington'un da vurguladığı medeniyetler çatışması üzerinden yeni bir var oluş mücadelesi başlatarak haritaları yeniden çizmeye odaklı Ortadoğu politikası belirlemiştir (Huntington,2015: 23-51). Bu süreç Ortadoğu'nun diktatörlüğe dayalı otoriter rejimlerini hedef almıştır. Sanayileşerek toplumsal modernleşme dönüşümünü yaşamamış Ortadoğu toplumlarının demokrasi tecrübesine sahip olmaması otoriter rejimlerin boşluğunda radikal terör gruplarının çıkmasının önünü açmıştır. Irak'ta Saddam Hüseyin'in devrilmesi, Suriye'de Beşar Essad'ın Suriye genelinde hakimiyetini kaybetmesi IŞİD'in doğmasında ve gelişmesinde önemli tarihi süreçlerdir.

Kapitalizmin IŞİD'in doğmasında ve gelişmesindeki üçüncü etkisi ise teknolojik gelişmeler alanında görülmektedir. Gelişen teknolojinin ürünü medyanın ve internetin kullanılmasıyla IŞİD özellikle bölge dışından insan kazanmayı hedeflemiştir (BM Raporu,2014). Batılı ülkelerden yüzlerce genç kadın ve çocuk IŞİD'in sosyal medya kullanımı aracılığıyla Ortadoğu'ya İslamcı militanlara katılmak için gelmiştir (Gambino, L., 2014)⁶⁵.IŞİD'in sosyal medya kullanımı militan kazandırmada olduğu kadar ülkesel kontrol sağlamada da etkili olmuştur (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:277-292). İnternette yayınladığı görüntülerle düşmanlarını korkutma ve bölge halkını da sindirme siyasetini

---

⁶⁵<http://www.theguardian.com/world/2014/sep/29/schoolgirl-jihadis-female-islamists-leaving-home-join-isis-iraq-syria> ,15.07.2019.

izlemiştir (Kirdar,M.,J.,2011)⁶⁶. Bu açıdan ilk olarak Fransız İhtilali’nde görülen, devlet tarafından terörün bilinçli kullanımıyla; terör devleti uygulamasıyla benzerlik göstermektedir.

IŞİD’in kurulmasında Zerkavi üzerinden El-Kaide’nin rolü bu tez çalışmasında “IŞİD’in Tarihi ve Lideri” başlığı altındaki bölümde anlatılmaktadır. El-Kaide lideri Usame bin Laden 2010 yılında Şeyh Mahmut isimli bir arkadaşına mektup yazarak cihatçı ideolojinin geniş kitlelere yayılmasındaki önemini vurgulamıştır (Stalinsky S.& Sosnow R., 2014:25). El-Kaide lideri Eymen el-Zevahiri medyanın terör örgütleri açısından önemini vurgulamak için “Bu savaşın (El-Kaide’nin Batı dünyasına ve Batı’nın işbirlikçilerine karşı olan savaşı) yarından fazlasının medya alanında yürüdüğü” şeklinde bir ifadede bulunmuştur (Çiçek,O. 2017: 64). IŞİD’in El-Kaide’den farkı ise militanlarının çoğunun genç olmasının yanında internet ve bilgisayarla büyüyen ilk örgüt olmasıdır. IŞİD, merkezileşmiş ve çoklu kullanıcısı olan sosyal ağlar kullanarak daha fazla dijital ürün oluşturarak El-Kaide örgütünden farklı bir yöntem izlemektedir. IŞİD’in yayılmasını ve başarıya ulaşmasını kolaylaştıran etken ise mesajların sıklığı ve yoğunluğunun müdahaleyi güçleştirmesidir (United Nations Security Council, 2014: 12).

IŞİD, Mayıs 2014 tarihinde kurduğu “El-Hayat Medya Merkezi” aracılığı ile propagandasını geniş kitlelere yaymaya çalışmıştır. Batı kökenli militanların savaş çağrılarını içerikli videolar birden fazla dilde buradan dünyaya yayılmıştır. Ayrıca “Dabiq” isimli İngilizce dergide “insight into the Islamic State” isimli raporlar vasıtasıyla internet üzerinden IŞİD kendi propagandasını dünyaya servis etmiştir (Vice News, 2014b)⁶⁷. Bu derginin ilk sayısı 05.07.2014 günü yayınlanmıştır. Bu sayıda “Hilafetin Dönüşü” başlığı ile hilafetin ilanı ve anlamı ile ilgili açıklamalar yapılmış, kapağında ise tüm Orta Doğu coğrafyası görseli kullanılmıştır. Bu ilk sayı yirmi altı sayfadan oluşmakla birlikte dünya genelindeki Müslümanlara tebliğde bulunarak Müslümanları İslam devletinde yaşamaya davet etmiştir. Bu sayıda, Esad rejiminin mezhepsel politikaları sonucu ezilen Sünni halkın

---

⁶⁶<https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158>, 15.07.2019.

⁶⁷https://news.vice.com/en_us/article/mbwk83/isis-has-a-really-slick-and-sophisticated-media-department, 15.07.2019.

yaşadığı zorluklara değinilmiş ve Batılı devletler doğrudan düşman ilan edilmiştir. İstanbul, Konstantinapolis olarak tanımlanmış ve yeniden fethi için çokça beyana yer verilmiştir. Dergi adını Halep'in kuzeyinde bulunan bir yerleşim yerinden almıştır. Bu yerin IŞİD'e göre önemi, kıyamet vaktinde Müslümanlar ile kâfirler arasında savaşın burada yapılacağına inanmalarındır. Derginin ikinci sayısı 27.07.2014 günü "Tufan" başlığı ile yayınlanmıştır. Kapak resminde Nuh peygamberin görseline yer verilmiş, "Ya İslam Devleti ya da Tufan" başlığı altındaki makaleler aracılığıyla taraf olmayan bertaraf olur tehdidinde bulunulmuştur. Bu sayıda öne çıkan konulardan bir diğeri de Türkiye'nin "Seküler İslamcı" olarak değerlendirilmesidir. Derginin üçüncü sayısı 29.08.2014 günü çıkarılmıştır. Kapak resminde "Hicret Çağrısı" başlığı altında kamyonet arkasında yolculuk yapan militanların görseli kullanılmıştır. Derginin bu sayısında IŞİD, dünyadaki Müslümanları Irak ve Suriye topraklarında yaşamaya ve hilafete katılmaya teşvik etmiştir. Derginin dördüncü sayısı 12.10.2014 tarihinde yayınlanmıştır. Bu sayı "Başarısız Haçlı Seferleri" başlığıyla yayınlanarak tarihteki haçlı-hilâl mücadelesi üzerinden IŞİD, kendi mücadelesine kutsallık yüklemeye çalışmıştır. Ayrıca diğer sayılarda olduğu gibi bu sayıda da infaz edilen kurbanların bilgilerini paylaşmıştır. Derginin beşinci sayısı 21.11.2014 tarihinde yayınlanmıştır. "Kalıcı ve Genişleyen" başlığı altında Mekke şehrindeki Kâbe görseline yer verilmiş ve sözde İslam devletinin hâkimiyet alanının Yemen, Libya, Sina ve Arap yarımadasına genişlediği ifade edilmiştir. Ocak 2015 içerisinde derginin altıncı sayısı yayınlanmıştır. Bu yayında Afganistan ve Pakistan arasında kalan dağlık Veziristan bölgesindeki El Kaide militanlarının IŞİD'e biat ettikleri iddia edilmiştir. Avustralya'nın Sidney kentinde bir kafede gerçekleştirilen eylem üstlenilmiştir. Her sayıda olduğu gibi bu sayıda da İsrail Başbakanı Benjamin Netanyahu ve Amerikan Savunma Bakanı Chuck Hagel düşman olarak gösterilmiştir. Derginin yedinci sayısı 12.02.2015 tarihinde yayınlanmıştır. Bu sayının kapağında Fransızca "Hepimiz Charlie'yiz" pankartı tutan Müslüman görseline yer verilerek Müslümanların radikal olmayanları ikiyüzlülükle ve Batıya tutsaklıkla suçlanmıştır. İslam'ın pasifizm dini değil kılıç dini olduğu vurgulanmıştır. Yirmi bir kişilik Kıpti grup ve Japon rehinelerin infaz görüntülerine yer verilmiştir. Derginin sekizinci sayısı 30.03.2015 tarihinde "Afrika Yalnız Şeriat Kurallarına Sahip Olacak" kapak başlığı ile yayınlanmıştır. Bu sayıda Danimarka'da gerçekleşen eylem hakkında bilgilendirme yapılmıştır. Suriye El Kaidesi, Şam yönetimi ve bu yönetime

muhafif olan Özgür Suriye Ordusu IŞİD tarafından mürted gruplar olarak ilan edilmiştir. Ayrıca “Kaçak Ulusun Mirasını Silme” başlığı altında IŞİD, Musul’daki arkeoloji müzesinde yapmış olduğu yıkıcı faaliyetleri yayınlamıştır. Derginin dokuzuncu sayısı 21.05.2015 tarihinde yayınlanmıştır. 79 sayfadan olmakla birlikte “Onlar Tuzak Kurar Allah’ta Tuzak Kurar” başlığına sahiptir. Bu sayıda Osmanlı’nın son dönemlerindeki Türkçü politikalarının Arap ayaklanmalarına neden olduğu ifade edilmiş ve Türkiye düşman olarak vurgulanmıştır. İki yıl içinde on beş sayı yayınlayan dergi genel olarak IŞİD’in Batı düşmanlığını ve kendisine biat etmeyen gruplara yönelik mürted tanımlamasını ve dinsizlik suçlamalarını, yaptığı infazları ve Müslümanları sözde hilafete davet eden açıklamalarını içermektedir (Çiçek, O., 2017:74-78).

Örgüt akıllı telefon uygulamalarını yaygın olarak kullanmıştır(Lister, 2014a)⁶⁸. Bu teknolojik vasıtalar aracılığıyla IŞİD terör örgütü, 2014 yılında Avrupa ve Amerika genelinden yaklaşık 3000 kişiyi ikna ederek Suriye topraklarına getirmeyi başarmıştır (Byman D.& Shapiro J, 2014)⁶⁹.

Askeri iletişim alanında ise IŞİD, Irak ordusundan ele geçirdiği ABD menşeli telsizlere sahiptir (The Washington Post, 2014a). Ayrıca gizliliği muhafaza etmek için örgütün kurye hizmeti kullandığı tahmin edilmektedir.

3.3. IŞİD’in Doğmasına Ve Gelişmesine Neden Olan İç Dinamikler

IŞİD’in doğmasına ve gelişmesine neden olan iç dinamikler incelendiğinde üç başat etken karşımıza çıkmaktadır. Bunlardan birincisi, Irak’taki Sunni nüfusun ABD’nin Şii öncelikli politikalarından dolayı hoşnutsuz olmasıdır. İkinci başat etken, IŞİD savaşçıların ve komutanlarının askeri savaş alanında tecrübeye sahip olmasıdır. Üçüncü etken, Suriye’nin doğal kaynaklarının IŞİD tarafından ele geçirilip maddi kazanç sağlanmasıdır (Pape R.&Morell S., 2015)⁷⁰.

---

⁶⁸<https://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isis-numbers/index.html>, 15.07.2019.

⁶⁹<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Be-Afraid-web.pdf>, 19.10.2019.

⁷⁰<http://blog.oup.com/2015/01/reasons-isis-islamic-state-success/>, 15.07.2019.

IŞİD'in doğmasında ve gelişmesindeki birinci iç etken Sunni-Şii odaklı mezhepsel çatışmalardır ve tam olarak toprak kazanmak ve yerel destek almak için Irak'taki Sunni nüfusun marjinalleşmesi olarak tanımlanabilir. Bölgesel iç dinamik olarak değerlendirilen bu homojen toplumsal yapıdan beslenen politik çatışmaların şekillenmesinde dış etken olan ABD'nin Irak işgali sonrası bölgedeki politik uygulamaları da etkili olmuştur. Robert Pape ve Sarah Morell (2015)⁷¹'a göre Saddam döneminden sonra Irak'ta değişen güç dengelerinin baskın güçlerin politik tercihlerine etkisi olmuştur. Şii ağırlıklı hükümet Sunni nüfus tarafından kabul edilmemiştir. ABD'nin Irak işgalinin ilk dönemlerinde ABD, IŞİD'e karşı bir güç unsuru olarak Sahva Konseyleri'ni oluşturarak ve Şii aşiretlerin desteğini alarak IŞİD'in güç kaybetmesine neden olmuştur (Gause,2010)⁷². ABD'nin Irak'tan çekilmesi ile dengeler değişmiştir. Irak'taki Şii hükümet lideri Maliki Sahva Konseyi'nden ve Sünniler üzerinden desteğini çekmiştir (Lister,2014: 10). Maliki'nin kurmaya çalıştığı otorite çabası bölgede mezhepsel çatışmaları gün yüzüne çıkarmıştır (CFR,2014)⁷³. "Bölgedeki kaos ortamı, yönetim zafiyeti, mezhepsel çatışmaların her geçen gün daha da artması, yöneticilerin kutuplaştırıcı politikaları hoşnutsuz ve işsiz Irak Ordusu'nun profesyonel askerlerinin radikal cihadî militanlara evrilmesine neden olmuş ve IŞİD onların bu sosyo-psikolojik durumlarından istifade etmiştir." (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:280).

IŞİD'in doğmasındaki ve gelişmesindeki ikinci iç etken olan IŞİD savaşçılarının tecrübeli olması sahada hareket alanını genişletmesi dolayısıyla IŞİD'in politik hamlelerini daha iddialı hale getirmiştir. IŞİD ordusuna katılan insanların Saddam'ın özel kuvvetlerinden savaş stratejisini ve bölgeyi iyi bilen savaşçılar olması ve IŞİD komutanlarının Saddam'ın ordusunun bazı önemli komutanlarını da içermesi IŞİD'in komuta kademesinin ne kadar güçlü ve organize olduğunu göstermiş, Saddam'ın hayaletinin bölgede intikam aldığı izlenimi yaratmıştır (Hall, J., 2015)⁷⁴.

---

⁷¹ A.g.e.

⁷²<https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158>, 15.07.2019.

⁷³www.cfr.com: <https://www.cfr.org/backgrounder/islamic-state>, 15.07.2019.

⁷⁴<http://www.dailymail.co.uk/news/article-3028529/Saddam-Hussein-s-revenge-grave-ISIS-s-land-grab-Middle-East-orchestrated-former-Iraqi-dictator-s-generals.html>, 15.07.2019.

İslam dininin tarihsel geçmişinden beslenen mezhep çatışmaları IŞİD zamanında da bölgede artarak radikalleşme sürecini güçlendirmiştir. Mezhepsel çatışmaların şiddetlenmesinde 2003 sonrası ABD tarafından Irak'ta kurulan "Geçici Koalisyon Otoritesi" (GKO) tarafından üretilen politikaların da etkisi olmuştur. En üst dört rütbeye sahip Irak ordusu askerlerinin hiçbir devlet işinde çalıştırılmayacağına dair GKO'nun "1 nolu" kararı bu politikalardan biridir. Bu karar yaklaşık 30 bin profesyonel askeri kapsamaktadır. GKO'nun çıkardığı ikinci karar ise tüm Irak ordusunun, özel kuvvet birliklerinin, istihbarat servisinin terhis edilmesi yönündeydi. Tüm bu kararlar neticesinde sayıları 300000'i bulan kırgın, işsiz, çaresiz askerin militana dönüşmesinin önü açılmaktaydı (Gause, 2010)⁷⁵. Örneğin eski Irak ordusunda albay rütbesindeki Haji Bakr IŞİD'e katılarak El-Bağdadi'nin yakın danışmanı pozisyonunda faaliyet sürdürmüştür. Baasçı eski asker Abu Ahmad al-Alwani, IŞİD askeri konsey üyesi olarak örgüte katılmıştır. Irak ordusunun önde gelen generallerinden biri olan Abu Muslim al-Turkmani ve Irak ordusunda albay rütbesiyle görev yapan Abu Ayman al-İraqi IŞİD saflarına katılmış önemli isimlerdir(Hall, John, 2015)⁷⁶.

Üçüncü iç etken olarak, Suriye'nin doğal kaynaklarının ciddi bir kısmının IŞİD tarafından ele geçirilmesi IŞİD'in operasyonlarını finanse etmesinde ve vaat ettiği toplumsal yaşamı inşa etme sürecinde katkı sağlamıştır (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:277-292). Suriye'nin petrol yataklarının %60'ını kapsayan Al Omar, Tanak, Shadadi petrol alanları IŞİD'in kontrolü altına alınmıştı ve ABD Hazine Dairesi'ne göre bu kaynaklardan IŞİD'in günlük geliri bir milyon dolar civarındaydı(Pape R.&Morell S., 2015)⁷⁷. Rakka'dan Musul'a uzanan geniş bir alanda kontrolü sağlamayı başaran IŞİD'in ganimet, haraç, bağış, kaçakçılık, antika eser satışı, vergi, adam kaçırma, fidye, kadın ticareti ve petrol temel ekonomik kaynaklarıydı ve Iraklı yetkililere göre 2013 yılında IŞİD'in sadece Musul'dan

---

⁷⁵http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/141/2.pdf, 15.07.2019.

⁷⁶<https://www.dailymail.co.uk/news/article-3028529/Saddam-Hussein-s-revenge-grave-ISIS-s-land-grab-Middle-East-orchestrated-former-Iraqi-dictator-s-generals.html>, 15.07.2019.

⁷⁷<http://blog.oup.com/2015/01/reasons-isis-islamic-state-success/>, 15.07.2019.

sağladığı gelir aylık sekiz milyon dolara ulaşmıştı (Qarawee,H.,A.,2013)⁷⁸.IŞİD kontrol ettiği bölgelerde bulunan halka sağlık hizmeti, fakirlere ekmek ve yemek dağıtılması hizmeti, dini eğitim hizmeti gibi sosyal devlet anlayışıyla paralel hizmetleri ücretsiz olarak sunmuştur (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:281). Örgütün, devlet kurmak için halkın rızasını kazanması gerektiği bilincinin bu düzenin kurulması üzerinde etkisi olduğu bir gerçektir (Friedland, F., E., 2015)⁷⁹. Felluce’de yaşayan Sunni Müslümanlarla yapılan röportajlarda IŞİD’in Irak Devleti’ne göre daha iyi sosyal ve sağlık imkânları sağladığı tespit edilmiştir (Foreignpolicy, 2014)⁸⁰.

IŞİD’in diğer gelir kaynağı ise haraçtır. Yapılan bir değerlendirmeye göre haraç gelirinin toplam gelir içindeki payı %10 seviyesini bulmuştur (UN Report, 2014)⁸¹. Buna ilaveten şeriatın gereği olarak IŞİD, Müslüman olmayanlardan cizye toplamıştır. El Bağdadi tarafından da onaylanan gayrimüslimlerle 23 Ocak2014 tarihinde yaptığı anlaşma ile IŞİD, vergi ödeyen Hıristiyanlara dokunmadıklarını belirtmiştir (Vice News, 2014a)⁸². Diğer taraftan antik eser kaçakçılığı da IŞİD’e kayda değer ekonomik kazanım sunmuştur. El-Nabuk kentini ele geçirdikten sonra IŞİD, 8000 yıllık tarihi eserlerin satışından 36 milyon dolar kazanmıştır (The Guardian, 2014b)⁸³.IŞİD’in başka gelir kaynağı ise başta Körfez ülkeleri olmak üzere toplanan bireysel bağışlardır (The Telegraph, 2014)⁸⁴.

---

⁷⁸<http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/al-qaeda-mosul-iraq-sunnis-minorities.html#>, 15.07.2019.

⁷⁹<https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158>, 15.07.2019.

⁸⁰<https://foreignpolicy.com/2014/09/12/the-blood-brothers-of-anbar/>, 15.07.2019.

⁸¹https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815, 15.07.2019.

⁸²https://news.vice.com/en_us/article/3kwgqj/the-islamic-state-full-length, 15.07.2019.

⁸³<https://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power>, 15.07.2019.

⁸⁴<https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html>, 15.07.2019.

Kaynak: TRTHABER⁸⁵

Harita 3.1. İŞİD'in 2014 yılında kontrol ettiği petrol sahaları

3.4. İŞİD'in 2019 Yılındaki Siyasi Durumu

İŞİD çok kısa sürede politik ve askeri yönden ilerleme göstermiş; Irak ve Suriye' de ele geçirdiği topraklar üzerinde devlet kurma yoluna gitmiştir. Kısa zamanda kazandığı bu başarısını dünya siyasetinde meşru zemine yerleştirecek siyaset üretimiyle taçlandıramamasının, İŞİD'in kazanımlarının hızla kaybedilmesinde etken olduğu söylenebilir. Devlet olduğunu iddia etmesiyle birlikte insanlık suçlarına, katliamlara son vermemesine Batı ülkelerinde yaptığı terör saldırılarının eklenmesi İŞİD'e karşı dünya çapında bir tepkinin yükselmesine neden olmuştur. Hz. Muhammed'in karikatürünün yapılarak İslam dinini aşağılama belirtisi gösterilmesi üzerine İŞİD, 7 Ocak 2015 tarihinde

⁸⁵<https://www.trthaber.com/haber/dunya/isid-enerji-depoluyor-134652.html>,04.05.2019.

Charlie Hebdo saldırısıyla⁸⁶ İslam'ın gerçek koruyucusu olduğuna yönelik algı oluşturup dünya çapında Müslüman nüfusun sempatisini kazanmaya ve militan desteğini arttırmayı hedeflemiştir. Ancak bu saldırı, IŞİD'e yönelik koalisyon oluşturularak askeri anlamda etkin bir şekilde harekete geçilmesinde katalizör görevi görmüştür. ABD öncülüğünde Ağustos 2015 tarihinde kurulan koalisyon 15 ülkeden oluşmakla birlikte Irak ve Suriye'de IŞİD'e hava saldırıları düzenlemiş, IŞİD'e karşı savaşan gruplara askeri danışmanlık ve insani yardım sağlamıştır⁸⁷. 24 Ağustos 2016 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Devleti, "Fırat Kalkanı" adıyla IŞİD'e karşı karadan operasyon başlatmış ve El Bâb bölgesinin alınmasıyla 29 Mart 2017 tarihinde operasyon sonlandırılmış, IŞİD militan bakımından büyük kayıplar vermiştir. Diğer taraftan Esad rejimi de Rus uçaklarının yardımıyla⁸⁸ IŞİD'e büyük darbe vurmuş ve Esad güçleri IŞİD'in elinden topraklarının büyük bölümünü geri kazanmıştır. Bu gelişmelerden sonra IŞİD yer altına çekilmiştir ve küresel ölçekte eylemlerine devam etmektedir.

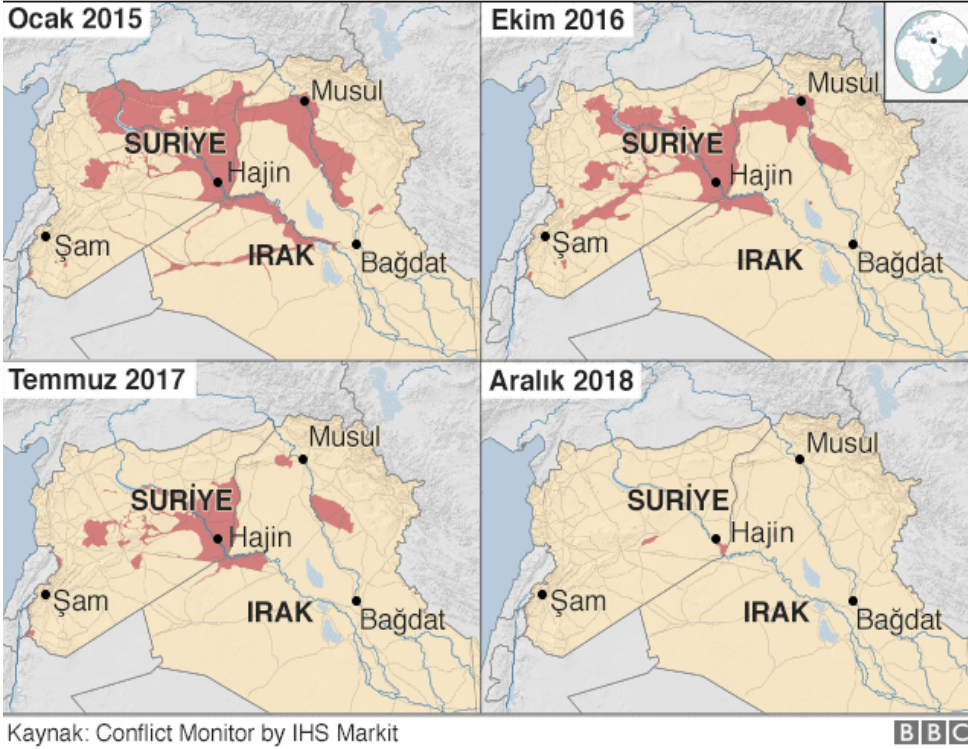
---

⁸⁶<http://www.aljazeera.com.tr/haber/charlie-hebdo-saldirisi-bilinenler-bilinmeyenler>,04.05.2019.

⁸⁷<https://www.stratejikortak.com/2016/02/iside-kars-koalisyonda-hangi-ulkeler-var.html>,04.05.2019.

⁸⁸https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/10/151002_rusya_operasyon_suresi, 05.05.2019.

İŞİD'in işgal ettiği topraklar nasıl geri alındı?

Harita 3.2. 2015-2018 yıllarında İŞİD'in toprak kayıpları⁸⁹

3.5. İŞİD Terör Örgütü'nün Kurulması ve Gelişimi Sürecinde Kapitalizmin Rolü

İŞİD terör örgütünün kurulma süreci üzerine yapılan akademik araştırmalar örgütün kuruluş sürecini SSCB'nin Afganistan'a müdahalesi sonucunda bölgesel ölçekte filizlenen El Kaide direniş örgütünün ortaya çıkarılmasından itibaren başlatmaktadır. Fatma Bozan'ın "İslam Dünyasındaki Radikal Örgütler Üzerine Bir Değerlendirme; İŞİD Örneği" isimli Yüksek Lisans Tezi'nde ve Sarkan Salman Abubaker'ın "Hilafetten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: İŞİD" isimli makalesinde İŞİD'in temellerinin SSCB'nin Afganistan'a işgal yıllarına uzandığı yaklaşımı ortak bir değerlendirme olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu tez çalışmasında ise bu ortak değerlendirmeler anlatılmakla birlikte İŞİD'in kurulması sürecini oluşturan dinamiklerin asıl kaynağının kapitalizm olduğu iddiası farklı

⁸⁹<https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-46632422>, 03.05.2019

perspektifler üzerinden savunulmaktadır. Bu yaklaşım yedi başat faktörden beslenmektedir. Birinci başat etken kapitalizmin tarihi süreçte İslamofobiyi besleyen oryantalist yaklaşımı ortaya çıkarmasıdır. Böylece Batı'nın İslam'ın değerlerine karşı oluşan muhalif bakışı, Batı'nın İslam coğrafyasına yönelik yıkıcı siyaset üretme mekanizmaları üzerinde etkili olmaktadır (Said,E.,1984:40,41). Bu yaklaşımın tarihi kökeni çok eskiye dayanmaktadır. 720 yılında Kudüs'te inzivaya çekilen Yuhanna ed-Dımeşki'nin eserinde İslam dininden "İsmailoğullarının sapıklığı" şeklinde bahsederek İslam'ı yeni bir vahiy değil, Hıristiyanlığın içerisinde çıkmış sapkın bir mezhep olarak görmektedir. Batı'nın Gazali'si olarak görülen St. Thomas Aquinas, "Muhammed Eski ve Yeni Ahitteki ifadeleri almış ve kendisine mâl etmiştir." görüşünü ortaya koymuştur. Martin Luther'in İslam'ı "deccalin hizmetindeki şiddet hareketi" olarak tanımlaması İslamofobinin felsefi kökenlerinin oluşturulması bakımından önem taşımaktadır (Çetinkaya, B.A., 2012:44-68).

İkinci başat etken kapitalizmin komünizm ile olan mücadelesini tüm siyasetin üstünde görmesidir. "ABD, II. Dünya Savaşı'ndan, Berlin Duvarı'nın yıkılışına kadar SSCB ve komünizmle mücadele söylemi üzerinden bir güvenlik politikası izlemiştir."(Akçay, E., 2013:17). Bu nedenle SSCB'nin Afganistan'a müdahalesine karşı El Kaide örgütü ABD'nin de onayıyla kurulup desteklenmiştir (Rapoport,D.,2004: 62). IŞİD terör örgütünün kurulma sürecinde ve motivasyonunda El Kaide önemli bir etkiye sahiptir.

Üçüncü başat etken kapitalizm ile ortaya çıkan refah devleti anlayışıdır. Kapitalist ekonomilerde görülen sanayileşme süreciyle ortaya çıkan eşitsizlik ve güvensizlik gibi çok yönlü sorunlara karşı devletin müdahale girişimi çerçevesinde refah devleti uygulamaları şekillenmiştir. Şahıslara ve ailelere asgari bir gelir güvencesi vermek, sosyal güvenlik imkânı sağlamak, toplumsal konumuna bakmadan tüm yurttaşlara eğitim, sağlık, barınma olanakları sunmak refah devletin temel uygulamalarıdır (Şenkal, A., 2005:276). Refah devlet yaklaşımının IŞİD'in ortaya çıkmasında ve gelişmesinde iki önemli etkisi vardır. Birinci etkisi, kapitalizme tepki olarak yükselen komünist akıma karşılık toplumsal yapının mutluluğunu öne alan refah devlet yaklaşımının dış politikanın şekillenmesi üzerindeki etkisidir. Bu bağlamda komünist tehlikenin bertaraf edilmesi sonrası ABD'de kapitalizmin ehlileştirilmemesi ekseninde ortaya çıkan, Orta Doğu coğrafyasının haritasını değiştirmeye yöneliksiyasetIŞİD gibi radikal örgütlerin filizlenmesini sağlamaktadır. Sanayi devrimi

sonrası petrol ve ham madde ihtiyacının karşılanması amacıyla Batılı devletlerin uyguladığı emperyalist politikalar dünya tarihinin en kanlı savaşları olan iki dünya savaşına sebep olmuştur. Kapitalizme protesto olarak ortaya çıkan komünist akımlar, Latin Amerika'da ABD destekli darbeler ile durdurulmuştur (Sağiroğlu,A.,2016: 50). Avrupa'da ise eğitim ve sağlık alanlarını kapsayan sosyal devlet uygulamaları komünist akımların yayılmasını önlemiştir (Durdu, Z., 2009: 49). ABD, uzak coğrafyalardaki bu önleyici politikalar aracılığıyla kendi yapısında vahşi kapitalizmin doğasına ait dinamikleri devam ettirebilmiştir. Eski ABD başkanı Obama'nın Obamacare⁹⁰ isimli sağlık alanındaki reform hareketi gibi sosyal devlet anlayışına yönelik siyasi adımların ABD siyasetinde itibar görmemesi buna örnektir. SSCB'nin yıkılmasının ardından ABD'nin Büyük Orta Doğu projesi ismiyle dış politikada radikal hedefler üretmesinde ve bunun sonucu yaşanan Irak müdahalesi gibi süreçlerde, ABD'nin ehlileşmemiş kapitalist sisteminin etkisi görülmektedir. Böylece El Kaide ve El Kaide'nin türevlerinden olan IŞİD gibi radikal İslam hareketleri filizlenmekte ve bu hareketlerle ABD'nin sıcak teması korunmaktadır.

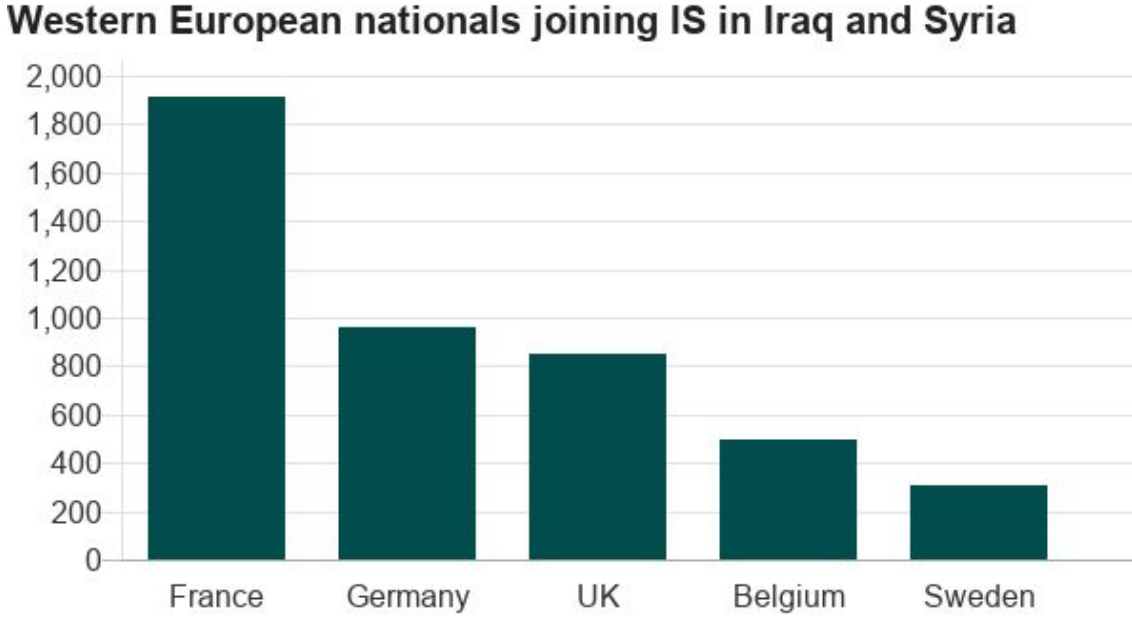
IŞİD'in gelişim sürecinde refah devlet uygulamasının ikinci etkisi Avrupa'da refah devlet politikalarının terk edilmeye başlanması sonucu süreç içerisinde ortaya çıkan ekonomi temelli sorunların IŞİD' e Avrupa'dan militan desteği sağlamasıdır. 20. Yüzyılda gelişmiş Batı tipi toplumlarda kapitalizmin evriminin sonucu olarak uygulanmış bir devlet formu olan sosyal refah devleti, kapitalizmin zorlamaları ve komünist tehdidin bertaraf edilmesi sebepleriyle terk edilmeye başlanmıştır (Durdu, Z., 2009: 48). Keynes'in 1929 Dünya Ekonomik Buhranı sonrası analizleri ve sunduğu öneriler devleti ekonomide güçlü bir organ haline getirmekle beraber işçi isyanları gibi kapitalizme karşı yükselme ihtimali olan huzursuzlukları ve komünist tehdidi bertaraf etme amaçlarını taşımaktaydı (Durdu,Z., 2009: 48,49). 1945-1975 yılları arası refah devletinin altın çağı, refah dönemidir ve bu dönemde sosyal sigortalara ek olarak gelirin devamlılığını sağlama, yaşam standartlarını yükseltme hedeflenmiştir (Durdu, Z., 2009:42).İkinci Dünya Savaşı'nda Hitler'i yenmek için SSCB'nin Avrupa içlerine kadar gelmesi Avrupa'da komünizme yönelik sempati

---

⁹⁰ Bu düzenleme, ebeveynler üzerinden sağlık sigortasından yararlanma yaşının 19'dan 26 yaşa çekilmesini ve mevcut hastalıkları olan kişilerin sağlık sigortası kapsamına alınmasını kapsamaktadır (Yıldız, M., E., 2019: 56).

uyandırmıştır. Bu gelişmeyle paralel olarak sosyal refah devletinin yükselişinin İkinci Dünya Savaşı'nın yıkıntılarında sonra başlaması sosyal refah devleti ve komünizm arasındaki ilişkiyi açıklamaktadır. Dünya ekonomisinin rekabetçi doğası, kapitalizmin kaçınılmaz krizleri, uluslar üstü büyük şirketlerin ekonomilerde etkinliğini arttırması, Avrupa'da sosyal refah harcamalarının devlete olan maliyetinin artması nedeniyle ABD ile rekabet edilemeyeceği yaklaşımının doğması 1980'lerde sosyal refah devleti uygulamalarının büyük oranda terk edilmesine yol açmıştır (Durdu, Z., 2009:49). Zaman içinde artan yoksulluk, ekonomik eşitsizlik doğrudan şiddete yol açmamakla birlikte bu olumsuzlukların yol açtığı psikolojik etmenlerin şiddet suçları ile ilişkisi söz konusudur. Şizofreni hastalarında görülen şiddet ve suç eğilimini etkileyen etkenlerin incelenmesi sonucunda bu eğilimlerin sosyoekonomik etmenlerle bağlantısı saptanmıştır. Psikiyatrik olan veya olmayan olgularda cinsiyet, iş durumu, düşük öğrenim düzeyi, düşük sosyoekonomik düzey gibi etmenlerin suç işleme ihtimalini yükseltmesi üzerine birçok çalışma vardır (Öncü, F., Sercan, M., Ger, C., Bilici, R., Ural, C., Uygur, N., 2007: 5). Sosyal güvence ve gelir açısından yapılan araştırmalarda suç işlemiş grubun %48.6'sının, yani yarısına yakınının, sosyal güvencesinin olmadığı tespit edilmiştir. Başka çalışmalarda ise suç işleyenlerin %62'sinin herhangi bir gelirin olmadığı, yineleyici suçu olanların sosyal güvencelerinin olmadığı görülmüştür (Öncü, F., Sercan, M., Ger, C., Bilici, R., Ural, C., Uygur, N., 2007: 10). Bu bilgiler ışığında sosyal refah devleti uygulamalarından uzaklaşılmasıyla birlikte Avrupa'da suç işleme eğiliminin artması söz konusudur. Bu sebeplerle IŞİD'in sosyal medya ve internet üzerinden yaptığı çalışmalarda Avrupa ülkelerinden kendisine militan kazanması kolaylaşmıştır. Diğer sayfadaki Grafik 3.1.'de sırasıyla Fransa, Almanya ve İngiltere'den IŞİD terör örgütüne yüksek sayıda militan akışının olduğu gözlenmektedir.

Grafik 3.1. Avrupa Ülkelerinden IŞİD'e Katılan Militan Sayısı

Source: International Centre for the Study of Radicalisation

BBC

91

Dördüncü başat etken modernleşmedir. Kapitalizm sanayileşmeyi sağlayarak toplum üzerinde kültürel açıdan geliştirici etki yaratmıştır. İslam coğrafyasında kapitalizmin doğmasını ve gelişmesini sağlayan dinamiklerin yokluğunda sanayi devrimi gerçekleşmemiş ve tarihsel süreç içerisinde toplumun modernleşme süreci başlatılamamıştır (Emekler, B., Ergül, N., 2010: 62). Bu sebeple radikal İslam 600'lü yıllara ait kültürel değerleri değişime kapalı olarak Batı'nın modern yaklaşımına karşı savunmaktadır. Bu eğilim radikal İslam'ın terörizme başvurmasında motivasyon etkisine sahiptir (Özerkmen, 2004:260). IŞİD lideri el-Bağdadi'nin dünyaya yayımladığı söylemlerinde ve IŞİD'in Dabiq isimli dergisinde bu motivasyonun izleri açık olarak görülmektedir.

Beşinci başat etken olarak modern kapitalizmin serbest piyasa ekonomisi prensibindeki rekabet ortamının teknolojik gelişmeler için zemin hazırlamasıdır. İnternet,

⁹¹<https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47286935>, 25.10.2019.

bilgisayar ve sosyal medya aracılığıyla IŞİD gibi örgütler bilgi akışını sağlayarak eylemlerini dünyaya servis edebilmekte ve farklı coğrafyalardan militan desteği sağlamaktadır (Şenol,D&Erdem, S.&Erdem,E.,2016:277-292).

Altıncı başat etken olarak kapitalizm, doğasında olan ekonomik krizler aracılığı ile tarihsel süreçte radikal İslam'ın önünü açmıştır. 1973 Petrol Krizi dünya ekonomisini krize sürükleyerek yoksul ve işsiz kitleler üzerinden İran İslam Devrimi için zemin hazırlamıştır (Roy, O., 1992: 225). Böylece Suriye'den ve Irak'tan kazandığı topraklarla bölgede başat aktörlerden olan IŞİD liderinin, radikal İslam içerikli çağrılar aracılığıyla yakın bölgelerden militan temini imkânı olmuştur. Ayrıca Saddam sonrası siyasi yapılanmada; Şii nüfus üzerinden İran'ın Irak iç siyasetine müdahalesi söz konusudur. Kapitalist sistemdeki ekonomik krizler ve sistem genelinde artan işsizlik gibi ekonomik sorunlar yeni nesilleri İslami değerlere yönelterek küresel bir ağa sahip radikal İslam örgütlerini beslemektedir (Özerkmen,N,2004:257). Ekonomik sıkıntıların olduğu, yapısal dönüşümü gerçekleştirememiş ülkelerden IŞİD'e militan akışı olmuştur. Bu kapsamda Irak'taki siyasi gelişmelerin oluşturduğu ekonomik sıkıntılar IŞİD'e militan kazandırmıştır. Özellikle 2003 sonrası ABD tarafından Irak'ta kurulan "Geçici Koalisyon Otoritesi" (GKO) tarafından alınan kararlar bu hususta önem taşımaktadır. En üst dört rütbeye sahip Irak ordusu askerlerinin hiçbir devlet işinde çalıştırılmayacağına dair GKO'nun "1 nolu" kararı konuyla alakalıdır. Bu karar hemen hemen 30 bin profesyonel askeri ilgilendirmekteydi ve GKO'nun çıkardığı ikinci karar ise tüm Irak ordusunun, özel kuvvet birliklerinin, istihbarat servisinin terhis edilmesine yol açmıştır. Tüm bu kararlar neticesinde sayıları 300000'i bulan kırgın, işsiz, çaresiz askerin IŞİD militanına dönüşmesinin önü açılmıştır (Gause, 2010)⁹².

Yedinci başat etken ise kapitalizmin gelişimi sonucu teknolojik yenilikler ekseninde ortaya çıkan küreselleşme çağıdır (Kim,M.,1997: 239-377). Küreselleşme çağını oluşturan ve besleyen temel dinamik olarak teknolojik gelişmeler, ulusal kimliklerin aşınması ve fiziki engellerin ortadan kalkması sürecinde önem taşımaktadır. Bu şartlarda fundamentalist akımların ırk, etnisite, toprak ve kültürden vazgeçerek belli bir coğrafyada ortaya çıkmış kültür öncülüğünde hayali bir ümmet kavramını oluşturmasının önü açılmaktadır. Bu

---

⁹²http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/141/2.pdf, 15.07.2019.

yöneliş sonucunda “gerçek İslam”ın uygulandığı yer tarihten ve coğrafyadan bağımsız olarak devlet haline gelmektedir (Roy, O.,2004:234,272,273). Böylece IŞİD lideri el-Bağdadi'nin söylemlerindeki ve IŞİD'in Dabiq isimli dergisindeki Müslümanları sözde IŞİD topraklarına davet eden İslam motivasyonlu siyasi yaklaşımların küresel ölçekte kayda değer bir şekilde karşılık bulmasının önü açılmıştır.

SONUÇ

Dünya tarihinde sahnelenen savaşlar, ekonomik ve politik gelişmeler uluslararası sistemin güncellenmeye açık yapısını ortaya koymaktadır. Bu yapı içerisinde dünya tarihinin gelişiminde etkin olan ancak Fransız İhtilali'ne kadar isimlendirilmemiş olan “terörizm” kavramı, uluslararası sistemin değişen dinamiklerinin paralelinde evrimler geçirmiştir. Bu süreçlerde din ve modern kapitalizmin gelişimi, dünya siyasetini yönlendiren başat etkenler olması sebebiyle terörizm kavramının politik düzlemdeki konumunu belirlemiştir. Günümüzde terörizm kavramı, Rapaport'un “dalga teorisi”nin de ortaya koyduğu gibi dini dalga dönemine evrilmiştir. Bu süreç, Batı ile İslam dünyası arasındaki geçmişten gelen kavganın küreselleşme çağında medeniyetler çatışması düzleminde devam etmesi olarak tanımlanan bir konjonktürü kapsamaktadır. İslam ile terörizm kavramlarının yakınlaştığı, İslam motivasyonlu örgütlerinin küresel bir ağa dönüştüğü bu “dini dalga” döneminde İŞİD, İslami terörün dünyadaki tüm Müslümanlar için çekim merkezi olmayı hedefleyen bir devlet olma çabasının ilk örneği olmuştur. Küresel ve bölgesel politik gelişmeler İŞİD'in kısa sürede güçlenip yayılmasının önünü açmıştır.

Kutsal kitap Kur'an-ı Kerim' de belirtilen faiz yasağı ve İbni Haldun'un Mukaddime isimli çalışmasının tarihteki İslam ülkelerinde dikkate alınmaması İslam coğrafyalarında modern kapitalizmin gereklerinden olan ekonominin kurumsal yapılanmasına engel olmuştur. Böylece sanayileşme süreci İslam coğrafyasında yaşanmamış ve tarihin akışında toplumun kültürel yapısında modernleşmeye yönelik dönüşümler gerçekleşmemiştir. Gelenekleri yeni değerlere kapalı olarak korumaya çalışan Selefilik gibi akımlar radikal terör gruplarının Batı'ya karşı terör eylemlerinde motivasyon aracı haline gelmiştir. İŞİD mensubu militanların kafir olarak değerlendirdikleri Avrupa şehirlerinde gerçekleştirdikleri eylemlerde bu gerçek görülmektedir. Diğer taraftan Hıristiyan ve Yahudi dinlerindeki gelişmeler modern kapitalizmin Batı ekseninde doğmasına ve gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda Batı, dünya siyasetinin yönlendirici lokomotif olmuştur. Batı kültürüne ait normların ve değerlerin dünyaya empoze edildiği bir sürece girilmiş ve bu noktada Batı ile İslam arasındaki tarihi mücadele kültürel bir boyut

kazanmıştır. Bu süreçte ortaya çıkan oryantalist bakış günümüzdeki “medeniyetler çatışması” algısını beslemektedir.

Küreselleşme süreci, çok yönlü etkinliğinin yansıması olarak bir taraftan Batı’ya ait değerlerin küresel ölçekte benimsenmesine hizmet ederken diğer taraftan fundamentalist akımların evrensel ümmet yaratma siyasetini güçlendirmiştir. Küreselleşme sürecinin ulusal kimlikleri aşındıran ve fiziki engelleri ortadan kaldıran etkisi, küresel ölçekli İslami terörizmin doğmasını sağlamıştır. Bu İslami terörizmin dünya siyasetinde yükselmesinde kapitalizmin küreselleşme sürecinde yarattığı işsizlik ve siyasal çaresizliğin kitleleri tek çare olarak İslam dinine yönlendirmesinin yanı sıra Batı’nın İslam medeniyeti üzerinde oryantalizm ile birlikte yaratmaya çalıştığı ön yargılı, pejoratif yaklaşımda etkili olmuştur.

Küreselleşme çağı, Batının medeniyetler çatışması olarak tanımladığı siyaset algısı ekseninde, Ortadoğu üzerine köklü siyasal değişimler içeren planların hayata geçirilmesi sürecini kapsamaktadır. Bu süreçte Batı’nın Ortadoğu üzerinde etkin olabilmesini meşrulaştıran en önemli kavram, Batı’ya düşman olarak yükselen “İslam motivasyonlu terörizm”dir.

Batı’nın “yeniden inşa” olarak tanımlanan Ortadoğu planlarını hayata geçirmesi, öncelikle hali hazırda var olan Ortadoğu’daki kurulu düzenin yıkılmasıyla başlamaktadır. Ortadoğu’ya demokratik yapılar inşa etme girişiminin başarısızlığının paralelinde politik istikrarsızlığa ve otorite boşluğuna yol açan bu süreç, İslam motivasyonlu terörizmin Ortadoğu’da güçlenmesine zemin hazırlamaktadır. Ortaya çıkan bu şartlar küresel yapılanmaya sahip İslam motivasyonlu terörizmin, otorite boşluğundan ve toplumsal dinamiklerden beslenerek alışılmışın aksine devletleşme yoluna gitmesine neden olmaktadır. IŞİD bu sürece örnek teşkil etmektedir.

Terörizm çalışmaları çerçevesinde ekonomik şartların politik yaşamı etkileyerek terörün kullanılmasına zemin hazırladığı ortaya çıkmaktadır. Totaliter rejimler olarak gösterilen Almanya’da Hitler, SSCB’de Stalin ve İtalya’da Mussolini ekonomi temelli sorunlar nedeniyle iktidara gelmiş ve politik planlarını hayata geçirmek için teröre başvurmuşlardır. Küreselleşme çağıyla birlikte artan işsizlik ve yoksulluk gibi nedenlerle kurtuluş ümidiyle son çare olarak dine yönelen kitleler küresel terör için kaynak

oluşturmaktadır. IŞİD'in hâkim olduğu topraklarda sosyal devlet anlayışıyla hareket etmesi ve bunu medya aracılığı ile dünyaya yayması küresel ölçekteki ekonomik hoşnutsuzluğa sahip kitleler için bir çekim merkezi olmayı hedeflediğini ortaya çıkarmaktadır.

Sonuç olarak IŞİD bir günde ortaya çıkmamıştır. Kapitalizmin tarihte yolculuğu terörün motivasyonları üzerinde belirleyici olmuştur. Kapitalizmin getirdiği ekonomik sıkıntılar kitleleri yeni ideolojiler çerçevesinde iktidarları devirmeye ya da iktidarları yeni düzen kurmaya itmiştir. Fransız İhtilali'nde burjuvazinin rolü, 1929 yılındaki Büyük Buhran'ın gölgesinde başlayan politik alandaki dönüşümler, kapitalizmin krizlerden beslenen doğasında bir türlü aşılamayan işsizlik durumu, kapitalizme alternatif komünizmin Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ekseninde dünyaya yayılma çabası, 1973 Petrol Krizi'nin 1979 İran İslam Devrimi'ne uzanan etkisi gibi tarihi süreçler kapitalizm ile politik gelişmelerin köklü ilişkisini göstermektedir. Bu süreç içerisinde terörizm, değişen motivasyonu politikadaki etkinliğini günümüze kadar arttırarak devam ettirmiştir. Bağımsızlığını elde edemeyen grupların Batı bloğundaki devletlere karşı giriştikleri ayrılıkçı eylemlerin komünist sol blok tarafından desteklendiği 1960 ve 1980 arası yeni sol dalga dönemi terörün dünya siyasetindeki kullanımını üzerinde değişime sebep olmuş ve olumsuz çağrışımına karşın özgürlük savaşçısı söylemi kullanıma girmiştir. ABD uluslararası sistemdeki hamiliğini antikolonyal dalgada göstermiş, Batı'nın politik bir enstrümanı olarak kullanımıyla “terörizmin” göreceli kavram olma özelliği belirginleşmiştir. Kapitalizmin gelişimiyle paralel ilerleyen emperyal yayılmacılıkla ortaya çıkan Doğu-Batı arasındaki kültürel ve politik mücadele, küreselleşme çağında medeniyetler çatışması düzleminde devam etmektedir. Bu süreçte İslam toplumları ekseninde yükselen Batı'nın değerlerine ve Batı'nın Ortadoğu siyasetine karşı direniş, Batı siyasetinin adlandırmasıyla “İslami terörizm” formatında dünya siyasetinde aktör konumundadır. Emperyal girişimler sonucu Irak ve Suriye'de ortaya çıkan otorite boşluğunda ve El Kaide tecrübesinin gölgesinde şekillenen IŞİD, küresel ve bölgesel ölçekteki politik çekişmelerden kendisine alan yaratarak kısa sürede gelişmiştir. Küreselleşme çağında ortaya çıkan fundamentalist akımların “evrensel ümmet” yaratma politikasının da katkısıyla dünya Müslümanlarının arayış içerisine girdiği “gerçek İslam'ın uygulandığı yer” olma iddiasıyla IŞİD, Halifelik ilan etmiş ve İslami terörün devletini kurmuştur. Küresel ölçekte terör eylemlerine devam etmesi IŞİD'e karşı ABD'nin önderliğinde askeri koalisyon oluşmasını sağlamış, Türkiye'nin “Fırat Kalkanı

Operasyonu” yapmasında katalizör olmuş ve IŞİD’in toprak kayıplarının önünü açmıştır. Bu gelişmeler IŞİD’in diğer İslam motivasyonlu terör örgütleri gibi yer altına çekilmesini hızlandırmıştır.

KAYNAKLAR

- Abubakar, S., S. (2019). “Hilafet’ten Terör Teşkilatlanmasına Dönüş: IŞİD”. *Lecto Socialis*, 3(2), s. 139-158.
- Acar, M. (1993). İslam, Protestanlık ve Modern Kapitalist Gelişme. *Bilgi ve Hikmet*, 4, 105.
- Acar, M. (2002). Ekonomik, Siyasal ve Sosyo-Kültürel Boyutlarıyla Küreselleşme: Tehdit mi, Fırsat mı? . *Liberal Düşünce Küreselleşme Özel Sayısı*, 15.
- Akalın, C. (2006). Latin Amerika’da Devrimci Program ve Siyasetler. 18.07.2019 tarihinde <http://oncugenclik.org.tr/latin-amerikada-devrimci-program-ve-siyasetler/> adresinden alınmıştır.
- Akbulut, Ö., Ö., (2016). “Siyasal Yaşam” içinde İran Toplum, Devlet ve Siyaset, Tangör Burak (Editör), Ankara: Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Yayın No 397, s. 319-344.
- Akçay, E. (2013). “ABD Güvenlik Politikasında Söylem ve Pratik”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 11(22), s. 7-29.
- Albertini J. M. (1983). *Ekonomik Sistemler*(Çev. Cafer UNAY). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
- Aljazeera. (2014). Islamic State’s ‘Caliph’ Lauds Iraq Rebellion. 15.07.2019 tarihinde <https://www.aljazeera.com/news/middleeast/2014/07/islamic-state-caliph-lauds-iraq-rebellion-20147512574517772.html> adresinden alınmıştır.
- Altuğ, Y. (1995). *Terörün Anatomisi*. İstanbul: Altın Kitaplar Yayınları.
- Altun, S. (2010). *1960’ların Moda Devrimi ve Batıda Takı Tasarımına Yansımaları*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Tekstil Anasanat Dalı, İzmir.

- Appleby, J. (2012). *Amansız Devrim Kapitalizm Tarihi*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Arango, T. (2014). Top Qaeda Leaders in Iraq Reported Killed in Raid. 15.07.2019 tarihinde The New York Times: http://www.nytimes.com/2010/04/20/world/middleeast/20baghdad.html?_r=0 adresinden alınmıştır.
- Arendt, H. (1973). *The Origins of Totalitarianism* (Yeni Basım). New York: Harcourt Brace Jovanovich.
- Arendt, Hannah. 2005. "Mankind and Terror". içinde *Essays in Understanding, 1930–1954: Formation, Exile, and Totalitarianism*, derleyen J. Kohn. New York: SchockenBooks.
- Arı, T. (2007/a). *Irak, İran, ABD ve Petrol*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Arıboğan, D. Ü. (1997). *Uluslararası İlişkilerde Güç Mücadelesi*, İstanbul: Der Yayınları.
- ARIKAN, P. (2016). "İran Musaddık ve Darbe", *Ortadoğu Analiz* (Eylül-Ekim 2016), *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi (ORSAM) Yayını*, 8(76). s. 19-21.
- Arıkoğlu Ündücü, C. (2011). Uluslararası Sistem ve Terörizm Arasındaki İlişki. *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, 2(1).
- Armaoğlu, F. (1993). *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1990) C. I*.Ankara:Türkiye İş Bankası KültürYayınları.
- Armaoğlu, F. (2006). *19.yy Siyasi Tarihi*. İstanbul: Alkım Yayınevi.
- Arvasi, Ö. ve Özsalgır, B. (2003). "Politika" içinde, *Ortadoğu Orta Asya ve Kesişen Yollar*, (Derleyen) Güngörmüş Kona Gamze, İstanbul: IQ Kültürsanat Yayıncılık, s. 13-71.
- Avromovic D.(1958), *Dept-Servicing Capacity end Postwar Growth in International Indebtness*, John Hopkins University, Baltimore.
- Aydemir, C.&Güneş, H., (2006). Merkantalizmin Ortaya Çıkışı. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 5(15), 136-158.

- Aydemir,B. (2014). İstatistiklerle Genç İşsizlik. 15.07.2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/egitim/istatistiklerle-genc-issizlik-27275308> adresinden alınmıştır.
- Bakırtaş,İ, ve Tekinşen, A. (2004). Dünya Savaşları ve Büyük Buhran Arasındaki Etkileşimin Ekonomi Politikası. *Selçuklu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(5), 83-100.
- Bal, İ. (2006). Terörizm: Terör, Terörizm Ve Küresel Terörle Mücadelede Ulusal Ve Bölgesel Deneyimler, Bal,İ. (Editör), *Küresel Terör ile Mücadelede Ulusal ve Bölgesel Deneyimlerin Rolü* içinde (351-380). Ankara: USAK Yayınları.
- Başer, A., E., (2000). *Ortadoğu'da Modernleşme ve İslami Hareketler*, İstanbul: Yöneliş Yay.
- BBC, Mepa News, (2018). Arakanda Müslümanlara Yönelik Budist Zulmü Birinci Yılında. 02.05.2019 tarihinde <https://www.mepanews.com/arakanda-muslumanlara-yonelik-budist-zulmu-birinci-yilinda-18750h.htm> adresinden alınmıştır.
- BBC, NEWS, (2019). How Many ISIS Foreign Fighters Are Left in Iraq and Syria? 25.10.2019 tarihinde <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-47286935> adresinden alınmıştır.
- Berger, P. (1997). Four Faces of Global Culture. *The National Interest*, 49, 23-29.
- Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 3237 sayılı karar metni, 19.07.2019 tarihinde <http://unispal.un.org/unispal.nsf/9a798adbf322aff38525617b006d88d7/512baa69b5a32794852560de0054b9b2?OpenDocument&Highlight=0,3237> adresinden alınmıştır.
- BM Raporu. (2014). SA933/ TG61: Birleşmiş Milletler genel Kurulu'nun (BMGK) 2170 Sayılı IŞİD Kararı.
- Boase, R. (Ed.), (2005) *Islamand Global Dialogue: Religious Pluralism and the Pursuit of Peace*, Aldershot: Ashgate Publishing.

- Bodur, H. E. (2005). Dini Motifli Terör Fenomeni Ve İslam'ın Siyasal İstismarı. *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 5, 65-88.
- Bokser, B. Z. (1951). *The Wisdom of the Talmud; A Thousand Years of Jewish Thought*. New York:Philosophical Library, 17.
- Bozan, F. (2018). *İslam Dünyasındaki Örgütler Üzerine Bir Değerlendirme; IŞİD Örneği*. Yüksek Lisans Tezi, Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Bartın.
- Bozkuş, M. (2008). Aşure Günü, Muharrem Matemi/Orucu Ve Sivas'ta Aşure Uygulamaları. *C.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 7(1), 33-61.
- Brown, K., (2014). Avrupa'nın Cihatçı Kadınları IŞİD'e Neden Katılıyor?. 15.07.2019 tarihinde https://www.bbc.com/turkce/haberler/2014/10/141007_isid_batili_musluman_kadin adresinden alınmıştır.
- Canbay Tatar, H. (2012). Din ve Kapitalizm. *Sosyoloji Konferansları Dergisi*, 4(1), 149-168.
- Carocci, G. (1965). *Faşizmin Tarihi*. (Çev. Yılmaz, M.). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Carr, E. H. (1973). *International Relations Between The Two World Wars: 1919-1939*. Great Britain: The Macmillan Press Ltd.
- Cengil, M., & Aydın, A. (2014). IŞİD (Irak Şam İslam Devleti): Psikopolitik ve Teolojik Bir Değerlendirme. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (6), 51-63.
- CFR. (2014). The Islamic State. 15.07.2019 tarihinde [www.cfr.com: https://www.cfr.org/backgrounders/islamic-state](https://www.cfr.org/backgrounders/islamic-state) adresinden alınmıştır.
- Childe, G. (2007). Tarihte neler oldu?. 4. Baskı, (Çevirenler: Alaeddin Şenel-Mete Tunçay). İstanbul: Kırmızı Yayınları.

- CNN News. (2014a). How foreign fighters are swelling ISIS ranks in startling numbers. 15.07.2019 tarihinde <https://edition.cnn.com/2014/09/12/world/meast/isis-numbers/index.html> adresinden alınmıştır.
- Cohen, J. (1993). “Rönesans İtalya’ında Rasyonel Kapitalizm”. *Kapitalizm ve Din*, (Haz. Özel, M), İstanbul: Ağaç Yayıncılık, 97-100.
- Çağ, G. ve Eker, S. (2013), “Ortadoğu’da Baas Rejimleri: Suriye ve Irak”, *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi*, 2(2), 057-072.
- Çakırtaş, H. (2018). *İran-İrak Savaşı (1980-1988)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı. Elazığ.
- Çapcıoğlu, İ. (2008). Küreselleşme ,Kültür ve Din. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 49(2), 153-183.
- Çelik, S. (2015). *Arap Değişiminde Mısır’daki İslami Grupların Rolü –Mısır Örneği-*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Çetin, H. (2002). Totalitarizm: İdeolojik Kökenleri ve Toplumsal İnşa Araçları. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 26(1), 15-43.
- Çetinkaya, B.A., (2012). Batı’da Hz. Muhammed Üzerinden İslamofobi’nin Yansımaları. *İslamofobi: Kollektif Bir Korkunun Anatomisi*, Ed. Osman Alacahan ve Betül Duman, Ankara: Ankamat Matbaacılık. 149-161.
- Çiçek,O. (2017). *IŞİD ve Medya: IŞİD’e Yabancı Militan Katılımında Medyanın Rolü*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Çiftçi, A., E., B. (2017). Işid: Oluşum, Kuruluş Ve Devletleşme Süreçleri, *Lectio Socialist*, 1(1), 44-58.

Daniel Byman, Jeremy Shapiro, Be Afraid.Be A Little Afraid: The Threat of Terrorism

from Western Foreign Fighters in Syria and Iraq. 19.10.2019 tarihinde

<https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2016/06/Be-Afraid-web.pdf>

adresinden alınmıştır.

Davies, B. (2006). *Terörizm: Ortadoğuda Şiddet Dünyada Terör*. İstanbul: Truva Yayınları.

Demir, İ. (2008). OPEC: Güçlü Bir Kartel. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18.

Deutsche Welle (2014). IŞİD Hilafet Devleti Kurdu. 02.05.2019 tarihinde

<https://www.dw.com/tr/i%C5%9Fid-hilafet-devleti-kurdu/a-17746309> adresinden

alınmıştır.

Diyanet İşleri Başkanlığı, *Kur'an Yolu Tefsiri*, Cilt: 1 Sayfa: 454-456. 07.08.2019 tarihinde

<https://kuran.diyaret.gov.tr/tefsir/Bakara-suresi/292/285-286-ayet-tefsiri> adresinden

alınmıştır.

Dobb, M., Sweezy, P., Hill, C., Takahaski, K., ve Hilton, R. (2000). *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş*. İstanbul: Kaynak Yayınları.

Duman, B. (2013). Irak İslam Devleti ve El-Nusra Cephesi Birleşiyor mu? 15.07.2019

tarihinde *Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*: [https://www.orsam.org.tr/tr/irak-](https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/)

[islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/](https://www.orsam.org.tr/tr/irak-islam-devleti-ve-el-nusra-cephesi-birlesiyor-mu/) adresinden alınmıştır.

Durdu, Z. (2009). Modern Devletin Dönüşümünde Bir Ara Dönem: Sosyal Refah Devleti,

Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 22.

Durmaz, S. (2010). Yüksek Ortaçağ'da Papa-İmparator Çatışması: Kılıç ile Âsâ'nın Savaşı.

Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 1,(1), 93-120.

Eaton, J. (1966). *Political Economy*. New York: International PublishersCo. Inc.

- Emeklier, B., Ergül, N. (2010). Petrolün Uluslararası İlişkilerdeki Yeri: Jeopolitik Teoriler ve Petropolitik. *Bilge Strateji*, 2(3), 59-86.
- Erdem, D. F.,& Erdem, Ç. (2016). İtalya’da Faşizmin Yükselişi ve Antonio Gramsci’nin Faşizm Karşıtı Strateji ve Taktikleri. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(1), 103-127.
- Erdem, E.(2008). *Para Banka ve Finansal Sistem*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Erdendoğdu, F. (2013). Kısa Kapitalizm Tarihi. 15.03.2019 tarihinde https://www.academia.edu/5389488/K%C4%B1sa_Kapitalizm_Tarihi adresinden alınmıştır.
- Eren, A., A., ve Saraçoğlu, M. (2017). Kapitalizmin Tarihinde Finansal Krizler: Tarih Tekerrür Mü Ediyor? *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, 10(1), 87-97.
- Ertürk, D. (2010). Bir Egemenlik Aracı Olarak Küresel Terör. *e-Şarkiyat İlmi Araştırmalar Dergisi*, 4.
- Esir, H., A. (2012). Anadolu Sahası Mesnevilerinde Kerbelâ Vakası. *Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 43-64.
- Esposito, J. L.(2003). *Kutsal Olmayan Savaş*. (Çev. Yılmaz, N. ve Yılmaz, E.). İstanbul: Oğlak Yayınları.
- Febre, L. (1995). *Uygarlık, Kapitalizm, Kapitalistler* . Ankara: İmge Kitabevi.
- Ferro, M.(2002). *Fetihlerden Bağımsızlık Hareketlerine Sömürgecilik Tarihi*. (Çev. Cedden, M.) Ankara: İmge Kitabevi.
- Flora P. (1978). *State, Economy and Society in Western Europe 1815-1975: A Data Handbook in Two Volumes*, Chicago: St. James Press.

- Foreignpolicy. (2014). The Blood Brothers of Anbar Sunni Arabs Iraq Islamic State. 15.07.2019 tarihinde: <https://foreignpolicy.com/2014/09/12/the-blood-brothers-of-anbar/> adresinden alınmıştır.
- Foreman - Peck J. (1983), *A History of The World Economy: International Economic Relation Since 1850*. Great Britain: Harvester Wheatsheaf.
- Friedland, F. E. (2015). The Islamic State. *Clarion Project Research*. 15.07.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158> adresinden alınmıştır.
- Frobel, F.(1983). Dünya Ekonomisinin Günümüzdeki Gelişmesi Üzerine. *Dünya Ekonomisi, Bunalım ve Siyasi Yapılar*. İstanbul: Belge Yayınları, 11-69.
- Fülbert, G. (2008). *Kapitalizmin Kısa Tarihi*.(Çev. Usta, S.). İstanbul: Yordam Kitap.
- Galbraith, J. K. (1975). *The Great Crash 1929*. Great Britain: Penguin Books.
- Gambino, L., Sherwood, H., Laville, S., Willsher, K., Knight, B., French M. (2014). 'Schoolgirl Jihadis: the female Islamists leaving home to join Isis fighters' in The Guardian September 2014. 15.07.2019 tarihinde <http://www.theguardian.com/world/2014/sep/29/schoolgirl-jihadis-female-islamists-leaving-home-join-isis-iraq-syria> adresinden alınmıştır.
- Ganor, B., (2001). Defining Terrorism- Is One Man's Terrorist Another Man's Freedom Fighter? 15.07.2019 tarihinde <https://www.ict.org.il/Article/1123/Defining-Terrorism-Is-One-Mans-Terrorist-Another-Mans-Freedom-Fighter#gsc.tab=0>. adresinden alınmıştır.
- Garber, P. M. (2000). *Famous First Bubbles*, London: MIT Press.
- Gause, F. G. (2010). *The International Relations Of The Persian Gulf*. New York: Cambridge University Press. 15.07.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158> ve http://www.kho.edu.tr/akademik/enstitu/Alp_SAVBEN_dergi/141/2.pdf adreslerinden alınmıştır.

- Göle, N. (2000). *Melez Desenler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- Guelke, A.,(1998). *The Age of Terrorism and the International Political System*. London: IB Tauris.
- Güler, R. T. &Özdemir, Ö. B. (2014). El-Kaide'den Post-Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD. *Sakarya Üniversitesi Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*,1(1), 117.
- Gündoğdu, H. G. (2017). Smith'te Tutarlılık Tartışması Bağlamında Görünmez El Metaforu ve Kendiliğinden Doğan Düzenin İktisat ve Toplum Açısından Önemi. *Marmara Üniversitesi Siyasal Bilimler Dergisi*, 5(2), 263-276.
- Gürler, R. T.,&Özdemir, Ö. B. (2014). El Kaide'den Post-Kaide'ye Dönüşüm: IŞİD. *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 113-155.
- Gürsoy, Ş. (2003). Küreselleşme Ulus-Devlet ve Din. *Dini Araştırmalar*, 6(17), 297-308.
- Habertürk, (2017). Kerbela Olayı Nedir?. 15.07.2019 tarihinde <https://www.haberturk.com/kerbela-nedir-kerbela-olayi-nedir-hz-huseyin-in-kerbela-da-sehit-edilisi-1654869> adresinden alınmıştır.
- Haldun, İ. (1991). *Mukaddime II*.(Çev. Ugan, Z. K.). İstanbul: MEB Yayınları.
- Hall, J. (2015). 'Saddam Hussein's revenge from beyond the grave: How ISIS's land grab across the Middle East is being orchestrated by former Iraqi dictator's generals' in *Mail Online* April 7, 15.07.2019 tarihinde <http://www.dailymail.co.uk/news/article-3028529/Saddam-Hussein-s-revenge-grave-ISIS-s-land-grab-Middle-East-orchestrated-former-Iraqi-dictator-s-generals.html> adresinden alınmıştır.
- Herbst, P. (2003). *Talking Terrorism A Dictionary of the Loaded of Political Violence*. London: Greenwood Press.
- Hett, B. C. (2019). *Demokrasinin Ölümü*. İstanbul:Profil Yayıncılık.
- Hobbes, T. (2010). *Leviathan* (Çev.Lim, S.). İstanbul: YKY Yayınları.

- Hobsbawm, E. (1996). *Kısa 20. Yüzyıl: 1914-1991 Aşırılıklar çağı*, (Çev.Yavuz ALOGAN). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- Holmes, O. (2014). Reuters. 15.07.2019 tarihinde <https://www.reuters.com/article/us-syria-crisis-qaeda/al-qaeda-breaks-link-with-syrian-militant-group-isil-idUSBREA120NS20140203> adresinden alınmıştır.
- Huntington, S. P. (2015). *Medeniyetler Çatışması ve Dünya Düzeninin Yeniden Kurulması*. İstanbul: Okyanus Yayınları.
- Hürriyet, (2017). Avrupa Teröre Karşı Böyle Önlem Aldı. 02.05.2019 tarihinde <http://www.hurriyet.com.tr/dunya/avrupa-terore-karsi-boyle-onlem-aldi-40561042> adresinden alınmıştır.
- İçli, G. (2001). Küreselleşme ve Kültür. *C.Ü. Sosyal Bilimler Dergisi*, 25(2), 163-172
- Kamer, H., (2018). Şengal Katliamının 4. Yılında Ezidiler: ‘Binlercesi Savaş Ganimeti Olarak Arap Ülkelerindeki Şeyhlere Satılıyor’. 02.05.2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-45056882> adresinden alınmıştır.
- Kanat, S. (2014). Terörizmin Dünü Bugünü Yarını: Siyasal Gerçekçi Bir Değerlendirme. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(3), 195-210
- Karaaslan, A. (1999). Arz Yönlü İktisat Laffer Eğrisi ve İktisadi İstikrar Açısından Vergileme. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2.
- Karabulut, B. (2005). *Strateji, Jeostrateji, Jeopolitik*. Ankara: Platin Yayınları.
- Karahöyük, M. (2013).Din ve Ekonomi İlişkisi. *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 16, 193-220.
- Karksson, I. (2005). *Din, Terör ve Hoşgörü*. (Çev. Kayaoğlu, T.). Homer Kitabevi.
- KEGLEY, C., W. ve WITTKOFF, E., R. (1993). *World Politics: Trendand Transformation* (Fourth Edition), New York: The Macmillan Press Ltd.

- Kemiksiz, N. N. (2018). Arap-İsrail Sorunu ve Bölgesel Yansımaları. *Journal of Awareness*,3.
- Kenan, S. (2015). Modern Üniversitenin Oluşum Süreci. *Osmanlı Araştırmaları*,45(45), 333-367.
- Keyder, Ç.(2003). *Memalik-i Osmaniye'den Avrupa Birliği*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Khedery, A. (2014), 'How ISIS came to be' in *The Guardian* August 22, 15.07.2019 tarihinde <http://www.theguardian.com/world/2014/aug/22/syria-iraq-incubators-isis-jihad> adresinden alınmıştır.
- Kim, M. S. (1997).*Historical and Comparative Analyses of Globalization Through Communications Technology in the West and the Asia*. (Basılmamış Doktora Tezi). The Pennsylvania State University, The Graduate School College of Communications, Pennsylvania.
- Kirdar, M. J. (2011). Al Qaeda In Iraq. *Center For Strategic and International Studies*. Washington DC: CSIS. 15.07.2019 tarihinde <https://dergipark.org.tr/download/article-file/355158> adresinden alınmıştır.
- Koca, F. (2016). *İslam Düşüncesinde Selefilik*. Ankara: Ankara Okulu.
- Kuran-ı Kerim ve Yüce Meali, (Çev.) Abdullah Aydın, İstanbul: Aydın Yayınları.
- Kurban, İ.(2007).*Gerçekler ve Yalanlar -Anılar –Yansımalar: 1943–2007*. Ankara: Bizim Büro Basımevi.
- Küçük, B. (2016), Fransa'dan Sonra Almanya'da Burka Yasağı Gündemde. 02.05.2019 tarihinde <https://tr.euronews.com/2016/08/19/fransa-dan-sonra-almanya-da-burka-yasagi-gundemde> adresinden alınmıştır.
- Landes, D. S. (1998). *Kapitalizmin Doğuşu*. İstanbul: İnsan Yayınları.

- Laub, Z. (2016). The Islamic State. 15.07.2019 tarihinde Council on Foreign Relations.:<https://www.cfr.org/background/islamic-state> adresinden alınmıştır.
- Lavrov, S., (2017), Tek Kutuplu Dünya Düzeni Sona Erdi. 15.07.2019 tarihinde <https://www.aydinlik.com.tr/lavrov-tek-kutuplu-dunya-duzeni-sona-erdi-dunya-eylul-2017> adresinden alınmıştır.
- Lee, S., J, (2014). Avrupa Tarihinden Kesitler 1789-1980 (Dördüncü Baskı), Ankara: Dost Kitabevi.
- Lenin, V. İ. (2010). *Bolşevikler ve Proletarya Diktatörlüğü*. (Çev. Aydar F. B.).(Devrim Yazıları-2).İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lenin, V. İ.(2009). *Devlet ve Devrim*. (Çev. Aydar F. B.). İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Lister, C. (2014). *Profiling the Islamic State Report No:13*. Washington: TheBrooking Institution.
- Litovkin N.&Surkov N. (2014), *Time to establish a new world order, says Putin*. 15.07.2019 tarihinde http://rbth.com/international/2014/10/29/time_to_establish_a_new_world_order_says_putin_40973.html adresinden alınmıştır.
- Loomba, A. (2000). *Kolonyalizm/Postkolonyalizm*. (Çev. Mehmet Küçük). İstanbul: Ayrıntı Yayınları,
- Lordoğlu, K. Özkaplan, N. ve Törüner, M. (2001). *Çalışma İktisadı*, Ankara: Beta Yayıncılık.
- Marshall, A. (1964). *Principles Of Economics*. London: Macmillan.
- Marx,K., ve Engels, F. (1976). *Seçme Yapıtlar, Cilt:1* (Birinci Baskı), Ankara: Sol Yayınları.

- Mazaheri, M., M., (2015), Russia Ready for Multi-Polar İnternational System. 15.07.2019 tarihinde <http://irdiplomacy.ir/en/news/1952194/russia-ready-for-multi-polar-international-system> adresinden alınmıştır.
- McCants, W. (2017), IŞİD Lideri Ebu Bekir el-Bağdadi Kimdir? 19.10.2019 tarihinde <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-40292346> adresinden alınmıştır.
- Meclis Araştırması Komisyonu (2012). Ülkemizde Demokrasiye Müdahale Eden Tüm Darbe ve Muhtıralar İle Demokrasiyi İşlevsiz Kılan Diğer Bütün Girişim ve Süreçlerin Tüm Boyutları İle Araştırılarak Alınması Gereken Önlemlerin Belirlenmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu. 15.07.2019 tarihinde https://www.tbmm.gov.tr/arastirma_komisyonlari/darbe_muhtira/index.htm adresinden alınmıştır.
- Meriç, C. (2007). *Umrandan Uygarlığa*. (Çev. Meriç, M. A.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2013). *Kültürden İrfana*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Merry, R. (2014), ‘Who is More Responsible for the Rise of ISIS? Bush or Obama?’ in *The National Interest*, 15.07.2019 tarihinde <http://nationalinterest.org/feature/who-more-responsible-the-rise-isis-bush-or-obama-11296> adresinden alınmıştır.
- Morgenthau, J. H. (1970). *Uluslararası Politika* (Birinci Cilt). (Çev. ORAN, B. ve OSKAY, Ü.). Ankara: Türk Siyasi İlimler Derneği Yayınları.
- Novak, D. (1954). Anarchism and Individual Terrorism. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 20(2).
- OECD, <http://www.oecd.org/> 21.07.2019 tarihinde bu sayfa ziyaret edilmiştir.
- Okumuş, E.(2018). Darbelerde Dinî Boyut: 15 Temmuz Örneği, *Turkish Studies*, 13(2), 587-606.
- Olgun, H. (2004). Protestan Ahlakiliği Sorunu ve Philip Melanchthon. *Milel ve Nihal*, 2 (1), 115-144.

- Ortaylı, İ. (2010). *Avrupa ve Biz*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Öktem, E. (2011). *Terörizm İnsancıl Hukuk ve İnsan Hakları*. (İkinci baskı). İstanbul: Derin Yayınları.
- Ökten, T. (2016). Rapaport'un Dalga Teorisi Çerçevesinde ABD'nin Terör Tanımının Evrimi. 15.03.2019 tarihinde https://www.academia.edu/34412811/Rapoport_un_Dalga_Teorisi_%C3%87er%C3%A7evesinde_ABD_nin_Ter%C3%B6rizm_Tan%C4%B1m%C4%B1n%C4%B1n_Evrimi adresinden alınmıştır.
- Öncü, A. (2008). Türkiye'de Finans Kapitalin İktidar Yapısı ve Çelişkileri Üzerine Notlar. 22.07.2019 tarihinde <http://www.devrimcimarksizm.net/sites/default/files/ahmet-öncü-turkiyede-finans-kapitalin-iktidar-yapisi-ve-celiskileri-uzerine-notlar.pdf> adresinden alınmıştır.
- Öncü, F., Sercan, M., Ger, C., Bilici, R., Ural, C., Uygur, N., (2007). Sosyoekonomik Etmeler ve Sosyodemografik Özelliklerin Psikotik Olguların Suç İşleminde Etkisi. *Türk Psikiyatri Dergisi*, 18(1), 4-12.
- Öz, S. (2013). Kapitalizmin Ruhu Problemi: Werner Sombart. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 29.
- Özdemir, Ş. (2007). Din-Ekonomi İlişkisi ve Güncel Arayışlar. *On Dokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 23, 159.
- Özdemir, Ş. (2008). Karşılaştırmalı Bir Perspektiften Kapitalizm ve Kültür. *Sosyoloji Dergisi*, 3(17), 51-52.
- Özerkmen, N. (2004). Terör, Terörizm ve Radikal İslamcı Terör. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 44(2), 247-265.
- Öztürk, M. (2005). "1979 İran Devriminin Bölge ve Dünya Dengeleri Üzerindeki Tesirleri", *Ortadoğu Araştırma Dergisi*, Elâzığ, Cilt III, Sayı 1, s. 1- 19.

- Öztürk, S, ve Saygın, S. (2017). 1973 Petrol Krizinin Ekonomik Etkileri ve Stagflasyon Olgusu. *Balkan Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(12), 1-12.
- Öztürk, Y. N. (2008). *Allah ile Aldatmak*. İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Paksoy, E., (2013), Terörizmin Tarihsel Süreci. 15.07.2019 tarihinde <http://www.derindusunce.org/2013/02/08/terorizmin-tarihsel-sureci/> adresinden alınmıştır.
- Pape R. AndMorell S. (2015), *Four reasons for ISIS's success*, 15.07.2019 tarihinde <http://blog.oup.com/2015/01/reasons-isis-islamic-state-success/> adresinden alınmıştır.
- Pennington, M. (2014). *Sağlam Politik Ekonomi-Klasik Liberalizm ve Kamu Politikasının Geleceği*. (Çev. Yayla, A.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Prezzolini, G. (1932). *Faşizm*. (Çev. Menemenlizade, E.). İstanbul: Mektep Neşriyat Yurdu Türkiye Matbaası.
- Qarawee, H. A. (2013). Al-Qaeda Sinks Roots in Mosul. 15.07.2019 tarihinde Al-Monitor: <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/10/al-qaeda-mosul-iraq-sunnis-minorities.html#> adresinden alınmıştır.
- Raphael, D. D. (2014). *Adam Smith*. (Çev. Erdem, E. ve Çelenk, A. A.) Ankara: Liberte Yayınları.
- Rapoport, D. C. (2004). *The Four Waves of Modern Terrorism*. Los Angeles: University of California.
- Rapoport, D.C., Cronin, A., ve Ludes, J. (2004). *The Four Waves of Modern Terrorism, Attacking Terrorism: Elements of Grand Strategy*. Washington DC.:Georgetown University Press.
- Roberts, J.M. (2010). *Avrupa Tarihi*. (Çev. F. Aytuna). İstanbul: İnkilap Yayınları.

- ROY, O. (1992). *Siyasal İslamın İflası* (L'Echec de l'İslam politique Editions du Seuil), (Çev. Cüneyt Akalın), Yaşadığımız Dünya Dizisi 20. İstanbul: Metis Yayınları.
- Roy, O. (2004). *Globalized Islam: The Search for a New Ummah*. New York: Columbia University Press.
- Rüstow, A. (1942). Sombart'ın Kapitalizm Telakkisi ve Tarihçi Mektebin İlmî Hedefleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-2(3) , 87.
- Sağiroğlu, A. (2016). Latin Amerika'da Asker-Siyaset İlişkisi: Arjantin Ve Şili'deki Askeri Darbelerin Etkileri Ve Tarafları. *Ekonomi, Politika & Finans Araştırmaları Dergisi*, 1(1-2), 40-53.
- Said, E. S. (1984). *Haberler Ağında İslâm*.(Çev: Alatlı, A.) İstanbul: Babil Yayınları.
- Said, E. S. (1998). *Oryantalizm* (Dördüncü Baskı).(Çev: Uzel, N.).İstanbul: İrfan Yayınevi.
- Sander, O. (1998).*Siyasi Tarih 1918-1994* (Yedinci Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Sarfati, M. (2010). *Ekonomi Politikin İnsanı Kim'dir?*. İstanbul: Derin Yayınları.
- Sarıbay, A., ve Keyman, F. (2000). "Global Yerel eksende Türkiye, Siyaset ve Toplumsal Yaşam".*Global Yerel Eksende Türkiye*. İstanbul: Alfa Yayıncılık.
- Satılğan, N., Savran, S., ve Tonak, E., A. (2012). Kapital'in İzinde. İstanbul: Yordam Yayınları.
- Sayigh, Y., A. (1975). Arab Oil Policies: Self-Interest versus International Responsibility. *Journal of Palestine Studies*, 4,(3). 59.
- Schweitzer A. (1943). The Role of Foreign Trade in the Nazi War Economy. *The Journal of Political Economy*, Vol. 51, No.4.
- Sedillot, R. (1983). *Dünya Ticaret Tarihi*. İstanbul: Cep Kitapları.
- See, H. (1970).*Modern Kapitalizmin Doğuşu*. İstanbul:Turan Neşriyat Yurdu Yayıncılık.

- Sever, M., Cinoğlu, H., ve Başıbyük, O., (Editörler), (2010). *Terörün Sosyal Psikolojisi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları.
- Seydi, S. (2003). İslamî Terör. *Strategma Dergisi*, 8.
- Smith, A. (2008). *Milletlerin Zenginliği* (Hasan Ali Yücel Klasikler Dizisi No: 50). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Snyder, T., (2011). Hitler vs. Stalin: Who Was Worse?. 22.07.2019 tarihinde <https://www.nybooks.com/daily/2011/01/27/hitler-vs-stalin-who-was-worse/?insrc=rel>. Adresinden alınmıştır.
- Sombart, W.(2005). *Kapitalizm ve Yahudiler*. (Çev. Gürses, S.). İstanbul: İleri Yayınları.
- Somel, C. (2016). “İktisat Politikası” içinde, İran Toplum, Devlet ve Siyaset. Tangör Burak (Editör). Türkiye Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Yayın No 397. Ankara, s. 345-513
- Sönmez, M.(2003). “İslamî Terör” Mü? 15.07.2019 tarihinde <http://arsiv.ntv.com.tr/news/245944.asp> adresinden alınmıştır.
- Sönmez, S. (1998). *Dünya Ekonomisindeki Dönüşüm: Sömürgecilikten Küreselleşmeye*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Star, (2017). Mısır’daki Saldırıyı Hıristiyan Terör Örgütü ‘İsa’nın Oğulları’ üstlendi. 02.05.2019 tarihinde <https://www.star.com.tr/dunya/misirdaki-saldiriyi-hristiyan-teror-orgutu-isanin-ogullari-ustlendi-haber-1282039/> adresinden alınmıştır.
- Steven Stalinsky and R. Sosnow, (2014). From Al-Qaeda To The Islamic State (ISIS), Jihadi Groups Engage in Cyber Jihad: Beginning With 1980s Promotion Of Use Of 'Electronic Technologies' Up To Today's Embrace Of Social Media To Attract A New Jihadi Generation, MEMRI Inquiry & Analysis–Jihad and Terrorism Studies. 19.10.2019 tarihinde <https://www.memri.org/reports/al-qaeda-islamic-state-isis->

[jihadi-groups-engage-cyber-jihad-beginning-1980s-promotion-use-0](#) adresinden alınmıştır.

Stewart M. (1980), *Keynes Devrimi*, (Çev. A. Baltacıgil). İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.

Sunar, L. (2007). XIX. Yüzyıl Avrupa'sında Emperyalizm Algısı. *Sosyoloji Dergisi*, 3(14).

Swetnam, M. S., & Alexander, Y. (2001). *Bir Terörist Ağının Profili Usame Bin Laden*. (Çev. Engin, D.). İstanbul: Güncel Yayınları.

Şaylan, G. (1974). Türkiye'de Kapitalizm Bürokrasi ve Siyasal İdeoloji. *TODAİE Dergisi*, 50.

Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme Çağında Sosyal Politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Şenol, D., Erdem, S., & Erdem, E. (2016). Işid: Küresel Bir Terör Örgütü Isis: A Global Terror Organization. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi The Journal of International Social Sciences*, 26(2), 277-292.

Tamari, M. (1982). *With All Your Possessions: Jewish Ethics And Economic Life*. London: Free Pres.

Tekerek, M. (2015). Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ve Müstakil Grup. *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, 57, 147-172.

The Guardian. (2014b) How an arrest in Iraq revealed Isis's \$2bn jihadist network. 15.07.2019 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2014/jun/15/iraq-isis-arrest-jihadists-wealth-power> adresinden alınmıştır.

The National Counterterrorism Center. (2014). The National Counterterrorism Center Threat Assessment of ISIL and Al-Qaeda in Iraq, Syria and Beyond. 15.07.2019 tarihinde <https://www.brookings.edu/events/a-national-counterterrorism-center-threat-assessment-of-isil-and-al-qaeda-in-iraq-syria-and-beyond/> adresinden alınmıştır.

- The Telegraph. (2014). How Isil is funded, trained and operating in Iraq and Syria. 15.07.2019 tarihinde <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iraq/11052919/How-Isil-is-funded-trained-and-operating-in-Iraq-and-Syria.html> adresinden alınmıştır.
- The Washington Post. (2014a). Advanced radios captured by Iraqi insurgents could spell trouble. 15.07.2019 tarihinde <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2014/06/16/ad/?noredirect=on> adresinden alınmıştır.
- Thurow, L. (1995), A New Economic Game, (eds. C. Roe Goddard, John T. Passe-Smith, John Conklin), *International Political Economy: State Market Relations in The Global Order*. USA: Lynne Rienner Publishers.
- Timeturk. (2014). Dünden bugüne Irak Şam İslam Devleti (İŞİD). 15.07.2019 tarihinde <https://www.timeturk.com/tr/2014/06/11/dunden-bugune-irak-sam-islam-devleti-isid.html> adresinden alınmıştır.
- Tran, M. (2007). Al-Qaida in Iraq leader believed dead. 15.07.2019 tarihinde <https://www.theguardian.com/world/2007/may/01/iraq.alqaida> adresinden alınmıştır.
- TRTHABER, (2013), Muharrem Ayı Nedir?. 15.07.2019 tarihinde <https://www.trthaber.com/haber/turkiye/muharrem-ayi-nedir-107041.html> [18.05.2019](https://www.trthaber.com/haber/turkiye/muharrem-ayi-nedir-107041.html) adresinden alınmıştır.
- Türkdoğan, B. (2002). Küreselleşme Kavramı ve Ulus-Devletler. *Küreselleşme ve Geleneksel Kültür Seksiyon Bildiriler*, 368.
- UN Report. (2014). The Islamic State in Iraq and the levant and the AlNusrah Front for the people of the levant: Report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170. 15.07.2019 tarihinde https://www.un.org/en/ga/search/view_doc.asp?symbol=S/2014/815 adresinden alınmıştır.

United Nations Security Council(UNSC), (2014).”The Islamic State in Iraq and the Levant and the AlNusrah Front for the People of the Levant: report and recommendations submitted pursuant to resolution 2170” 19.10.2019 tarihinde https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_815.pdf adresinden alınmıştır.

Ülgener, S. F. (1940). İktisadi Hayatta Zihniyetin Rolü ve Tezahürleri.*İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 2, 354.

Ülgener, S. F. (1942). İktisat Felsefesi Tarihinde WernerSombart’ın Yeri ve Şahsiyeti. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Dergisi*, 1-2(3) , 97.

Üste, A.,N. (2018). Birinci Dünya Savaşı Sonrasında Avrupa’da Güç Dengesi ve Hitler’in Güç Dengesi Politikası. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 3(1), 68-82.

Vanberg, V. J. (2002). Anayasal İktisat, Ahlak ve Ekonomik Düzen Politikası, içinde (Ed.) Coşkun Can Aktan, Anayasal İktisat, (Çev. Seferoğlu, M.). Ankara: Siyasal Kitapevi, 247-268.

Vice News. (2014a). The Islamic State (full length) documentary video. 15.07.2019 tarihinde https://news.vice.com/en_us/article/3kwwgqj/the-islamic-state-full-length adresinden alınmıştır.

Vice News. (2014b). ISIS has a really slick and sophisticated media department. 15.07.2019 tarihinde https://news.vice.com/en_us/article/mbwk83/isis-has-a-really-slick-and-sophisticated-media-department adresinden alınmıştır.

Vite, S. (2009). Typology Of ArmedConflicts in International HumanitarianLaw: Legal ConceptsAndActualSituations.*International Review of theRed Cross*, 91(873).

Wallerstein, I. (2000).*Bildiğimiz Dünyanın Sonu*.(Çev. Birkan, T.). İstanbul: Metis Yayınları.

- Weber, M. (1997). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*, (Çev. Gürata, Z.). Ankara: Ayraç Yayınevi, (s. 15).
- Weber, M. (2009). *Protestan Ahlakı ve Kapitalizmin Ruhu*. Ankara: Alter Yayınları.
- Williams, H., Wright, M., ve Evans, T. (2007). *Uluslararası ilişkiler ve Siyaset Teorisi Üzerine Bir Derleme*. Ankara: Siyasal Yayınevi.
- Yalçın, A. (1978). *Faşizmin Doğuşu*. Anlara: Ayyıldız Matbaası.
- Yazır, Elmalılı, Hamdi, (T.Y.), Hak Dini Kur'an Dili, Cilt:3, İstanbul: Feza Yayıncılık.
- Yıldız, M., E. (2019). Yasalarda Psikolojik Unsur Yaratılması ve Afiş Örnekleme, *Kritik İletişim Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 43-64.
- Yurtbaşı, M. (2013). *Sınıflandırılmış Kavramlar Sözlüğü*. Sartonet Katkılarıyla, İstanbul.
- Zelin, A. (2014). The Return of Sunni Foreign Fighters in Iraq. 15.07.2019 tarihinde Washington Institute Web sitesi: <https://www.washingtoninstitute.org/policy-analysis/view/the-return-of-sunni-foreign-fighters-in-iraq> adresinden alınmıştır.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı: İbrahim UZDİLLİ

Doğum Tarihi: 08.04.1988

Doğum Yeri: AYDIN/Nazilli

Medeni Durumu: BEKAR

Askerlik Durumu: BEDELLİ

Eğitim Durumu

ADÜ/ Uluslararası İlişkiler Yüksek lisans

ODTU/ Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler (ingilizce)

NAZİLLİ ANADOLU LİSESİ (Türkçe-Matematik/EA)

Bildiği Yabancı Diller: İngilizce

İş Deneyimi

Köfteci Ramiz - personel sorumlusu/şef

İletişim Bilgileri

Adres: TURAN MAH. 129 SOKAK 19 MAYIS APT. KAT:5 NAZİLLİ

Telefon: 05550198873

05437402092

02563122407

E-posta: ibrahim.uzdilli09@gmail.com/ibrahim.uzdilli_09@mail.com.tr